STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10270

ALEF IZ AN ODLER

Izo Shapira

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

איזאַק שאַפּירא

אלעף איז אן אָדלער

איזאָ שאפּירא

צייכענונג פון איזיו שערף

איזאָ שאפּירא

אלעף איז אן אָדלער

ר אָ מ א ן

פארלאג קריטעריאָן
בוקארעשט, 1979

גראפיקער: סערדזשיו דינסולעסקו

דעם לייענער א פּאָרוואָרט

נישט יעדער קאָן זאָגן, אז מע לעבט-דערלעבט מען.

גיין זענען זיי געגאַנגען א סך, א המון, ווייל דער געראַנגל איז געווען צווישן ליכט און פינצטער, צווישן לעבן און טויט, צווישן אויפגייענדיקער זון און געדיכטער כמארע. דער נאַ-ציזם האָט געדראָט די וועלט.

דער נאציאָנאַלער מאסשטאב האָט זיך פארוואנדלט אין אן אינטערנאציאָנאַלן. אזוי זענען געבוירן געוואָרן אין שפּאַ-ניע די אינטערנאציאָנאַלע בריגאדעס. פון זון געברענטע ערד האָט איינגעזאפּט און פארברידערט צווייאונפופציק-פעלקער-בלוט.

די לעבנגעבליבענע האָבן געוואנדערט צווישן שטעכל-דראָט, שטורעם און נאכט, איבער דרייהונדערט זעכציק מע-רידיאַנען, צווישן זיי — אויך אַלעף און די אנדערע.

ווען אין היימלאנד האָט געפלאקערט דער פאָלקס-קאמף קעגן פאשיזם, קעגן די פארשקלאַפטענע נאציס, האָבן זיך אויך זיי דערשלאָגן אהיים, ווער פון פראנקרייך, ווער פון דייטש-לאנד, ווער פון הייסן דרום — אזש פון די סאהארע-גרענעצן, ווער פון קאלטן צפון.

אין דער היימישער נאטור האָבן זיך אין קאמף פאַר-וועבט חלום און לעגענדע, מעשהלעך ווענן גרויע וועוורקעלעך,

זוענן בערן און מאלינעס, שוועמלעך און שרעטעלעך, וועגן יונגער ליבע פון אלטע פאסטוכער.

אחוץ דעם — סעקוועגצן פון חלום, ליידן און האפע־נונגען פון די לעבנגעבליבענע, פון די וואס קאנען זאגן:

אז מע לעבט־דערלעבט מען...

ח. ג.

ערשטער טייל

רעגנבויגנס אין פרילינג

1

די רעגנבויגנס פון פרילינג פארטרייבן דעם נעפל אין וואלד. פארטיזאנער זענען אויסגעוואקסן אין וואלד. אָבער נישט תמיד איז דער וואלד דאָס זיכערסטע באהעלטעניש.

אין א שיינעם פרימאָרגן, די זון איז קוים ארויסגעקראָכן אויפן בארג, האָבן ביקסן אויפגעבליצט און געהילכט פון אלע זייטן.

שטיי!... שטיי...!

ס'איז קיינער נישט געבליבן שטיין, מע האָט געראטעוועט, וואָס מע האָט געקאָנט — אין ערשטער ריי דאָס געווער.

אין דער שיסעריי איז אומגעקומען אנדרו...

א פלאַקסהאָריקער ווי א פינגלענדער, וואָס רופט זיך אנדרו. אפשר איז עס זיין אייגענער נאָמען, אָדער אן אויסגעקליגענער? — אין וואלד קאָנטראָלירט מען נישט די אידענטיטעט.

פון פאך איז אנדרו היינט א ראדיאָ-טעכניקער, האָט ער אויפגעהאלטן די פארבינדונג מיטן ווייטן צענטער.

איצט איז אנדרו פארזונקען אין תהום.

די שיסעריי האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָט מען אים געזוכט — און נישט געפונען.

— וויקו איז גערעכט, מען איז צו לאנג געזעסן אויף דעמזעלבן אָרט. מע האָט זיך געלאָזט וואוילגיין — גאָר נישט ווייט איז די באן-ליניע, די צוגן מיט די נאפט-ציסטערנס. פאר זיי זענען צוגעגרייט די ספעציעלע מינעס צום אויפרייסן די ציסטערנעס — כדי די דייטשן זאָלן נישט האָבן מיט וואָס צו הייצן זייערע טאנקען.

צוליב פראָוויאַנט און לעבנסמיטל דאַרף מען אויך נישט ווייט פאָרן פון דאַנען.

אַנדרו איז יעדן פרימאָרגן אַרויפגעקראָכן דעם שפּיץ באַרג און נערעדט מיטן צענטער. ער האָט געהערט, אַז מע דאַרף שוין בייטן די באַזע...

סע זענען שוין אַוועק איבער צוויי חדשים, דאַכט זיך, און מע זוכט נאָך אַלץ אַ נײַ מקום־מיקלט און מע קאָן זיך נישט אַנטשליסן, צו פאַרלאָזן די גוטע, אַלטע באַזע — ווי אַ גוטע, אייגענע היים.

אַנדרו איז נישט דער ערשטער קרבן אין דער אַקציע, אין דער מיסיע.

ביים אַריבערגיין די פראָנט־ליניע איז סערדזשיו שטענדיק גע־לאָפן פאָרויס. פלינק ווי אַ הערשל, זוכנדיק אַ נישט באַוואַכטע סטעשקע — האָט אַ פאַרבלאָנדזשעטע קויל דורכגעלעכערט זיין יונגע ברוסט...

...אַנדרו איז געווען אין דער היים אַ לערער. זיין קלאָרע, אָפענע צורה האָט געשטראַלט מיט גוטסקייט און לייטזעליקייט. זיין ברייט געבויטע, מאַסיווע ברוסט — אַ שוץ קעגן אַלדאָס בייז.

קינדער האָבן זיך דערפרייט, אַז זיי האָבן אים דערזען. ער האָט זיי אויפגעהויבן און געדרייט אין דער לופט אין אַ רינגל־ראָד.

ער איז בטבע געווען אַ שווייגנדיקער. אפשר אויך דערפאַר — ווייל ער האָט די לאַנדשפּראַך נישט פאַרשטאַנען.

ס'האָט זיך צו אים אַמאָל צוגעטשעפּעט אַ גלח אין אַ סקיט. דער גלח האָט נאָך קיינמאָל נישט געזען אַזאַ פלאַקסווייסן סאָלדאַט אין אַזאַ אוניפאָרם.

נאָך האָט דעם גלח פאַררעדט די ציין, אַז די מלחמה, די צרות האָבן אַנדרון ווײַס געמאַכט, דערצו האָט ער איצט אויך ציין־ווייטיק. ער קאָן נישט רעדן...

— איר זעט נישט, ווי די באַק איז אים געשוואָלן?

דער גלח האָט פאַרדעכטיק געשמייכלט — קיין ווייסע ראָבן האָט ער אין זיין לעבן נאָך קיינמאָל נישט געזען, אויך נישט קיין ווייסע ציגיינער...

וויסו האָט ווידער געטראַכט, אַז ביים צענטער איז מען נישט געווען גענוג פאַרזיכטיק. ס'איז צו ריזיקאַליש צו קלעטערן מיט דעם בלאָנדן אַנדרו אויף די קאַרפּאַטן-בערג...

פּאַרפּאַלן — אומזיסט וואַרטן איצט די שולקינדער אויף זייער לערער, וואָס פּלעגט זיי דרייען אין קאַרוסעל...

2

ווען מע האָט אַרויסגערופן די גרופּע אינטערברינאַדיסטן, האָט קיינער פון זיי נישט געוואוסט, צו וואָס און צו וועןְ?

נאָך אַ לאַנגער נסיעה, ווי נאָר זיי זענען אַראָפּ פון צוג, האָט מען זיי אַרויסגעפירט אין אַ וועלדל מיט באַהאַלטענע ווילעס.

די ווילעס, צעוואָרפן איבערן וועלדל, זענען נישט העכער פון די יונגע ביימער, וואָס זענען נישט לאַנג דאָ פאַרפלאַנצט געוואָרן.

אַ קינדערלאַנד איז דאָס וועלדל. יונגע שפּראָצונגען, קלעטער-בלעטער, קרייזלען זיך אויף צאַרטע יאָדלעס, קלעטערן איבער די דעכלעך פון די ווילעס, אַרום די שטאַכעטן פון באַלקאָנען און טע-ראַסעס. אייניקע ווילעס זעען אויס ווי שטעלעכלעך, וואוהין עס פאַר-בלאָנדזשען קראָליקלעך, וואָס וואויזען איינעם מיט די קינדער פון וועלדל.

נאָך זייער יאָרנלאַנגען נע-ונד, אין די לאַנגערן און מדבריות, אין היצן און פרעסט, האָט דאָס פרילינגדיקע וועלדל אַרומגענומען די אינטערברינאַדיסטן מיט זיין זאַפטיקער פרישקייט, מיט זיינע שפּילעוודיקע פאַרבן, וואָס דערקוויקן דאָס אויג.

דאָס שפּרודלענדיקע וואַסער נישט ווייט פון וועלדל שיצט די קינדער, זיי זאָלן נישט פאַרבלאָנדזשעט ווערן.

דאָס קינדער-לאַנד פאַרלאָזט מיט זיין בישוף די אָפּגעהאַר-טעוועטע יאַטן, טוליעט זיי צו זיך מיט זיין היימישער וואַרעמקייט.

פריער איז דאָס וועלדל געווען אַ דאַטשע אויף אָפּרו, אין דער צייט פון מלחמה האָט מען עס פאַרוואַנדלט אין „פּאַרטיזאַנער-וועלדל".

דאָרטן האָבן זיך געטראָפן אינטערבריגאַדיסטן פון פאַרשיידענע נאַציעס.

מען האָט זיי אויסגעהערט, אויסגעפרעגט, צי גאָבן שפּאַנישן בירגער-קריג, נאָך אַזוי פיל יאָרן לאַנגער, זענען זיי נישט מיד געוואָרן? איז זייער קאַמפס-גייסט נישט אָפּגעשוואַכט געוואָרן?

מאַגדאַ האָט באַלד איינגעזען, אַז די שפּאַניע-קעמפער זענען באַהערשט פון איין געדאַנק, פון איין וואונטש, ווייטער צו קעמפן מיט אַלע כוחות ביז צום ענדגילטיקן נצחון.

מאַגדאַ, אַ חנעוודיקע, ענערגישע חברטע האָט געזאָרגט דערפאַר, אַז די גרופּע אינטערבריגאַדיסטן זאָלן גיך קומען צו די כוחות. זי האָט זיך באמת אויפצוהייטערן זייערע געמיטער, וואָס זענען שטאַרק מיטגענומען פון לאַנגדויערנדיקע שטראַפּאַצן, פון עקספּלאָזיווע איבערלעבונגען און מלחמה-וואונדן.

זי האָט צו יעדן געשמייכלט מיט גוט-ברודערשאַפט.

זי האָט די אינטערבריגאַדיסטן אַרומגעפירט איבעראַל און זיי געוויזן די רחבותדיקע גאַסן און מאָנומענטן. גלייכצייטיק האָט זי יעדן באַזונדערס צוגעגרייט פאַר זיין וויכטיקער אַנטשיידונג אין ווייטערדיקן קאַמף.

היינט — מאָרגן דאַרפן אַראָפּקומען הויכע עפּאָלעטן. אין דער שעה וועט אַ פראַגע טון, דאַרף שוין זיין קלאָר ביי יעטווערן, וואָס ער האָט בדעה אויף להבא.

פינף יאַטן זענען געוועזן גרייט און אַנטשלאָסן צו גיין אַהין, וואו מע דאַרף זיי האָבן.

מאַגדאַ האָט קיינעם נישט צוגעאיילט, פאַרקערט, זי פלעגט ראָטן יעדן איינעם, אַז ער דאַרף זיך גוט באַטראַכטן:

— ביסט, דאַכט זיך, שוין מיד? זעסט אוים קרענקלעך? וואָס פעלט דיר? מיט די נערוון, ווי האַלסטו? פּסיכיש ליידסטו נישט פון דעפּרעסיעם?

— אַז מען איז אַנטשלאָסן, האָט מען נישט אויף אַזעלכע פראַגעס וואָס צו ענטפערן.

— אויב אזוי, דערציילט זשע פון דעם און פון יענעם... ווער האט געקאנט חלומען, אז מיר וועלן זיך דא טרעפן?

— מיר האבן געמיינט, אז מע האט שוין אין אונדז פארגעסן שמייבלט אלעף מיט אן איראנישן ביטול...

— וואס הייסט פארגעסן? מיר האבן אייך נאכגעשפירט, טריט ביי טריט, אויף אלע אייערע וועגן.

וויקו איז זיך באוואוסט, אז דאס איז ניכער זיין פארדינסט. ווייל ער האט געשריבן אין צענטער, דערפאר האט מען זיי אהער גערופן.

נאך איז גוט אויפגעלייט:

— פטור געווארן די קוילן-גריבער — וואו ער איז פארשווארצט געווארן.

נאשן האט מען נישט קיין סך געפרעגט. מע האט גלייך דערקענט אויף זיין צורה, אז ער איז גרייט.

מיט יורין איז עפעס אנדערש. ער זעט אויס אומאנטשלאסן און איז גארנישט נייגעריק צו וויסן, וואס עס קאן געשען. מע האט דעם איינדרוק, אז עס איז אים כמעט גלייכגילטיק: — איר ווילט אזוי — זאל זיין אזוי. איר האט אונדז גערופן, זענען מיר געקומען. וואוהין איר פירט אונדז, אהין גייען מיר. מיר זענען ארומגעפארן פון דרום קיין צפון, פון מערב קיין מזרח...

דא זענען מיר שוין צום דריטן מאל. לעבן איז באוועגונג, על אחת כמה וכמה-מלחמה.

מלחמה איז א קארוסעל. און דאך וויל זיך וויסן און פארשטיין...

— קאנסט פרעגן, נאר איך בין נישט זיכער, צו מע וועט דיר ענטפערן אויף דיינע קשיות...

— פארוואס, צוואס פירט מען אונדז אין קארוסעל?

— דערויף איז נישטא קיין ענטפער...

— גם זו לטובה, גוט איז דאס, וואס מע האט אונדז אין זינען, ביטער איז, ווען מען פארגעסט אין דיר. דעמאלט מעג מען שוין קדיש זאגן, אויסגעשפילט די קאמעדיע...

— ווייסט, נאש, וואָס מאנדא האָט מיך געפרעגט: צי איך וויל נישט גיין מיט דער גרופע דייטשע פארטיזאנער?

צוערשט האָט זי מיך באדויערט, וואָס איך זע אוים מיד און דערשלאָגן. דערנאָך — אויב שוין יאָ ווייטער גיין, איז אפשר גלייכער גיין מיט די דייטשע פארטיזאנער. איך קען די שפראך, דאָס לאַנד, די מענטשן. מע וועט אונדז דאָרט פאראשוטירן אויף א זיכער פלאַץ...

— הער נאָר, הער — איך בין שוין איינמאָל ארייננעפאלן מיט די דייטשן, זאָל איך ווידער איבערחזרן די שפיל. — ניין, זאָג איך איר, איך וויל בלייבן אינאיינעם מיט מיינע פריינד. מיט זיי האָב איך געבלוטיקט אין די שפאנישע טראנשייען, אינאיינעם געלעגן אין לאַגער, אינאיינעם געהונגערט, אינאיינעם געחלומט... פון דעם וועלדל זיך לאָזן ווייטער אין וועג ארייַן, איז נאָר אינאיינעם מיט מיינע פריינד.

— איך גלויב, ווייל מע האָט צו דיר מער צוטרוי, שלאָגט מען דיר פאָר א וויכטיקערע מיסיע, צו זיין מיט די דייטשע פאראשוטיסטן — פארטיזאנער, — פאסקענט וויקו און פארענטפערט אלץ.

— א דאנק פאר דעם צוטרוי. ס'איז מיר נישט צום הארצן.

3

פרילינג 1944.

— דער קריג הענגט נאָך אין דער לופטן. דער דייטש האָט נאָך נישט געבראָכן דעם קאָפּ. זיינע הענט און פים זענען שוין געלאָמט, ער קאָן מער נישט גיין פאָרוים. אויף צוריק שלעפּט ער זיך ווי אויף שטאָלצן. מע דאַרף אים וואָס גיכער אָפּהאַקן דעם קאָפּ, און אין ד'ערערד ארייַן...

דער שעף שמייכלט צו אונדז מיט א פול, ראָזעווע פּנים. דער פרילינג פארבט זיינע באַקן.

דאָס פארטיזאנער-וועלדל גרינט און שפּראָצט. אלץ וואקסט זייער געדיכט און קליידט זיך מיט זאַטע פארבן. די פייגעלעך צווי-

טשערן סודותדיק. טיר און פענצטער זענען אָפן. א פרישער ווינט שושקעט דורך די צווייגן פון בלעטער-באַלדאַכין.

יורי און נאש זעצן זיך אויפן גראָז-טעפּיך. ס'איז פייכטלעך, דאָך איז אָנגענעם זיך אויסצושטרעקן אין דער גאַנצער לענג אויפן הויכן גראָז.

דער רויעך פון ציגאַרעט צעבלאָזט די חלומות. אונטער פאַר-מאַכטע אויגן-לעפּלעך בייטן זיך די בילדער אָן אויפהער.

— כ'האָב געמיינט, זאָגט נאש, מיר וועלן שוין פאַרענדיקן די מלחמה ביים ים...

— ס'איז אָבער דאָרט צו היים געווען. ס'האָט ממש געברענט אויף דיר דאָס לייב.

— האָבן מיר געטראַכט, מע דאַרף עפּעס טון. לאָמיר גיין העלפן אויסלאָדן די לאַסט-שיפן...

האָט דווקא עקספּלאָדירט די שיף. עס האָט געדונערט און גע-בליצט. מיילן-ווייט, אויף צענדליקער קילאָמעטער, האָבן די פלאַמען איינגעשלונגען די פינצטערע נאַכט.

ס'איז אַראָפּגעקומען א קאָמיסיע צו אונטערזוכן און אויסגעפי-נען די שולדיקע, די סיבה פון דער עקספּלאָזיע. דער פאָרזיצער פון דער קאָמיסיע האָט אין דער גרעסטער היץ נישט אויסגעטאָן דעם לעדערנעם מאַנטל און דעם לעדערנעם קאַשקעט. אפשר איז דאָס א שוץ-מיטל קעגן היץ, אָדער עס געהערט צו דער פּראָפעסיע...

דריימאָל א טאָג, אין דער גרויסער היץ, מאַרשירן די אינ-טערבריגאַדיסטן צום רעסטאָראַן. מע פאַרבייסט געזאַלצענע הערינג מיט זויערן באָרשט, מיט פלוימען-קאָמפּאָט.

צוריק אין מאַטראָסן-קלוב שטרעקט מען זיך אויס אויף דער פּאָדלאָגע, זיך אָפּצוקילן.

ווי לאַנג איז דער שיעור זיך אויסצורוען?

האָבן די יאַטן נאָך אמאָל געשיקט א בקשה צום צענטער, אז מען איז גרייט צו קעמפן אויפן פראָנט און נישט זיך וואַלגערן אין די היצן, ביים ים.

...די שיפן זענען איבערגעפולט. די צונג זענען אנגעשטאפט. די וואס קומען מיט דער באן, פארן ווייטער מיט דער שיף און פארקערט.

דארף מען צומאל וואכן-לאנג ווארטן אויף א פלאץ. די פא-סאזשירן וואלגערן זיך אין דרויסן אויף די זאכן, אויף די פעקלעך. ווען מע וואלט גענומען צענעמען די באלגס באוול, וואס ליגן אנגע-ווארפן הויפן-ווייז ביי די ברעגעס פון ים, וואלטן די פאסאזשירן נישט געשלאפן אויף נאקעטע שטיינער.

דערווייל איז נישט אהין און נישט אהער. נישט אויפן פראנט און נישט אויף ארבעט.

מיכל האט געפונען א באשעפטיקונג. סע האט זיך אנגעהויבן מיט ארויסהעלפן דער בוכהאלטעריע און דער אדמיניסטראציע. דער-נאך האט אים די בוכהאלטערין איינגעלאדן צו זיך. פירמע ער שוין א טאפלטע בוכהאלטונג. ווייניקער אין דער אדמיניסטראציע, מער ביי איר אין שטוב.

וויקו איז געגאנגען צום דענטיסט, זען ווי מען ארבעט דא אין דער טעכנישער לאבאראטאריע. דא האט ער זיך באקענט מיט דער יונגער אסיסטענטקע, וואס לערנט זיך דאס פאך. ער העלפט איר. אזוי ווערט די ארבעט אלץ גרינגער און אנגענעמער.

א מענטש קוקט ארויס אויף ליבע א גאנץ לעבן. א שטראל פון ליבע וועקט געפילן פון גליק, נעמט ארום מיט נייער האפענונג...

4

אין ווערדל האט זיך שוין פארמירט די גרופע פארטיזאנער.

זיי האבן שוין אן אינסטרוקטאר, אן אינזשינער, א קאפיטאן, וואס פארברענגט מיט זיי יעדן אין דער פרי.

נאכמיטאג האבן זיי א פרייען פראגראם. דא געוועלטיקט מאנדא. זי געשטאלטיקט דעם אויפהאלט אין ווערדל וואס אנגענעמער און פרייליכער, די יאטן זאלן זיך דא וואס בעסער פילן און פארווײלן.

זי פירט זיי אין שטאָט, אין מוזייען, אויף עקספּאָזיציעס, אין טעאַ-טער. מיט אַלע אירע באַציונגען קאָן זי נישט באַקומען אַ בילעט אין דער אָפּערע.

מע פירט די יאַטן אויך אין באָד אַריין. מע נעמט דערביי אַכטונג, וואָס אָפּטער צו דעסאינפיצירן די קליידער.

גלייך ביי זייער אָנקום, איידער וואָס-ווען, איז מען מיט זיי געגאַנגען פון וואָקזאַל דירעקט אין באָד אַריין. אַלטע וועש וואַרפט מען אַוועק און מע באַקומט פרישע אויפן אָרט. די קליידער ווערן גערייניקט, בעת מען איז אין שוויץ. ווער סע קען נישט דעם סיס-טעם און נעמט נישט אַרויס דעם לעדערנעם גאַרטל פון די הויזן, געפינט ער אים דערנאָך פאַרשרפּעט.

די קעסט איז געווען גאַרנישט ווי געוויינטלעך. נישט קיין שוואַרץ, קלעביק ברויט, נאָר ווייסע חלה.

קיין שום מאַנגל נישט פון פלייש און זיסקייטן. אַזוי אַז דאָס וועלדל איז געווען פאַר אַלעמען אַ געזונטע פּאַפּראַוועקע.

די פּאַרטיזאַנישע אינסטרוקציע איז אין גאַנצן באַשטאַנען פון אַ שפּאַציר אַרום וואַלד, מיט אַ געמיטלעכן שמועס.

ס'איז נישט קיין גרויסע תורה צוצוקלעבן מינעס צו גאַפּט-ציסטערנעס. מע דאַרף נאָר זען, מע זאָל דיך נישט כאַפּן. די מילי-טערישע אוניפאָרם שאַפט דעם איינדרוק, און דו ביסט אויך אַ וואַך פון די צונגן.

אַזוי האָבן פּאַרטיזאַנער שפּעטער אָראַפּגעקלעטערט פון די בערג און געזאָרגט דערפאַר, אַז דער פּעטראָל זאָל נישט אַריינפאַלן אין די נאַצישע הענט און די ציסטערנעס זאָלן עקספּלאָדירן, איי-דער זיי פאַרלאָזן דאָס לאַנד.

די מינעס זענען איינגעשטעלט לויט אַ זייגער און עקספּלאָדירן צו דער געוואונטשענער מינוט. די מיסיע איז געלונגען דעמאָלט, ווען דער פּאַרטיזאַנער איבערצייגט זיך, אַז די עקספּלאָזיע איז פאָר-געקומען צו דער באַשטימטער צייט, זעענדיק ווי גרויס דער שאָדן איז.

אָבער אויך אין דער מיליטערישער אוניפאָרם איז נישט לייכט ארומצופאָרן אין מלחמה-צייט.

פאר יעדער מיסיע האָט מען אויסגעשטעלט א מיליטערישע דערלויבעניש מיט א שטעמפל.

דאָס איז געווען מיכלס אויפטו.

מע האָט געקלעטערט ביינאכט איבער בערג און אָפּגרונטן, כדי זיך דערנענטערן צום טאָל. ארויפקלעטערנדיק דעם בארג האָט זיי דורכגעווייקט א שלאָקס-רעגן.

אויפן שפּיץ-בארג האָט געשטראַלט די זון. דאָס שוץ-הייזל איז געווען פארשלאָסן. האָט מען עס איינגעבראָכן. קיין לעבעדיק נפש ארום און ארום.

אויסגעטאָן די נאסע קליידער און זיך אויסגעשטרעקט אויף די פּריטשעס, האָט מען זיך באטראכט, אז אויף אזא אופן, בייטאָג זיך באהאלטן אין געדיכטעניש פון וואלד און ביינאכט קלעטערן איבער בערג, וועט מען אפשר אָנקומען צום ציל, ערשט נאָך דער מלחמה.

גאנצע צוויי וואָכן האָט עס געדויערט, ביז מען האָט זיך דער-שלאָגן צום בארג.

מע מוז ארויס אויף דער ליכטיקער שיין, כדי וואָס גיכער אָנצוקומען אין טאָל.

מיט אן אויסווייז קאָן מען גיך דערגיין — צוערשט אויף פּליטן, דערנאָך אויף דער באן, ביז צו די נאפט-סאָנדעס.

דערצו דארף מען אָבער האָבן א פּאפּיר, א מארשרוט, א דער-לויבעניש. אויב נישט, פאלט מען, חלילה, אריין אין די לאַפּעס פון שונא.

— זעט, האָט טריומפירט מיכל. מיט אָט דער מטבע און מיט אָט דעם כעמישן בלייפענדל מאך איך אן אמתדיקן שטעמפל און מיט א געשטעמפלטן מארשרוט, קאָנען מיר זיך פריי באוועגן...

5

דער אינסטרוקטאָר פונעם פארטיזאנער-וועלדל האָט נישט גע-טראכט צום מאַרשרוט און נישט צום שטעמפל.

דאָס איז צום ערשטן מאָל א גרופּע פּארטיזאנער ארויסגעשיקט געוואָרן אין דאָזיקן לאַנד.

דער אינסטרוקטאָר איז געווען אַן אָנגענעמער פּלוידערער. ער איז געווען איינגעליבט אין מאָלער לעוויטאַן, אין שרייבער טשע־כאָוו.

— לעוויטאנס בילדער זענען א הימען פון רוסישן סטעפּ, וואו עס זינגט יעדעם גרעזל, פון יעדן וואסערל קוואלט די רוסישע נשמה...

— טשעכאָווס פּיעסן שפּיגלען אָפּ די דערהויבנקייט פון רוסישן כאראקטער, וואָס ראנגלט זיך מיט דער האמעטנער ווירקלעכקייט.

— איר זעט, זעצט פאָר דער קאפּיטאַן זיין אינסטרוקציע, דאָס איז דאָס וויכטיקסטע געבאָט: כאַפּט מען אייך און איר קאָנט נישט ארוים פון דער קלעם, איז „תמות נפשי עם פּלישתים", רייסט איר אויף דעם גראנאט, וואָס איר האלט שטענדיק אין דער ברוסט־קע־שענע און קומט אום אינאיינעם מיט די פּלישתים. לעבעדיקערהייט טאָרן זיי אייך נישט באקומען אין זייערע הענט.

— יעדער פּארטיזאנער האָט א הייליקע מיסיע, צו פארניכטן און דערשטיקן די פאשיסטישע ווילדע חיות, ביז אין זייער הייל.

...נאָך צוויי וואָכן אינסטרוקציע איז די גרופּע פּארטיזאנער אריינגעפאָרן אין שטאָט.

אין א זייטיקן קווארטאל, אויפן אויבערשטן עטאזש פון א גרויסן סקלאַד, געפינט זיך א פּארטיזאנער־קאָמאנדע. זי האלט פארבינדונג מיט פארשידענע פּארטיזאנער־גרופּעס און פארזאָרגט זיי, דורך פּארא־שוטן, מיט אמוניציע און מעדיקאמענטן.

אַן עלטערער מאן מיט א לענגלעך, שטארק געקאָרטשעטע פּנים, די הענט טיף פארגראָבן אין די קעשענעס פון א לעדער־מאנטל, זיצט אויף קעסטלעך, פארקראָכן ערגעץ אין א ווינקל.

— נו, קינדער, טוט זיך איבער. איר דארפט אויסזען ווי ליי־טישע סאָלדאטן. ווייל זיך אוים דאָס פּאסיקסטע און בעסטע פונעם בעסטן.

אָבער די שטיוול, דוכט זיך, זענען איטאַליעניִשע... און די מאַ־שין־ביקסן זענען יאַפּאַניִשע...

— ס'שאַדט נישט. אין אַזאַ לאַנגער מלחמה האָט זיך אַפילו דאָס בלוט אויך אויסגעמישט... אַז מ'כאַפּט אייך, איז שוין אַלץ איינס, וואָס פאַר אַ שיך איר טראָגט און מיט וואָס פאַר אַ ביקסן איר שיסט.

— לאָמיר בעסער זען, ווי עס האַלט מיט אייער אָריענטאַציע...

— זאָגט נאָר, וואו איז קאַלמאַס?

— אין גריכנלאַנד.

— ס'הויבט זיך נישט אָן. און וואו איז בעלעשט?

— אין רומעניע.

— אויך נישט געטראָפן. איצט פרעגט איר, זאָגט דער שעף.

— וואו איז די גאַס ראַמענגוויל?

— ע־ע, אין פּאַריז. אַז מען קריכט אַרויף די אַלטע גאַס פּאַ־בור די טאַמפּל ביז צום העכסטן פּונקט, פאַרנעמט זיך דאָרטן די זייטן־גאַס, די ראַמענגוויל. דאָרט קריכט מען אויך אַראָפּ צו דער טיפסטער מעטראָ־סטאַציע, אַן אויסגעצייכנטער שוץ־קעלער. קלאַשאַרן שלאָפן ביינאַכט אויף די טרעפּ פון מעטראָ. נאָך איין סטאַציע דער־גרייכט מען די פּעריפעריע פון פּאַריז, פּאָרט לילאַ.

— אויסגעצייכנט... זאָגט חבר, שעף, וואו איז מאַנגאַליאַ?

— אין מאַנגאַליאַ עסט מען פּעטן קעבאַב און מען פאַר־טרינקט אַ גאָלדענעם מורפּאַטלאַר. דער שעף האָט אַלע שטעט און פּאָרטן פון דער ערד אין זיין קעשענע. אַ לעבעדיקער אַטלאַס. ער דערציילט ווייטער:

— אין מאַרסיי האָט מען דערהרגעט אונדזער דיפּלאָמאַט. מען האָט מיך אהינגעשיקט אויספאָרשן דעם ענין.

איך האָב זיך דערוואוסט, וועמענס אַרבעט ס'איז. אין אַ פרעמד לאַנד איז אָבער שווער אויסצוזוכן אַ נעסט פון טעראָריסטן.

אין אַן אָוונט האָב איך שפּאַצירט מיט אַ פרוי אויפן קיי פון אַלטן פּאָרט.

די טעראָריסטן האָבן מיר נאָכגעשפּירט.

פאר מיר איז געווען דער רוצח. ווען ער האָט זיך אויסגעדרייט צו מיר, בין איך אראָפּגעשפּרונגען אין א לאָדקע.

איך בין פארשוואונדן צווישן די אומצאָליקע שיפלעך און זיך אריינגעכאפּט צווישן קרימינעלע, וואָס מע האָט זיי אָפּגעפירט אויף דער פיראטן-אינדזל.

די פרוי האָט עס געמאָלדן דעם קאָנסול און אזוי איז מיר געלונגען זיך צו ראטעווען, נאָך לאנגע באמיונגען.

עס קלינגט ווי א ראָמאן פון וויקטאָר הוגאָ.

די אינטערברינגאדיסטן האָרכן פארכאפּט און געשפּאנט.

— נו, וואָס וואַרט איר, יאַטן, טוט אָן די שיך...

ס'איז דאָך איטאליענישע שיך.

— זאָל זיין איטאליענישע. דער מיליטער-וואָגן וואַרט אויף אייך.

אין די רוקזעק איז אלץ פארפּאקט: מינעס, אמוניציע, ראדיאָ-אפּאראטן. זייט פאָרזיכטיק...

6

מע האָט געוואַרט ביז חצות.

עס שלאָגט די שעה פון טורעם.

די פארטיזאנער שטייגן אריין אין א מיליטער-מאשין מיט פלאכטעס, וואָס פארדעקן זיי, ווי אין א בויד.

זיי קענען דעם וועג.

אויף די וועגן האָבן זיי זיך געטרייסלט, ווי אין פיבער, אין א טראנספּאָרט פון שפּאנישע אינטערברינגאדיסטן.

אין יאָר 1943 זענען זיי אָפּגעזעסן, ביז אין ווינטער אריין, ביים ים, אין א היץ, אז מען האָט נישט געקאָנט באפּן דעם אָטעם.

דערנאָך האָט מען זיי איבערגעפירט צום פראָנט, פון א טראָפּישער היץ צום פראָסט.

די נסיעה האָט געדויערט א היפּש שטיקל צייט. אין די לאַסט-וואַגאָנען האָט זיך אַלץ מער אריינגעריסן דער פראָסט.

ביי יעדער באַן-סטאַציע, ביי יעדן אָפּשטעל, וואו נאָר דער צוג האָט זיך אָפּגערוט — דער לאָקאָמאָטיוו האָט אַסטמאַטיש געקרעכצט — האָט מען זיך אַראָפּגעכאַפּט, זוכן א ביסל האָלץ, כדי זיך צו דערוואַרעמען ביים פייער אין וואַגאָן, צי לעבן וואַגאָן. מע האָט נישט געשאַנעוועט קיין פּליִט, קיין קעסטלעך — ס'זאָל נאָר ברענען און וואַרעמען.

דער צוג האָט זיך צומאָל פאַרהאַלטן אויף א גאַנצן מעת-לעת, אַפילו מער. טאָמער איז געווען א געראָמער וואָקזאַל, האָט מען גע-קאָנט איבערוואַרטן אויף דער באַן-סטאַציע.

צומיינסט זענען אָבער די וואָקזאַלן געווען צעשמעטערט פון די פאַשיסטן, וואָס מע האָט זיי, פון דאָ, נישט לאַנג פאַרטריבן — האָט מען זיך איינקוואַרטירט, וואו ס'זאָל נישט זיין, פּריוואַט. מע האָט זיך געטיילט מיט דער שטוב, מיטן עסן, מיטן שלאָף. מע איז גע-לעגן איינס אויפן אַנדערע.

אָנגעקומען לעבן פראָנט, איז מען צוגעטיילט געוואָרן צו א פראָנט-שול, אין א דיוויזיע פון אַרטילעריע.

דער פראָסט האָט געבראָטן, אַז מע האָט נישט געקאָנט איינ-שטיין אויף אָן אָרט. און דאָך האָט מען זיך יעדן איינדערפרי אין דרויסן געוואַשן ביז צום נאַרטל.

די פּראַקטישע לעקציעס האָט מען איבערגעגעבן אויפן פראָסט. מען איז מער אַרומגעלאָפן אַרום די קאַנאָנען, איידער געלערנט ווי-אַזוי אומצוגיין מיט זיי.

די אָפיצירן וואָס האָבן זיי געגעבן די פּראַקטישע לעקציעס — זענען געווען אָפּגעהאַרטעוועט, צוגעוואוינט צו דעם.

איינעם א סערזשאַנט האָט זיך אויך צוגעגעסן דער פראָסט, האָט ער פאַרשיכורט דאָס געצאָלטס פון דער אַרטילעריע-גרופּע מיט א פרייליכער קריגס-אַלמנה. מע האָט אים אָפּגעפונען און געשטעלט פאַר א מיליטער-געריכט. די חברה האָבן צו אים געהאַלטן — א

פריילעכער יאט — און האָבן זייער באדויערט זיין שלימזל. שולדיק איז געווען דער פראָסט.

ס'איז געווען א האַפערדיקע צייט. די פאשיסטן האָבן געבראָכן האלדז און נאקן. מע האָט זיי צעברעקלט פון אלע זייטן. נאָך א שטויס און נאָך א שטופ, און די חיה וועט ליגן אויסגעשטרעקט.

אין אָוונט, פאַרן שלאָפן גיין, פלעגט די קאָמפאניע מארשירן מיט פריילעכע געזאנגען. דער קאָמאנדיר פון דער דיוויזיע איז גע-ווען זייער צופרידן מיט דער קאָמפאניע, וואָס האָט טאָג ווי נאכט ערגסט געלערנט די הלכות ארטילעריע.

א גאנצן טאָג האָט מען געמאכט ארטילעריסטישע אינסטרוק-ציעס. אין דער פרי, אין דרויסן, נאכמיטאָג, אין דער קאזארמע.

איין זאך האָט דעם קאָמאנדיר פון דער דיוויזיע נישט געפעלן:

— איר זינגט צו שיין, מיט צופיל געפיל. נישט אזוי זינגט א סאָלדאט.

— דער מארש דארף קלאפן ווי א האמער אויף דער קאָוואדלע.

— דער ריטעם טראָגט זיך מיט איין איינציקן געדאנק: שטענ-דיק פאָרויס, נאָר פאָרויס. א ריטעם וואָס לאָזט נישט גיין צוריק, וואָס ווייסט נישט פון קיין אָפּהאלט.

די קאָמפאניע האָט זיך אנגעלאָדן מיט מער אימפעט, היילכי-קער געזונגען און שטורמיש מארשירט פארן קאָמאנדיר אויפן הויכן פערד.

דער קאָמאנדיר האָט געשמייכלט א צופרידענער:

— זעט איר, דאָס איז עפּעס אנדערש.

אזוי וועלן מיר צעקלאפּן די פאשיסטן...

— אין א פּאָר טעג ארום קומט פאָר דער עקזאמען. עס פעלן קאדערס, קאָמאנדירן פאר ארטילעריע. איך האָף, אז איר וועט אויס-האלטן דעם עקזאמען און ארויס אויפן פראָנט און צעשמעטערן די בעסטיעס׳

דער וועג אהיים איז נישט זייער ווייט.

עס וויל זיך שוין אהיים.

עס בענקט זיך.

די אויגן פון די אינטערבריגאדיסטן לייכטן פון פרייד און גליק. זיי גייען באפרייען זייער לאנד.

עס וויל זיך שוין אהיים...

עס ציט דיך צום אָרט וואו דו ביסט געבוירן, צו דער שטוב, וואו דו ביסט אויפגעוואקסן, וואו דו האָסט זיך געשפּילט...

שוין לאנג אוועק פון דער היים.

שוין צייט זיך ווידער פילן, ווי אמאָל, אין קרייז פון דער משפּחה, פון פריינד, פון שכנים...

...נאָר איידער וואָס-ווען, איז השיבנו נאזאד.

עס איז אראָפּגעקומען א באפעל, אז די אינטערבריגאדיסטן דארפן פארלאָזן דעם פראָנט.

פארוואָס? פארווען?

קיינער ווייסט נישט. דער, וואָס ווייסט, זאָגט נישט.

דערווייל האָט מען געוואַרט חדשים-לאנג אין די היצן, זיך אָפּגע-האַרטעוועט אין דרייסיק גראדיקן פראָסט, די הענט האָבן זיך אזש צוגעקלעפּט צו די קאַנאָנען-רערן.

אין גאַנצן האָבן זיי שוין געהאַט פארטויבט דעם חלק מיט א האַפּערדיקן פאַרויסמאַרש...

און איצט, נא דיר אַזוינס — ווידער אויף צוריק.

מע געזעגנט זיך הארציק — טרויעריק.

דער קאָלאָנעל באדויערט, וואָס די ארטילעריסטן זיינען פאָרן אוועק.

— א שאָד, זאָגט ער צו זיי זייער פאָטערלעך, אזעלכע הארציקע — הארציקע יאַטן און גוטע ארטילעריסטן...

דער קאָלאָנעל באגלייט די אינטערבריגאדיסטן צו דער באַן:

— מיר ווען זיך נאָך זען... מיר וועלן זיכער זיך נאָך זען...

7

דער קאַפּיטאַן פון עשעלאָן, א הויכער יאַט, באַזעצט די אינ-טערבריגאדיסטן אין וואַגאָן מיט דרייגאָרנדיקע בעטלעך.

דער צוג הוידעט זיך האָראַנס-טראָנס, שטעלט זיך אָפּ, מע נעמט א הייסן קיפּיאַטאָק פאר טיי.

די רעדער פאַרדרייען די נעכט מיט די טעג, מע פאָרט אָן א שיעור מעת-לעתן. מע ווייסט נישט, וואו מע האַלט...

איין זאך איז קלאָר: מע הוידעט זיך אויף צוריק — פון מערב קיין מזרח...

אָנגעקומען ווידער אין צענטער, איז די ערשטע זאך, וואָס דו דאַרפסט טון, נעמען א שוויץ-באָד, טאַקע אין וואָקזאַל. דערנאָך — פּלאַץ איז פאַראַן אין די גרויסע וואַרט-זאַלן — כאַפּסטו אַריין א פּושקע קאָנסערוון און שטרעקסט זיך אויס אויפן אויסגעשפּרייטן מאַנטל, וואָס דעקט דיך אויך צו... מאָרפעוס און גאָט זענען דיינע היטער.

פון דאַנען גייען צוגן אין אַלע ריכטונגען.

נאָר מע דאַרף וואַרטן. נישט געאײַלט זיך. פון וואַרטן, קיינמאָל נישט זאָרג — ווערט א סאָלדאַט.

יורי האָט זיך אַראָפּגעכאַפּט פאַרנאַכט אין שטאָט אַריין און אויפגעזוכט דאָס יידישע טעאַטער.

דער זאַל איז געווען פולגעפּאַקט, אָבער עס האָט געזשומעט דער עולם. מע האָט זיך אַריינגערעדט אין אויער און געשושקעט.

וואָס פאר סודות דערציילט מען זיך?

נאָר פּשוט, די עלטערע דערקלערן פאר די יינגערע, וואָס האָבן שוין פאַרלערנט דאָס מאַמע-לשון, וואָס סע רעדט זיך דאָרט אויף דער בינע.

...שטערן בלאָנדזשען אַזוי לאַנג, ביז זיי פאַרבלאָנדזשען.

...וואָס האַצמאַך האָט זיך געוואונטשן, האָט דערגרייכט ראַפּאַ-לעסקו, און איז געוואָרן א שטערן אויף די יידישע ברעטלעך.

אויף דער שוועל פון גאָלדענעם לאַנד האָט האַצמאַך אויסגע-הויכט זיין נשמה. האַצמאַך האָט געוואָלט פאַרנאַרן די וועלט, איז ער אַליין געבליבן צום נאַר.

דער נאָך נעבעכטשטער אקטיאָר בנימין זוסקין האָט אויפגעציטערט די איידעלסטע סטרונעס, די דינסטע געפילן פון א מענטשלעכער נשמה.

ווער איז נישט מיטגעריסן געוואָרן פון דעם תמימותדיקן, האַרציקן סענדערל, די „יידענע“?

ווער האָט נאָך געקאָנט אזוי קונציק פליען און שפּרינגען איבער דעבער, ווי זיין „כישופמאכעריז“, וואָס פארלאָקט מירעלען אין לאבירינט פון כישוף?

בנימין זוסקין צינדט אָן א פונק אין הארצן, שטראַלט ער א גאנץ לעבן...

— וויאזוי האָסטו געוואגט ארומצובלאָנקען אליין ביינאכט אין א פרעמדער שטאָט, פרעגט נאש באזאָרגט.

— אויפן צענטער-פּלאַץ האָט מיך טאקע א פּאטראָל געוואָלט ארעסטירן: אָן קיין שום אויסווייזן? ווער בין איך? וואו וואוין איך?

— איך וואוין אויפן וואָקזאל, האָב איך זיי דערקלערט.

— וואוהין פאָרסטו?

— איך ווייס וואוהין? א סאָלדאט פרעגט מען נישט, וואוהין ער פאָרט...

— נו, זאָל זיין, גענאנגען... נאָר א צווייט מאָל, אָן א דערלויבעניש, זאָלסטו נישט וואגן דאָ שפּאצירן צו גיין. אָן א זאפּיסקע פון קאָמאנדיר זאָל איך דיר מער נישט זען דאָ...

— מיר זענען שוין געווען אומרואיק פון דיינעטוועגן.

— וויאזוי זאָל איך אייך איבערגעבן, ווי דער גאנצער זאַל האָט געפּאַכעט מיט דער נשמה, ווען האָצמאך גייט אוים...?

אין טעאטער פארגעסט מען אין אלץ, אָן אנדערע וועלט.

— האָצמאך לעשט זיך אוים, זיינע ליפּן פלאטערן ווי א פליגעלע פון א טויב. דאָס קעפּל גיט זיך א דריי און פאלט אויף א זייט — אויסגעהויכט די נשמה...

יורי האָט געזען אין בערלין, מיט יאָרן צוריק, שלמה מיכאָעלסן און בנימין זוסקינען, די גאונים פון יידישן טעאטער. די

מלחמה האָט אים איצט געבראַכט צו פירן אהער, האָט ער נאָך א מאָל זוכה געווען, זיי צו זען...

דערנאָך... זאָגט אברהם גאָלדפאַדען, איז „פיניטא לא קאָמע-דיא“.

איבערן פאַרהאַנג הענגען געבראָכענע פליגל...

8

די שטאָט איז ווייס.

א געדיכטער שניי באדעקט די דעכער און ביימער.

א ווייסער טעפּעך צעשפּרייט זיך איבער אַלץ און אַלעמען.

גאַסן-קערערינס קערן, אָן אויפהער, אוועק די ווייסקייט. נאָר סע העלפט נישט. דער שניי באדעקט אויך זיי. און דער פראָסט צוויקט די איינגעהילטע נעז.

א פאַרדרייטער קלימאַט. וואָס ווייטער צו מזרח צו ווערט דער פראָסט מילדער.

ביים ים-ברעג איז לייכטער צו דערטראָגן דעם ווינטער, איידער אין טאָל, וואו עס פייפט און יאָגט א צאָרנדיקע קעלט.

דער עשעלאָן איז איינקוואַרטירט געוואָרן אין גרעסטן און בעסטן האָטעל. מע באַקומט פּאַיאָקן מיט גענוג ברויט, אפילו אויך קאַוויאַר און שאָקאָלאַד. דאָס האָבן די אינטערבריגאַדיסטן באַקומען אדאַנק זייער גוטן שם.

ווי לאַנג קאָן מען לעבן פון א גוטן נאָמען?

האָבן זיך די אינטערבריגאַריסטן געמאָלדן צו דער אַרבעט.

אין דעם אויסגעצווייגענעם פליין האָט מע צעשפּרייט די אינטער-בריגאַדיסטן אויף פאַרשיידענע אַרבעטספּלעצער, אין מינעס, אין וואַר-שטאַטן.

א שווערע צייט, נאָר מע טאָר זיך נישט באַקלאָגן.

...שאָפערקעס, אָנגעטאָן אין פופייקעס, אין וואַטענע קליידער, טרייבן צען-טאָניקע לאַסט-וועגענער איבער שליאַכן.

יורי איז פארבליבן אין טעאטער.

אָפּערע און באלעט צונויפגעשטעלט פון פארשידענע אנסאמבלען שפּילן אויך אין דעמזעלבן בנין.

„וועלף און שאָף“ פון אָסטראָווסקי גרייט צו דאָס טעאטער.

פאר יורין האָט די דירעקציע פון טעאטער באשטימט א שעקספּיר-ספּעקטאקל.

יורי באמיט זיך וואָס גיכער זיך איינצופילן אין דעם טעאטער. טאָג און נאכט זיצט ער אין טעאטער און שעפּט נחת פון די אויסגעצייכנטע קאָמעדיאנטן — א סך זענען פון דער הויפּטשטאָט.

זייער כאראקטער-שפּיל פינקלט מיט ניואנסן, מיט רייפע קאָלירן, א שפע פון שאטירונגען, אן אוצר פון טעאטער-קונסט.

ווען יורי טראכט צו די אנדערע אינטערברינגאדיסטן, פארגייט אים דאָס געלעבטער אין דער וועלט פון אילוזיעס.

זיין חבר געלמאן שלעפּט וועגעלעך מיט קוילן, וואָס אן אנדערער צעהאקט.

די מינעס האָבן געהאט זייער פרימיטיווע אינסטאלאציעס. אלץ איז געמאַן געוואָרן מיט די הענט און מיט זייער אלטע מכשירים.

זעמלערן האָט מען אוועקגעשיקט ערגעץ אין א העק, לערנען דאָרט מיט די קינדער דייטש, זיי זאָלן זיך קאָנען בעסער אָפּרעכענען מיט די רוצחים.

זעמלערס קורצזיכטיקייט האָט זיך פארשטארקט. די ברילן זענען קאליע געוואָרן.

וואו נעמט מען דאָרט אנדערע ברילן?

האָט ער אלץ מער דעם קאָפּ איינגעבויגן איבער דער דייטשער שריפט.

אן איבערגעבויגענעם און צעבראָכענעם האָט מען אים דאָרט, שפּעטער, מסבר געווען.

וויסו איז נאָך ווייטער דערגאנגען אין אייזיקן ראיאָן.

וואָס האָט ער שוין געקאָנט אויפטון דאָרטן?

אז ער האָט נישט געהאט, צומאָל, א צווענגל ביי דער האנט — מיט די פינגער האָט ער באדארפט ארויסשלעפּן ציין, וואָס זענען

נישט מער נעוועז צום ראטעוועז, צו היילן האָט ער במילא נישט נעהאט מיט וואָס.

יורי האָט נעליטן פון א פורונקל, וואָס פלעגט זיך איבערציען פון איין אָרט אויפן אנדערן, אָן שום בושה...

אמאָל, אין די לאנער־יאָרן, האָט זיך יורי נעוואונטשן רק — אביסל אויך קראנק צו זיין, כדי זוכה צו זיין צו שלאָפן אויף א בעטל, און נישט ווי תמיד אויף הארטע ברעטער.

און איצט, ווען זיין וואונטש איז מקוים נעווארן, וואָס ער איז אביסל קראנק, פאסט עס אים ווידער נישט.

קיין שלעכטס זאָל מען זיך קיינמאָל נישט ווינטשן.

יעדער האָט נעהאט זיין פעקל קרענק אין לאנער.

אלעף איז נעלעגן אויף פלעק־טיפוס.

נאש איז אָפנעקומען מיט סקאָרבוט.

ער האָט זיך נעהיילט מיט א האלבער לימענע א טאָג אָדער מיט איין וויטאמין־פיל.

וויקו האָט זיך נעראנגלט מיט זיינע בויך־קאָליקן.

מיכלען האָט פארפאָלגט אן אויערן־אנטצינדונג, וואָס וויל בשום אופן ניט אָפטרעטן.

דאָ זענען אלע נעזונט נעוואָרן און ארבעטן.

מיכל איז א טויזנט־קינסטלער, וואָס מע דארף, וואָס מע וויל — קאָן ער:

דארף מען א שלאָסער — איז ער א שלאָסער. א מעכאניקער — אוודאי. טישלעריי — איז ער א נעבוירענער סטאָליער.

האָט אים יורי רעקאָמענדירט אין טעאטער אלס מאשיניסט און בינע־ארבעטער.

האָט ער אינאיינעם מיט יורין שוין נעוואוינט אין ארטיסטן־היים און מיט ווייטיק נעטראכט צו די אנדערע אינטערברינאדיסטן, וואָס ארבעטן ערגעץ וויים, הינטער די הרי חושך...

נאָר נישט צו פארזינדיקן. אז מע דערמאנט זיך אין די לאָ־נערן פון דרום־פראנקרייך און אפריקע, איז עס נישט צו פארגלייכן...

9

טעג גייען זיך. נעכט קאַטשען זיך.

די יאַטן פּרואוון צוגעוואוינען זיך צו דער נייער סביבה.

פאַרוואָס האָט מען אָפּגעצויגן פון פראָנט די אינטערבריגאַדיסטן?

— יש אומרים, מע וויל זיי שאַנעווען, צוגרייטן פאַר שפּעטער...

— אַנדערע מיינען, אין געראַנגל מיט אַזויפיל שונאים, קאָן מען נישט תמיד האָבן צוטרוי אַפילו צו אייגענע, בפרט נאָך...

— און אפשר איז שוין פּשוט געגוּנג, מע דאַרף נישט מער קיין סאָלדאַטן. די אַרמיי האָט קאָמפּלעטע דיוויזיעס. און מע האַלט שוין ביי נעילה...

— אָדער גאָר עפּעס אַנדערש?

— ס׳בלייבט אַ סוד...

— דער צענטער איז ווייט און דאָ ווייסט מען נישט, וואָס דאָרט אויבן ווערט אַלץ צוגעטראַכט...

— ווי לאַנג וועט מען נאָך דאָ זיין?

— ווער קאָן דערראָטן דאָס רעטעניש?

10

די פּיאַניסטין פון טעאַטער איז אַ היגע, זי איז דאָ געבוירן.

איר פאָטער איז פאַרשיקט געוואָרן אויף צען יאָר, איז ער שוין דאָ פאַרבליבן אַ גאַנץ לעבן.

איר מאַן איז אין דער אַרמיי. שרייבט ער איר לאַנגע בריוו איבער די אויסטערלישע איירטאָפּעער. ער פאַרטראַכט נישט זייער קלי- מאַט, די ווייכע וואַרעמקייט זייערע, עס בענקט זיך אים נאָך די פּרעסט און ווינטן.

אויף דער מזרח-וואַנט הענגט אַ פאָטאָגראַפיע פון איר טאַטן: ער זעט אויס ווי אַ פּויער.

געוועז איז ער א לאסט-טרעגער אין פארט. האט ער אזוי לאנג געטראגן זעק און פעק, ביז מע האט אים געכאפט מיט א פעקל.

ער האט געהאט א רויטע געקרייזלטע בארד און האט געהערט צו די רויטע בונטאווטשיקעס.

האט מען אים דערפאר פארשיקט. איז ער אפגעזעסן א צייט און איז געווארן אן איינגעזעסענער. דא האט ער חתונה געהאט און זיך אויסגעבויט א הילצערנע שטוב.

זיין פרנסה? ער האט געטעסעט האלץ. ער איז אויסגעריסן געווארן, רייסנדיק די ווילדע ווארצלען פון דיביימער.

אזוי מיט דער צייט האט ער זיך דא שוין איינגעווארצלט.

די משפחה פון דער פיאניסטין איז שוין אן אמתדיקע היימישע, אן אפשטאמיקע פון די אמאליקע, אהער פארשיקטע.

א גרויסן טייל פון די ארטיסטן און שרייבער האט דא פאר־כאפט די מלחמה מיט פארשיידענע מיסיעס, זענען זיי שוין אויך דא פארבליבן.

דעם טעאטער האט מען צוגעטיילט א פלאץ פאר פלאנצן קאר־טאפל, דורך קאלעקטיווער ארבעט.

די פיאניסטין האט זיך איר איינענעם גארטן פאר דער שטוב.

עפעס אנדערש ווי קארטאפליעס באקומט זיך דא נישט.

דער ווינטער האלט אן. די פרעסט זענען נאך צו דערטראגן, אויב סע בראט נישט א ווינט מיט א זאווערוכע.

דער ווינטער 1944 איז געווען גאר א מילדער.

די פרעסט האבן זיך געטראגן קיין מערב און געהאלפן יאגן די פאשיסטן.

אין דער שטוב פון דער פיאניסטין טרעפט מען כלערליי פאר־שוינען, פון איבעראל. ארטיסטן, מוזיקער און גלאט אזוי טעאטער־פאלק. מע פילט זיך דא, ווי אן אייגענע משפחה.

עס קומט אויך אהין רות, א פאליטישע אקטיוויסטין, וואס שטאמט פון דייטשלאנד.

פריער האט זי אקטיווירט אין דייטשלאנד, דערנאך דא. איצט האט מען איר און דער טאכטער צוגעוויזן א קווארטיר איבער־

צוואווינטערן בעת דער מלחמה און אפשר אויך שפעטער, נאָך דער מלחמה... ווער קאָן וויסן?

פארשיידענע מזלות האָבן דאָ נעקרייצט זייערע וועגן.

זיננערם האָט מען נעהערט אין דער אָפערע פון א סך שטעט. א באַרימטער טענאָר פון אָדעס, א באוואוסטער באס פון דניעפּראָ-פּעטראָווסק, א חזן פון ווארשע, וואָס האָט ביי דער פיאַניסטין אויך געזונגען יידישע פאָלקס-לידער. אין דער אָפערע האָט ער געזונגען נאָר אין כאָר.

דאס טעאטער האָט יורין נאָך מער געפעלן ווי די אָפערע. דאָ האָבן קאָנצערטירט וואגיקע אקטיאָרן און אקטריסעס פון די גרעסטע שטעט.

א טייל פון זיי זענען געשיקט געוואָרן אויף א קאָמאַנדיראָווקע. איז אויסגעבראָכן די מלחמה, זענען זיי שוין דאָ פארבליבן.

אין דער שטאָט-ביבליאָטעק האָט זיך יורי באקענט מיט א שיינער ביבליאָטעקארין, האָט זי אים ארויסגעהאָלפן מיט ווערטער-ביכער.

יורי ווערט אריינגעצויגן אין דער ארבעט.

ער דארף א סך דערזאָגן.

ער וויל וואָס מער אויסברייטערן זיינע היימישע שפּראַך-קענטעניש, כדי בעסער צו פארשטיין דאָס לעבן דאָ, זיך לייכטער באקענען מיט קאָלעגן, מיט זייער קינסטלערישן סטיל, בכלל מיט דער שעפערישער ארבעט און, אזוי ארום, פארפונדעווען זיין טעאטער-טעטיקייט.

יורי האָט זיך דעמאָלט נישט געקאָנט פאָרשטעלן, וואָס די קאַפּריזן פון גורל שפּינען אויס פאר אים...

11

די יאָטן האָבן געארבעט און געוואַרט מיט א סך האָפענונג, ס'זאָל זיך ענדיקן צום גוטן.

ס'איז אפריל 1944.

דער ווינטער ציט זיך שוין צוריק. דער שניי זעצט זיך, ווערט איינגעשרומפן.

ריטשקעלעך וואסער באווייזן זיך, דערשראָקענע, פון אונטערן שניי און פארדעקן זיך דאָס נאסע פנים מיט אייזיקע הייטלעך.

א גרופע אינטערבריגאדיסטן האָט דאָ נישט באוויזן לאנג צו ברייען.

דער גרעסערער טייל איז דאָ ווייטער פארבליבן.

די גרופע אינטערבריגאדיסטן האָט מען איינגעלאדן אין שטאָט-קאָמיטעט און מע האָט זיי געשיקט אין דער הויפטשטאָט און זיי מיט-געגעבן, אחוץ דעם רייזע-קוויטל, א טעלעפאָן-נומער, שהי-פהי...

אלץ איז אזוי גיך און ראפטעם געשען, אז די גרופע האָט אפילו נישט באוויזן זיך צו געזעגענען פון די נייע פריינד און אלטע חברים.

זיי האָבן זיך ארייגעזעצט אין ערשטן צוג און — וויאָ, פער-דעלעך...

דער דירעקטער צוג איז געווען איבערגעפולט, האָט די גרופע זיך געמוזט לענגער הוידען אויף זייטיקע רעלסן.

פון איין שטאָט צו דער אנדערער פאָרט דער צוג בערך א מעת-לעת און שטעלט זיך אָפּ אויף א סטאציע א שעה-צוויי. באקומט מען עפעס ווארעמס, מען עפנט א פושקע קאָנסערוון און — מע פאָרט ווייטער, ווייל די גרופע האָט קיין צייט נישט. מע וואַרט אויף זייער טע-לעפאָן אין דער הויפטשטאָט.

בטבע האָט דאָ א זעלנער צייט, פאָרט ער נישט מיטן צוג, ווייל ס'איז אומעגלעך ארויפצוקלעטערן, פאָרט ער — צופוס.

פרעגט מען אים: — וווהין גייסטו?

שמייכלט דער זעלנער: — וואָס הייסט וווהין? וווהין קאָן גיין א זעלנער? איך גיי אויפן פראָנט, ברודערצע...

דער פראָנט איז דאָך אָבער זייער ווייט פון דאנען...

— נו, איז וואָס? כ'וועל נאָך קומען צו דער צייט.

...ווער זאָגט אָפּ א נאַכטלעגער פאר א זעלנער אין צייט פון מלחמה ?

אויסגערוט שפּאַנט ווייטער דער זעלנער.

עסט אונטערוועגנס, וואָס עס לאָזט זיך, ווען עס לאָזט זיך... אין א קאַנטינע, אין א מיליטערישער קיך און שפּאַנט ווייטער און ווייטער, ביז אויפן פראָנט.

נאָר נישט געאײלט.

...וואָס לאַנגזאַמער דו גייסט — אלץ גיכער קומסטו אָן...

12

...זענען זיי אָנגעקומען. נאָך א לאַנגער נסיעה, פון א ווייטער געגנט אין צענטער, און האָבן גלייך טעלעפאָגירט.

נאָך צוויי וואָכן זענען זיי ווייטער געפאָרן, דאָסמאָל — אָן א טעלעפאָן-נומער.

זיי ווערן באַגלייט פון א קאַפּיטאַן, וואָס האָט גוט געקענט די וועגן, וואָס פירן צום פראָנט. ער האָט אלץ נויטיקע געוואוסט, וואו און וויאַזוי מע דאַרף אַריבערגיין די פראָנט-ליניע.

זיי פאָרן און פאָרן — ביז אין קיינעמלאַנד.

פון דאָרט דאַרפן זיי זיך דורכשלאָגן אין שונאַס לאַנד.

די וועגן פון צענטער קיין מערב זענען פאַרשטאָפּט.

עס ציט זיך איבער די וועגן א לאַנגע קייט פון כלי-זין, טאַנ-קען, קאַנאָנען...

ביינאַכט שלינגט זיי איין די פינצטערניש.

בייטאָג פאַרדעקט זיי א באַלדאַכין פון צווייגן און בלעטער, שוץ פאַר דער אַוויאַציע פון שונא.

אין קיינעמלאַנד איז קיינער נישטאָ. אַרום און אַרום איז אלץ עוואַקואירט, פאַרלאָזן.

אין א גאָרטן-אַלע מיט קליינע ווילעס, האָט זיך אָפּגעשטעלט די מאַשין פון פּאַרטיזאַנער.

אין די שטיבער איז אַן איבערקערעניש — כאַדאַראַס. מען איז אוועק אין איילעניש...

די פּאַרטיזאַנער שפּאַצירן איבערן גאָרטן פון א דירה, באַוואונדערן די ביימער, די בלומען, וואָס פרייען זיך און חנדלען זיך מיט דער זון.

— די עפּל און פלאָמען זענען נאָך גרין און זויער, באַדויערט נאָאַש. צו זיסע פרוכטן דאַרף מען אַהערקומען זומער-צייט. אפשר צוריקוועגס, אַן אַנדער מאָל, שפּעטער... אַז מע וועט דערלעבן...

מע עפנט טיר און פענצטער. מע שטרעקט זיך אויס אויף די סאָפעס, אויף די מאַטראַצן.

די מעבל זענען אויסגעטאָקט, זיי גלאַנצן מיט שטרייפן פון מעש און שימערירנדיקע קרישטאָלן.

א שופלעדל מיט בריוו ליגט אין מיטן צימער.

יורי זעצט זיך אַראָפּ אויפן טעפּעך.

— א, איר ווייסט, דאָ האָט געוואוינט א פּראָפעסאָר. זעט נאָר, זעט, וויפל ליבע-בריוו ער האָט באַקומען...

— איז דאָס אָבער געווען א דאָן-זשואַן.

וויפל געבראָכענע הערצער...

— אָט דער בריוו פון ליזעטע איז גאָר אַגרעסיוו. זי שרייבט: איך וועל דיר אויסדראַפּען די אויגן, אויב דו וועסט מיך פאַרראָטן מיט לוציִ...

די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך אַמוזירט מיט די בריוו פון ליבעס-אַווענטורעס.

ס'האָט זיך אויפגעבלעטערט פאַר זיי אַן אַנדערע וועלט.

בילדער פון אַמאָל שוועבן פאַרביי.

עס דערוועקן זיך זכרונות.

אילוזיעס קלעטערן אַרויף אויפן לייטער פון זכרון.

ערגעצוואו אויבן, הינטער די וואָלקן, באַהאַלט זיך א חלום, וואָס קוקט אַרויס פון זיין באַהעלטעניש און פאַרשווינדט...

...מיכל נעזעגנט זיך מיט זיין מאמען:

— וואָס טויג עס דיר, קינד מיינס, ס׳איז דיר נמאס געוואָרן דאָס לעבן, גייסטו ווערן א רוצח, שיסן אויף מענטשן, וואָס דו ווייסט זיי נישט, וואָס דו קענסט זיי נישט?...

— לאָז זיי, די שפאניער, קעמפן און אויסקעמפן זייער קאמף. ס׳איז זייער עסק...

— ווילסט אוועקפארן, מילא, זאָל זיין, פאָר בעסער צו דיין פעטער, אין לאנד פון מילך און האָניק. וועסטו דאָרט אויסטריקענען זומפן און פלאנצן, אויף זייער אָרט, אָראנזשן-גערטנער...

מיכל קוקט זיך ארום:

ליידיקע גאסן, פארלאָזטע שטיבער, אַן אויסגעראבעוועט שטעטל.

יידן האָט מען געטריבן אין דעפּאָרטאציע.

וויפל זענען אונטערוועגנס אומגעקומען? אַן א זכר, אָן א קבר. קראנקע און שוואכע ארייגעוואָרפן אין טייך.

אין די לאגערן איז דער רעשט אין הונגער און עלנט אויס־געגאנגען.

אלעף ווערט אומרואיק, טרויעריק.

שוין לאנג נישט געהערט קיין ידיעה פון זיין פרוי. נאָר וויאזוי שרייבן, אז זי ווייסט נישט, וואו ער געפינט זיך?

...א געדאנק מאטערט אים: צוואָס האָט אים א חבר געגעבן אָנצוהערן, אז זיין פרוי האָט אים פארביטן?

צו וואָס האָט ער דאָס באדארפט וויסן?...

דער חבר האָט אים געראָטן:

— אנטלויף פון לאגער, אלעף. גנבע זיך ביינאכט ארום צווישן די דראָטן. דער וועכטער פון לאגער וועט צומאכן אַן אויג, איך זאָרג שוין דערפאר, — זע, וואָס עס טוט זיך דאָרטן...

— דיין פלאץ אין לאגער וועסטו נישט פארלירן. ער וואַרט אויף דיר — טאמער מע כאפט דיך...

נאָר זי וויל נישט וואַרטן...

...יורי לייענט ווייטער די געפונענע ליבע-בריוו. ניין, זיי באַ-רירן נישט זיין געמיט. פון די בריוו רעדט אַ ברוטאַלער אינסטינקט, אַ ווילדער באַגער ראַנגלט זיך מיט מורא און אייפערזוכט...

ער שפּירט, ווי עס ציטערט די האַנט ביי ליזעטן, ווען זי שרייבט אים:

— פּעטער, איך שעם זיך פאַר זיך אַליין. איך האָב פאַרלוירן יעדע שפּור פון ווערדע און פרויען-שטאָלץ. איך פאַל צו דיינע פיס, שטויס מיך נישט אָפּ...

יורי לייגט אוועק די בריוולעך, הערט אויף צו לייענען, קוקט אַרויס דורכן פענצטער...

— נאַש, איך וואָלט בעסער אַ שפּאַציר טון. קום, נאַש, לאָמיר זען, ווער ס'איז דאָ נאָך פאַרבליבן.

מיין שוואָגער האָט, דאָ, אין שטעטל געהאַט אַ פריינטל, אַ גלעזער. אפשר קאָן מען זיך עפּעס דערוויסן פון זיינעטוועגן...

— מיר זענען דאָך ערשט אַדורכגעפאָרן. מע זעט נישט דאָ קיין לעבעדיק נפש.

אַלץ איז פאַרשלעפּט געוואָרן.

דאָס שטעטל איז אויסגעליידיקט. אפילו די פייגעלעך פון די ביימער זענען אַוועקגעפלויגן.

— עס דרייען זיך נאָר אַרום מיליטערישע פּאַטרולן.

— מיר טאָרן נישט אוועקגיין פון דאַנען. דער קאַפּיטאַן קאָן יעדן מאָמענט צוריק קומען, הייסן, מיר זאָלן ווייטער פאָרן...

וויקו פיבערט מיט פּאַרטיזאַנישקייט:

— זאָל שוין וואָס גיכער אָנהייבן די אַקציע...

ער שפּאַרט זיך אָן אין בוים, נעמט אַרום די צווייגן, גלייך ער בעט זיך ביי זיי טרייסט.

אַז ער איז אומרואיק, פייפט ער.

זוכט ער אַ פּאַסיק שטיקל האָלץ, אַ צווייגל.

מיטן פייפל פייפט ער אויף אַלץ אין דער וועלט — אפילו אויף זיך אַליין...

...אויף זיין ערשטער פרוי איז ער ברוגז. ער האָט זי אפילו פיינט.

זי האָט זיך צו אים, אין אָנהויב, געלאַשטשעט ווי א קעצעלע.
זי האָט אים געשענקט א ייִנגעלע מיט גאָלדענע לעקעלעך פון א ליאַלקע.
האָט ער געהאַט צו איר טענות, אז דאָס קעצעלע איז אים נישט געטריי. שכנים האָבן עס אים אָפּגעטראָגן.
אים איז יאָ דערלויבט צו קריכן איבער פרעמדע פּלויטן, אין יענעמס גאָרטן.
נאָר זי מוז אָפּהיטן די דלת אמות.
ער איז נאָך מער אין צאָרן אויף איר, ווייל זי האָט אים פאַר־פרעמדט דאָס קינד, זאָגט ער.
זיין צווייטע פרוי איז נישט ברונעט און מיניאַניש ווי די ער־שטע — זי איז בלאָנד, הויך און קרעפטיק. איז דאָך גוט, וואָס זי איז אנדערש. ארט אים אָבער, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט א מיי־דעלע פון איר ערשטן מאַן.
דאָס מיידעלע וואוינט נישט מיט דער מאמען, זי איז ביי דער באָבען און באַזוכט די מאמע, ווען וויקו איז נישט אין דער היים.
— זי גיט צופיל אוועק דעם קינד, איר משפּחה. זי איז צו פאַרשווענדעריש, האַלט ער.
האָט ער ווידער געפונען אן אנדערע — און ער באַקלאָגט זיך, אז ער האָט נישט קיין מזל צו קיין פרויען...
סע ווייזט אויס, אז וויקו האָט זיך לייכט אָפּגעטרייסלט פון זיינע געפילן. אָבער אין דער אמתן, האָט ער דערפון שטאַרק געליטן.
ער האָט נישט פאַרטראָגן קיין התבודדות, קיין אָפּזונדערונג. ער האָט תמיד געלעכצט נאָך חברשאַפט און פריינדשאַפט.
ער האָט פאַר א פרוי אלץ געטאָן, אלץ אוועקגעגעבן מיט האַרץ און נשמה — ביז סע האָט זיך אים אויסגעוויזן, אז די פרוי איז אים נישט אויפריכטיק איבערגעגעבן, זי האַלט נישט צו אים, זי האָט אנדערע מחשבות.
דער חשד נעמט זיך אויך פון א קאָמפּלעקס פון מינדערווער־טיקייט, וואָס א פרוי פאַרזעט צומאָל...
עס גריבלט זיך א קידער־ווידער צווישן דעם שיין און זיין אָפּשיין...

דאָס באַדויערן גראָבט דערנאָך טיף אין האַרצן... ער איז אויפ־געבראַכט, וואָס ער ווייס ווערט אַנדערש איינגעשאַצט אין זיין היים, ווי ער איז עס בכלל געוואוינט. ער האָט אַרויסגעוויזן פאַרשטענדעניש און אַנטשלאָסנקייט אין קאַמף, אין יעדער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

אָבער זיין פאַמיליע־לעבן פאַרשטייט ער נישט איינצואָרדענען...

— פּרוביען האָבן ביי דיר קיין היים נישט, מוסרט אים נאַש. דו פירסט זיך אויף מיט זיי ווי אַ קאַטראַפּ.

— איך מיין, אַז איך טו אַלץ פאַר זיי, נאָר כ׳האָב קיין מזל נישט.

— דו שפּילסט זיך מיטן מזל. מע דאַרף אויסמיידן די גראַיש־קייטן און נישט צושפּיצן די פּראָבלעמעס...

— ס׳איז נישט די רעכטע צייט דערפאַר...

— איך האַלט נישט פון דער פילאָזאָפיע, וואָס מיינט, אַז ליבע און סעקסואַליטעט באַשטימען אַלץ. אַ צופאַל קאָן אַלץ איבערקערן.

— אין געראַנגל צווישן פאַרשיידענע מאָמענטן, גיי, זיי אַ חכם און וויים אין פאָרויס, וואָס עס וועט זיך דערפון אַרויסשיילן. סע קאָן צומאַל אַ נישט וויכטיקער פאַקטאָר ווערן אַ הויפּט־סיבה.

— איך פאַרשטיי, אויב סע פאַלט איינעם אַ ציגל אויפן קאָפּ, קאָן עס זיין פאַטאַל... דאָס הייסט אָבער נישט, אַז די ציגל באַ־שטימען דעם גורל פון מענטשן...

— אוודאי אַלץ אויסטייטשן און אַרויפציען אויף איין לייסט איז נישט שייך.

— אַלץ בייט זיך מיט דער צייט — קומט, און פאַרגייט.

— הכל הבל... פאַרזוך בעסער אַ פלאָם.

א דאַנק, פון גרינע פלאָמען ווערט מיר אייליק אין מויל און פון דיין פילאָזאָפיע ווערט מיר זויער אויף דער נשמה...

13

היינט־מאָרגן, נאָר אין גיכן, וועלן די פּאַרטיזאַנער אַריבער־שלייכן אַ פראָנטליניע, וואָס ציט זיך איבער בערג און טאָלן און ווערט נאָר ערטערווייז באַוואַכט.

דאָ הערשט קיינער. ס׳איז קיינעמלאַנד.

די פאַרלאָזטע געגנט געהערט, אין גאַנצן, צו די ווילדע חיות, צו די פירפיסיקע.

מער אין דרום-מערב גרייט זיך אָן אַנטשיידנדיקע שלאַכט.

דעמאָלט, ווען דער שונא דעם צפונדיקן ווינקל, די שיינע בערג, סיוויסיי מוזן פאַרלאָזן.

נאָר דערווייל האַלט עס נאָך נישט דערביי.

דער קאַפּיטאַן איז אַוועק צום שטאַב. די פּאַרטיזאַנער ווייסן נישט, וואו און ווי אַזוי זיי וועלן זיך אַריבערפּעקלען אויף יענער זייט פראָנט, אין הארצן פון שונא.

...עס שפּינען זיך האַפּערדיקע פעדים צום געגאַרטן נצחון.

נאָך די שווערע קאַמפן פון שפּאַנישן בירגער-קריג זענען די אינטערבריגאַדיסטן אַרויסגעצויגן געוואָרן פון גערא‌נגל.

די נישט-אינטערוועניץ האָט זיי פאַרשפּאַרט אין לאַגערן און פריי געמאַכט דעם וועג פאַר די פאַשיסטן.

נאָכן פראַנקאָ-זיג האָבן זיך די דייטשן פאַרמאָסטן איינצונעמען די וועלט.

קנאַפּע דריי יאָר האָט די שפּאַנישע רעפּובליק העלדיש אויסגעהאַלטן.

פאַרלאָזנדיק שפּאַניע האָבן די אינטערבריגאַדיסטן אויסגעשטאַנען די אַכזריותדיקע לאַגערן אין פראַנקרייך און אַפריקע.

— איצט דאַרף מען דערשטיקן די בעסטיע אין איר הייל.

די אינטערבריגאַדיסטן קעמפן איצט אויס דעם לעצטן קאַמף.

— דער סוף קרוינט דעם אָנהויב.

...די זון רויטלט זיך אויפן שלעפעריקן האָריזאָנט. אָט-אָט פאַרשווינדט זי הינטערן באַרג. זי שפּילט זיך אין באַהעלטעניש מיט דער בלייכער לבֿנה פון יענער זייט.

מיד פון אַ לאַנגן וועג, האָט זיך יעדער לאַנגזאַם צוריקגעצויגן אין זיין ווינקעלע און זיך אויסגעשטרעקט אויף אַ ווייכן געלעגער.

נאש הייבט אָן ברומען דאָס שפּאַנישע ליד: „קאַרמעלאַ מיא“, זיין באַליבטע ראָמאַנס.

אַלע האַלטן אים אונטער, נאָר נישט אין אוניסאָן. איינער איילט זיך, איינער בלייבט צוריק — ביז „קאַרמעלאַ“ ווערט אַנט-שווינגן...

דאָס ליד שוועבט ווייטער אין יורים חלום און פירט אים צוריק אויפן עבראָ-פראָנט. מיט „קאַרמעלאַ מיא“ איז ער אַריבערגעשוואומען.

...יורי איז אַריבערגעשוואומען דעם עבראָ. די פראַנקיסטן אַנ-טלויפן. די טעלמאַן-בריגאַדע פאַריאָגט זיי, יאָגט זיי נאָך, ווייט-ווייט, ביז צום פאַרנעפּלטן באַרג...

יורי כאַפּט זיך אויף אין אַ לאַזאַרעט פון פאַרוואונדעטע, וואו זיין חלום האָט איבערגעגעבטיקט...

14

צומאָרגנס זענען די פּאַרטיזאַנער ווידער אַרויף אויף דער מאַשין.

אונטער דער בויד האָבן זיי נישט געקאָנט באַוואונדערן דעם פרילינגס-פּייסאַזש.

זיי האָבן געפילט דעם ריח פון שפּראָצונג, וואָס דערפרישט דעם אָטעם.

באַלד זענען זיי אַראָפּגעשטיגן אין אַן אַנדער שטעטל, זיך אָפּגעשטעלט אין אַ ברייטער גאַס, וואָס קוקט אַריין אין אַן אָפענער שטוב.

אַ הון אַנטלויפט אין זיג-זאַג, אַן איבערגעשראָקענע, און פליט אַריבער אַ פּלויט.

— לאָזט זי פליען — זאָגט נאַש, איר זעט נישט, די קיך איז פול מיט עסנוואַרג. דאָס געבראָטנס אויף דער פּליטע איז נישט אָנ-גערירט. דער בעל-הבית האָט נישט באַוויזן אָפּצועסן.

נאָר סע גלוסט זיך קיינעם נישט עפּעס צו נעמען.

פאַרלאָזטע שטיבער זענען אַבלדיק.

דער סופיט הענגט טרויעריק איבער פוסטע ווענט, וואָס קלאָגן נאָכן בעל-הבית.

די טירן בליבן, גלייך זיי וואָלטן ארויסבאגלייט א בר-מינן...

די גרופע ווארט שוין קוים ארויסצוגיין אין וואלד.

א קלויסטער איז דאָ אויפגעבויט ווי א קאטעדראל. דער דאך גליצערט און פינקלט אויף דער זון. ער שיצט די רושטאָוואניעס פון נישט פארענדיקטע ווענט.

— אונדזער חבר שרייער, וואָס איז געפאלן אין שפאניע, איז פון דער אָרטשאפט.

— זיינע עלטערן זענען מסתמא פארשיקט. ווער ווייסט, צי זיי לעבן נאָך...?

אן עשעלאָן אויסשפירער היט די שטאָט. דאָ הויבט זיך אָן דאָס קיינעמלאנד. ס'איז דער לעצטער מיליטערישער פּאָסטן.

די שטאָט איז עוואקואירט. יידן האָט מען נאָך פריער פאר-יאָגט...

...עס יאָוועט זיך פון אלע זייטן יונגע סאָלדאטן, ווי אראָפּגע-פאלן פונעם הימל. לעבעדיק-פרייליך, גיבן זיי א יעדן די האנט. הענט שאָקלען זיך מיטן גאנצן כוח. די יאַטן רופן ארוים צומרוי, יונגע האָפענונגען, אויסגעטראָגן פון זעכצן-יעריקע.

די שטוב פולט זיך אָן מיט אימפעט:

— מאָרגן באגלייטן מיר אייך, זאָגן די אויסשפירער. מיר קע-נען דאָ יעדן שטעג און וועג. דער פראָנט איז א שטילער. דאָ שיסט מען נאָר אוים לאנגווייל — אָדער מע האָט מורא פאר דער אייגענער שטילקייט: מע קאָן זיך דערשרעקן פארן שאָרך פון א בלאט, וואָס פאלט פון בוים...

אין דער לעצטער נאכט, פארן אריבערגיין דעם פראָנט, אויף יענער זייט, אין שונאס לאנד — האָט קיינער פון דער גרופע נישט צוגעמאכט קיין אויג.

געוואכט האָבן איבער זיי די אויסשפירער. זיי האָבן געהיט די פארטיזאנער, זיי זאָלן זיין אויסגערוט, גרייט פאר די נסיונות, וואָס זיי דארפן באשטיין אין שונאס לאנד...

א נייער אַנהויב.

א פריש קאפּיטל געשיכטע פון א גרופּע פּארטיזאַנער, פאַר־קליידט ווי סאָלדאטן, וואָס דארפן דערגיין אין טאָל, כדי צו מינירן די צונג, וואָס פירן פעטראָל פאר דייטשלאַנד.

די לעצטע נאכט אויף דער זייט פון פראָנט האָט אויפגערו־דערט, אַנגעשפּאַנט יעדן איינעם:

וואָס דערוואַרט זיי פון היינט אָן און ווייטער? וויאַזוי קאָן מען זיך אויסהיטן, וויאַזוי זיך ארויסדרייען פון פּאַסטקעס און דער־לאַנגען קלעפּ די פאשיסטן?

— מע לאָזט זיך אין וועג אריין, טענהעט נאַש, אין א פרעמ־דער וועלט, שאדט נישט, ווען מע קאָן האָבן א פאַרבינדונג, א היי־מישן אדרעס, עפּעס א באַציונג...

— ס'איז גוט, אז מען קען עמעצן... אפילו א טעלעפאָן־נומער, קאָן אויך צוניץ קומען. נאָר די יאַטן האָט מען נאָך אמאָל אָנגע־זאָגט, פארן אריבערגיין דעם פראָנט, זיי זאָלן, חס וחלילה, נישט האָבן קיין שום משא־ומתן מיט די אָרטיקע.

15

...יורי טראַכט צו זיינע נאָענטע און איינגנע...

ס'איז נישט צום ערשטן מאָל, וואָס ער רופט זיי ארויס.

ער האָט זיך שוין אמאָל געהאַט אויסגעטאָן פון זיין גוף — ווען די קויל האָט אים געטראָפן אין נוואדאָלאַכארא — און האָט שוין געגלויבט, זיין נשמה טראָגט זיך אוועק איבער די וואָלקנס...

זי האָט זיך אָבער נישט אוועקגעטראָגן...

איצט וויל יורי זיך נאָכאמאָל מיט זיי געזעגענען אָדער אפשר נאָר באַגעגענען — זיך געזעגענען... זיך באַגעגענען...

עס פארמישן זיך די צייטן...

ער געדענקט נישט, וואָס פריער און וואָס שפּעטער...

בילדער רעפלעקטירן פריער, וואָס קאָן געשען שפּעטער...

די צייט האָט קיין מאָס נישט אין דער אייביקייט.

פאַראַן אַ צייט, ווען מע געדענקט מער גאָרנישט, וואָס פריער און וואָס שפּעטער...

יורי אַמפּערט זיך מיט דער צייט, מיט דער אייביקייט.

ער וויל פאַרגעדענקען אַלץ, איידער ער לאָזט זיך אַרויס אין אַ געפערלעכן וועג.

ער רופט אַרוים די אייגענע און איז זיי מודיע, אַז עס קאָן געשען, ער זאָל זיי אָפּשטאַטן אַ פריינדשאַפטלעכן וויזיט. ס'איז זייער לייכט מעגלעך, אַז ער וועט זיי אומדערוואַרט באַזוכן.

זיי זאָלן זיין גרייט אים אויפצונעמען.

...די באַגעגעניש איז אַ יום-טובדיקע.

ס'איז פרייטיק צו-נאַכטס. די מאַמע האַלט ביים ליכט בענטשן.

זי בענטשט די קינדער, זיי זאָלן נישט וויסן פון קיין שלעכטס, די עלטערן זאָלן פון זיי קיין צרות נישט האָבן...

זמירות קייקלען זיך אַראָפּ פון די אַלטע ווענט.

שבת-צו-נאַכט מאַכט דער טאַטע הבדלה, בעט זיך אויס אַ גוטע וואָך, אַ פולע וואָך, מיט פּרנסה אין אַלע קעשענעס...

יורי זעט, ווי עס שטייען אויסגעשטעלט ביים טויער פון יענער וועלט, זיין טאַטע-מאַמע, זיינע ברידער. אַלע שמייכלען צו אים, ווינטשן אים: אין אַ גוטער שעה...

— שוין צייט אהיימצוקומען צו די אייגענע, נאָך אַזויפיל יאָרן פון וואַנדערן אין אַ וועלט פון הוריות און נישטיקייטן.

כאָטש זיי וואַרפן אים גאָרנישט פאָר, וואָס ער האָט זיי נישט תמיד געפאָלגט אינעם לעבן — דאָך קלינגט אים אין די אויערן די בעטנדיקע ווערטער פון דער מאַמען:

— זון מיינער, לויף נישט אין פייער אריין, פון פייער אנטלויפט מען...

— מאַמע, פייער דאַרף מען לעשן, אויב נישט, קאָן עס נאָך, חלילה, ביז צו אייך דערגיין... ביז אין זיבעטן הימל...

16

יורי האָט נאָך יאָרן פון נע-וגד, אויפן וועג פון אפריקע קיין אזיע, באַגעגנט זיין מאמען.

ער האָט זי געזען צום לעצטן מאָל. פאַרעלטערט, אָבער אומ-פאַרענדערט. עס גלאַנצן ארום אירע שווארצע האָר פון אונטערן שטערן-טיכל.

די מאמע גלעט צארט זיין פנים, זיינע הענט:

— דו ביסט עס, מיין קינד ?

זי גלייבט נישט אירע טריבע אויגן.

— וויפל צייט איז שוין אוועק ? דער טאַטע איז שוין נישטאָ. ס'איז איר סקוטשנע אליין. איך בעט זיך ביי אים, ער זאָל מיך שוין נעמען צו זיך.

— וואָס רעדסטו, מאמע ? ביסט דאָך אין איינעם מיט די קינדער און אייניקלעך...

— קינדער לעבן זיך באַזונדער און עלטערן בלייבן אליין...

— דו מוזט טאַקע ווייטער וואַנדערן ? בלייב דאָ, רו זיך אָפּ...

— ערשט נאָך דער מלחמה וועט יעדער האָבן זיין רו...

— דאָס מזל האָט מיך אהערגעבראַכט, כדי מיר זאָלן זיך זען... אָבער איך קאָן דאָ נישט בלייבן.

די מאמע קלייבט אָפּ א בינטל טרויבן און לייגט זיי יורין אין מויל אריין:

— עס, מיין קינד...

דער מאמעס טרערן פאַרזיסן די טרויבן...

17

די פּען לויפט פאָרויס און צוריק...

צוריק געקומען פון דער מלחמה איז יורין אויסגעקומען צו שפּא-צירן אויף דער זעלבער גאַס, וואו די הון איז פאַר שרעק געלאָפן

אין א זיג-זאג, וואו א חזירל איז נעשפרונגען פון איין הויף אין אנ-דערן, וואו דאָס נעבראָטנס אויף דער פּליטע איז געבליבן אומ-באַרירט...

יורי איז שטיין געבליבן פאר דעם הויף. וואו מע דאַרף איצט בעטן א דערלויבעניש אויף אריינצוגיין.

די טרעפּ, דוכט זיך יורין, זענען ברייטער געוואָרן. דער סאַ-לאָן איז אויסגעשטאָט מיט פאָליצעס פול מיט ביכער. צייטונגען און צייטשריפטן ליגן אויפן טיש.

דאָס הויז איז נישט מער צו דערקענען. היינט איז דאָ א ביבליאָטעק מיט א לייען-זאַל.

פארטיזאנער האָבן דאָ אמאָל גענעכטיקט. צום לעצטן מאָל אין א שטוב, איידער זיי זענען ארוים אין וואַלד.

דאָס ווייסן נישט די יונגע לייענער פון דער ביבליאָטעק. זיי וואונדערט, וואָס א נישט היגער קוקט זיך ארום אין אַלע ווינקעלעך, גלייך ער האָט דאָ עפּעס פארגעסן, אָדער פארלוירן.

— וועמען זוכט ער דאָ?

יורי הערט נישט זייער פראגע.

...ער זעט פאר זיך די יונגע אויסשפּירער, וואָס רינגלען אים ארום, יאָגן זיך ווי הירשעלעך אין וואַלד, ארויף און אראָפּ די בערג...

...אקעגן, אין די נייע פערד-שטאַלן, הערט זיך דאָס הירזשען פון יונגע לאָשיקלעך, וואָס האָבן אריינגעבראכט א ניי לעבן אין דער שטילער נאָס...

18

נאָך איידער די זון איז אפּירגעקראָכן פון הינטער די ביימער, איז די גרופּע פארטיזאנער, באגלייט און אָנגעפירט פון אויסשפּירער, ארויסגעגאנגען פון דער שטאָט.

דאָ איז ווילקאָוו.

האָרט, הינטער די בערג איז בענקאָוו.

דאָ זענען אונדזעריקע.

דאָרט זענען די דייטשן, אויף יענער זייט פון די בערג.

מען איז געגאַנגען א פּאָר שעה, לענג-אויס א וואַסערל, וואָס גלאַנצט ווי קרישטאָל און מורמלט א מאָרגן-געבעט.

אויפן גאַנצן וועג קיין לעבעדיק נפש נישט באַגעגנט.

— זע גאָר, אויבן אויפן באַרג יאָגט פאַרביי א חיה, א פוקס, דאַכט זיך.

דער פוקס שטעלט זיך אָפּ, קוקט אויף די מענטשן מיט חשד:

— ווער זענען זיי? זיי זענען אראָפּגעפאַלן פון הימל?...

— וואָס זוכן דאָ די דאָזיקע סאָלדאַטן...? א נאָוועגע... שוין לאַנג נישט געזען זיי, נישט אויף דער זייט, און נישט אויף יענער זייט פראָנט...

דער פוקס דרייט זיך אוים און לויפט צוריק, ס'איז אים עפּעס נישט כשר...

— אפשר גאָר האָט ער מורא?

— וואָס פאַר א מורא? ער לויפט צוריק צו די דייטשן. ער וועט אונדז נאָך אויסגעבן... ווער קאָן וויסן...

— אנדרו שמייכלט: — אויך דער פוקס האָט מורא פאַר אונדז... ער האָט איינגעצויגן זיין וויידל...

אַלעף נעמט זיך צו דער ביקס, וויל אים נאָכשיסן...

וויקו כאַפּט אים אָן ביי דער האַנט:

— וואָס טוסטו? ביסט אראָפּ פון זינען? דער שאָס קאָן אונדז נאָך פאַרראָטן...

...די זון שטייגט אימפּעטיק אויף העכער. זי שוויצט פון אָנשטרענג, ווישט זיך דעם שטערן, פאַררעקט זיך די צורה.

אָט קאָן קומען א רעגן.

די וואָלקנס לאָזן זיך שווער אראָפּ, אַלץ נידעריקער קייקלען זיי זיך...

פון אונטער די ביימער קאַטשען זיך ארוים ווייסע שעפעלעך.

א נעפּל נעמט ארום דעם גאַנצן וואַלד.

דער קלויסטער, נישט ווייט, פאר די אויגן, איז האלב פאר-דעקט אין נעפל.

פון די וואנט-מאלערייען קוקן טריב אראפ רויטע און בלויע היטלער, טשאקאס, טורבאנען...

דער נעפל פארוואנדלט זיי אין קעפ פון חיות, פון פוקסן, צי נאר פון בערן...

זייערע אויגן גליצערן און פינקלען מיט שארפע ציין, וואס פארצוקן אין זייער טיפן שלונד די ווייסע שעפעלעך.

— די אויסשפירער ברענגען ארוים א באגרעבער פון צווינטער, הינטערן קלויסטער.

איינגאנצן שווארץ אנגעטאן. מיט א דערשראקן פנים, זעט ער אוים, ווי פון א קבר ארויסגעצויגן.

מע דינגט זיך מיט אים.

דער קברן פאכעט מיט די הענט, ווייזט, וואוהין מע דארף גיין... ער וויל זיך ארויסדרייען. נאר מע העלפט נישט. ער וועט שוין מוחל זיין פאר דער טירחה און זיך מטריח זיין אויסגעפינען די בעסטע סטעטשקע, א זיכערע שפור, אריבערצושמוגלען דעם פראנט.

דער באגרעבער איז א שווערער פארשוין. עס איז פאר אים נישט לייכט, זיך דורכצושטופן דורך א געפלעכט פון צווייגן און וואָרצלען. ער וואלט זיך ליבער אומגעקערט, ווען מע לאזט אים...

אלעפן איז איינגעפאלן, דעם באגרעבער אנצוטון זיין רוקזאק מיט אמוניציע אויף די פלייצעס, כדי ער זאל נישט קאנען לייכט פארשווינדן.

אויף יעדן פאל האט זיך אלעף דערווייל אויסגעגלייבט דעם רוקן און איז געלאפן צום קאפאראל פון די אויסשפירער. איצט שפאנט ער פארויס, לעבן קאפאראל, אין דער ערשטער ליניע..

— ווייבאלד מען איז ארוים פון געדיכטעניש אויף א גלייבער סטעטשקע, הייבט פלוצים אן צו שיטן א מאשינביקס.

אלע זענען צוריקגעלאפן אין געדיכטעניש.

נאר איינער פון די אויסשפירער האט געפעלט. פון די פינף הירשעלעך, דאס יינגסטע, וואס איז תמיד פאָרויסגעשפרונגען, ווי אויף א יונגנטלעכער עקסקורסיע...

די שיסעריי האָט אויפגעהערט.

— לאָמיר צוואווארטן, זאָגט דער קאפּאָראל. אין וואלד וואגן נישט די פאשיסטן אריינצושטעקן זייער פארשיווע מאָרדע. מע האָרכט אָנגעשטרענגט, איינגעבויגן...

קיין שאָרך ניט... אפילו די פיינעלעך זענען פאר שרעק אנט-שווינגן געוואָרן.

נאָר דער ווינט פייפט שטיל א וואָלעבישע דוינע...

אַלע קוקן זיך איבער. יעדער זוכט א טרייסט, א דערמוטיקונג אין די אויגן פון זיין חבר.

די אויסשפּירער האָבן געגעבן דעם ערשטן קרבן אויף דעם גע-וואגטן וועג.

די פארטיזאנער פילן זיך מיטשולדיק.

— דער קרבן איז געפאלן, ווייל מע איז צו ווייט פארגאנגען...

— די אויסשפירער האָבן באדארפט זיך פריער אומקערן.

— אזוי לאנג מע גייט, גייט מען. איצט איז אָבער גענוג...

די פארטיזאנער וועלן זיך שוין אליין ארויסדרייען. זיי וועלן זיך אָריענטירן מיטן קאָמפּאס. מע וועט זיי פירן דער אינסטינקט...

אויך דער מאָך פון דיביימער ווייזט, וואו די זון באהאלט זיך, וואו ס'איז מערב און וואו ס'איז צפון.

...ס'הערט זיך א קורצער קנאל — דער לעצטער.

די אויסשפירער קוקן זיך ארום, זוכן, האָפן, ווארטן אויף קאָרנעלן.

— לעבט ער נאָך? האָט ער זיך באהאלטן?

— ניין, ער איז אנידערגעפאלן. ס'איז קלאָר, מע קאָן אים איצט נישט זוכן, ווייל אלע זענען דאָ אין סכנה. מע מוז אָפּווארטן. א טאָג, צוויי, די גרופּע זאָל זיך דערווייטערן...

די פארטיזאנער האָבן זיך איבערגעקוקט און באשלאָסן: זיי האָבן ווארעם ארומגענומען די אויסשפירער און זיך געזעגנט.

...צום מיינסטן האָט זיך געאײַלט דער סברן. ער האָט אַראָפּ-געלײגט דעם רוקזאַק און אָפּגעאָטעמט. ווען ער קאָן, וואָלט ער געפלויגן צוריק צום צווינטער.

— דער אָנהויב איז נישט פרײלעך, רײסט איבער מיכל די פארשטארצטקייט. אז מע האקט האָלץ, פאלן שפענער.

— שפענער... א שפענדל פון 18 יאָר מיט איבערגעהאקטע יאָרן.

— אין צײַט פון מלחמה צײלן נישט די יאָרן...

— מלחמה-צײַט איז פארלוירענע יאָרן פאר דער גאנצער וועלט.

— יאָרן צײלן נישט, נאָר מעשים רעכענען זיך אין דער גע-שיכטע — האָט נאָש באטאָנט בקול רם...

...די פארטיזאנער האָבן נאָך אמאָל ארומגענומען די אויסשפירער. טרערן האָבן געשטיקט. דאָך שטראָלן זייערע אויגן מיט מוט.

— עס קאָן נישט אנדערש זײַן. די אויסשפירער דארפן זיך אומקערן. זייער אײנהייט וועט שוין זײַן באזאָרגט.

אין דער געדיכטעניש פון וואלד פילן זיך די פארטיזאנער באַ-וואָרנט און געשיצט.

זיי וואַרטן אָפּ די פינצטערניש. דערנאָך האָבן זיי זיך ארויס-געגנבעט, אונטערן נאכטיקן שויץ, איבער די טונקעלע בערג און וועלדער...

19

אין בענקאָוו זענען איצט כמעט פארלאָזט די מינעס פון אײַזן, קופער און אנדערע מעטאלן.

בענקאָוו איז נישט ווײַט. ביז אהין דארף מען צוויי נעכט קלע-טערן איבער די בערג.

פון דאָרט וועט מען ווײַטער זען. אפשר שאפט זיך א פארבינדונג...

איז ווידערום א מניעה: דער צענטער פארווערט אָנצוקניפּן באַ-ציונגען. מע דארף זײַן וואכזאם.

אין צײַט פון מלחמה קאָן מען זיך פארלאָזן נאָר אויף איין זאך: אויף געווער...

— זאָלסט פאַרטרויען נאָר דעם כּלי-זין. דאָס איז דיין שוץ, וואָס וועט דיך נישט פאַרראַטן. מע דאַרף נישט אין גאַנצן אויסמיידן די ציווילסטן, אָבער אויך נישט האָבן מיט זיי קיין צו ענגן משא-ומתן.

— דער וואַלד איז אייער היים און אייער פריינד. איר קענט קיינעם נישט און ווייסט פון קיינעם נישט.

— לאָזט זיך נישט פאַרפירן פון בענקשאַפט, פון אַוואַנטורעס. איר קאָנט דערביי לייכט פאַרשפּילן אייער לעבן.

— מיר, דאָ, וואַכן איבער אייך. יעדן מאָרגן וואַרטן מיר אויף אייער רוף.

— אין אַ סכּנה, אַז איר קאָנט זיך מער נישט ראַטעווען, ווייסט איר, וואָס איר האָט צו טון... געגנוג איין גראַנאַט, און איר פאַלט נישט אַריין אין די הענט פון שונא אַ לעבעדיקער. אַ פּאַרטיזאַנער קאָן זיך אַנדערש נישט אָפּראַטעווען פון חוזק און פּיין...

...אַרום און אַרום קרייזלען זיך בערגלעך און בערג און שטייגן אַלץ העכער און העכער.

דורך אַ בינאָקל איז בענקאָוו נאָענט, פאַר די אויגן...

גיין דאַרף מען נאָר ביינאַכט, כּדי זיך אויסהיטן פון אומגעריכטע באַגעגענישן, פון פּאַשיסטישע מאַשינביקסן, וואָס לאָקערן פון אַלע זייטן, באַהאַלטן הינטער קוסטעס און סקאַלעס.

אַלעף קלעטערט אַרויף אויף אַ פעלדז און קוקט זיך אַרום:

איצט זענען מיר אַליין, ווי אין אַ פּאַסטקע, אַרומגערינגלט פון חיות...

וויקו איז אומגעדולדיק:

— לאַנג טאָרן מיר דאָ נישט בלייבן. די פּאַשיסטן קאָנען אונדז אויפשפּילן אַ טאַנץ און אַריינציען אין אַ שיסעריי... אַזאַ האָרע מוזן מיר אומבאַדינגט פאַרמיידן. סע קאָן שלעכט ענדיקן.

— מיר מוזן אָנקומען וואָס גיכער אין טאָל, צו די צוגן, וואָס קייקלען זיך מיט פּעטראָל... וואָס בליצן מיט בלויע פלאַמען...

— שאָטנס צעשפּרייטן זיך צווישן די ביימער, שלענגלען זיך דורך די צווייגן און פאַרשווינדן אין דער טונקלקייט...

20

דער פּלאַן פון אַלעפּן זיך דורכצוראַנגלען איבער די בערג, זיך פאַרייניקן מיט די אַנדערע פאַרטיזאַנער אין שכנות, און בילדן אַ שטאַרקע קאָמפּאַניע — ליגט זיך נישט אויפן שכל הישר.

דער צענטער האָט דאָס נישט פאָרויסגעזען. בכלל פירט עס אַראָפּ פונעם גלייכן וועג און פונעם באַשטימטן ציל.

די גרופּע האָט באַשלאָסן זיך נישט אָוועקצולאָזן אויף זייטיקע, ריזיקאַלישע וועגן און נישט אויפגעבן דעם סטראַטעגישן פּלאַן...

לויט דער מאַפּע איז דער וועג קיין בענקאָוו נישט קיין שווע-רער. די בערג כוואַליען זיך פּאַמעלעך פון איין שפּיץ אויפן אַנדערן.

דאָס אומאַנגענעמסטע איז, וואָס עס רעגנט יעדע נאַכט. די לבנה איז באַהאַלטן. מע זעט נישט קיין סטעטשקע, קיין שום שפּור. אויסגעטרעטענע וועגן און שטעגן זענען סיי ווי געפערלעך פאַר פאַרטיזאַנער.

אַ שטעג קאָן פאַרפירן צו אַ כאַטע, צו אַ הייזקע, צו אַ נעסט פון די שונאים — איז שוין גלייכער צו קלעטערן איבער משופּע-דיקע בערג... מע גליטשט זיך טאַקע אויס, מע פאַלט... דאָך מע גייט ווייטער. אַזוי לאַנג און אַזוי ברייט, ביז סע טאָגט...

...ווער ווייסט, אפשר איז מען שוין אַריבער דעם פראָנט? אייננטלעך, איז עס דאָך נישט קיין פראָנט... נאָר פאָרט, ערשט אויף יענער זייט פון דער שיידליניע, מעג מע זיך פילן היימיש און זיכער אין דער היימישער אוניפאָרם.

כאָטש, די אוניפאָרם איז נישט אינגאַנצן היימיש, דער גאַרטל איז אַן אונגערישער, די שיך זענען איטאַליענישע... ווייס איך וואָס, נאָך אַזויפיל יאָרן פון מלחמה, ווער גיט אַכטונג אויף אַזעלכע קליי-ניקייטן?

די מאַשינבּיקס איז אַ רוסישע — נו, איז וואָס? בעת די קאַמפן בייטן זיך די פּאָזיציעס, מע גייט פאָרויס און צוריק, פאַרלאָזט מען מאַטעריאַל, מאַכט מען געפאַנגענע.

אלץ לאָזט זיך דערקלערן און פאַרענטפערן... ס'איז אפילו העלדישער צו פאַרכאַפּן און באַניצן דאָס געווער פון שונא קעגן שונא גופא... ניין? נישט אזוי?

— לאָז אָפּ די קשיות... וועמען פרעגסטו? העכסטנס די פייגל, וואָס זינגען אזוי אומעטיק, ווייל ס'ע רעגנט. זיי האָבן ליב די זון...

דער עיקר — מע דאַרף ווייטער גיין און העכער קלעטערן...

אָבער פון עסן, בלויז קאָנסערוון, קומט נישט צו קיין כּוח. אחוץ דעם האָבן זיי זיך שוין אויבעט אויסגעטאָפּעט, אין איינעם מיט די כּוחות...

און גיי, קריך גאַנצע נעכט איבער פאַררעגנטע בערג.
שוין צייט, ערגעץ וואו געפינען אן אָנשפּאַר, אן אָנלען...

21

אין א פרנאַכט האָבן זיך די פּאַרטיזאַנער אָנגעשטויסן אין אן ארבעטער. ער איז געקומען אין וואַלד נאָך האָלץ. ער וואוינט דאָ נאָענט אין א שטיבל לעבן וואַלד. ער ארבעט אין די מינעס. סוף וואָך קומט ער אהיים.

פאַרוואונדערט לייגט דער שאַכטיאָר אראָפּ דאָס בינטל האָלץ פון דער פּלייצע און קוקט זיך ארום:

— איר גייט צו אונדז, צו די מינעס? שוין לאַנג נישט באַגעגנט קיין היימישע זעלנער. פון צייט צו צייט קומט פאַרביי א דייטשער פּאַטראָל. זיי נישטערן איבעראַל ארום. זיי ראַבעווען אלץ אוועק.

מע האָט גלייך געקאָנט פאַרשטיין פון שאַכטיאָרס רייד, אז ס'איז אים אָנגעזאָליעט אויף דער נשמה. ער לאַדט איין די חברה אין זיין שטוב.

— מיר האָבן עס איילים, זאָגט וויסו. מיר דאַרפן וואָס גיכער אָנקומען קיין בעגקאָוו. מיר ווילן זיך נאָך אומקערן אהער.

...נאָש רוימט איין דעם ארבעטער א סוד אין אויער. דער שאַכטיאָר האָט פאַרשטאַנען. ער ברענגט גלייך ארוים א פּאַטשיילע מיט קעז:

— ברויט האָבן מיר נישט, ליידער... מיר ווינטשן אייך גליק און דערפאָלג...

— קומט אריין, זאָגט זיין פרוי, איך וועל אייך אָפּקאָכן א מאַ־מעליגע, איר וועט טרינקען אביסל בראָנפן.

דאָס פאָרפאָלק האָט שטארק געוואָלט פארהאלטן די גרופּע סאָל־דאטן. פּשוט, אוים נייגיר... סאָלדאטן וויסן מער צו דערציילן פון דער מלחמה. דאָ איז מען אָפּגעשיידט פון דער וועלט, גלייך מע לעבט אויף אן אנדערן פּלאנעט.

אָבער די חברה לאָזט זיך נישט איבעררעדן. א מאמעליגע, אביסל בראָנפן, א ווארעמע שטוב זענען אוודאי זייער פארלאָקנדיק. דאָך, מע טאָר זיך נישט פארהאלטן לעבן א שליאך. ס׳קאָן דאָ אָנ־פאָרן דער נים־גוטער...

די חברה לאָזט זיך איבערן פעלד, שפּרייזט אריבער די באַן־רעלסן און קומט אָן צו א וואסער.

דאָס וואסער איז נישט טיף, אָבער רעשיק. עס שלעפּט מיט זיך גרויסע, שפּיציקע שטיינער. שווער צו שפּאנען איבער זיי.

דאָס וואסער יאָגט זיך אראָפּ פון די בערג מיט א שנעלקייט, אז מע דארף זיך היטן, מע זאָל נישט אומפאלן, מע האלט זיך ביי די הענט.

אויף יענער זייט וואסער טונקלט שוין. פון דער וויטנס הערט זיך א גערויש. די פּארטיזאנער קלעטערן גיך ארויף אויפן בארג.

אויפן שפּיץ בארג איז שטילער פון שטיל. עס הערט זיך נאָר דאָס פייקל, וואָס קלאַפּט אין הארצן.

אויפן שפּיץ בארג פילן זיך די פּארטיזאנער שטארק און מעכ־טיק ווי ריזן. צו זיי געהערן די בערג און אלץ ארום: די וועלדער, די חיות, די פייגל, דער גאנצער רומל.

— אז ער וועט ארוים א לעבעדיקער פון דעם רומל, טראכט יורי, ווערט ער אן אלפּיניסט, א בארג-תושב...

— א וואזשנער רעוואָלוציאָנער — ער וויל איבערקערן וועלטן, כדי צו קלעטערן אויף די בערג...

וואָס העכער, ווערט די לופט אלץ ריינער, דינער, פיינער, דורכ־זיכטיקער.

אויבן, אין די הייכן, ווערט אויך דער מענטש איידעלער, הימלישער...

מע ווארפט אראָפּ דעם שטויב פון דער נשמה...

דער האָריזאָנט ווייטערט זיך, ברייטערט זיך אוים. דער בליק פארלירט זיך אין דער בלויער פּאנאָראמע פון ספּיראלישע הייכן און טיפע אָפּגרונטן...

נאָש האָט זיך אוועקגעזעצט אויף א שטיין. עס דרייט זיך אים דער קאָפּ אויפן שפּיץ בארג. עס שווינדלט אים פאר די אויגן.

עס ציט אים, עס וויל זיך אים אראָפּקייקלען פון בארג. ער כאפּט אָן יורין, שלעפּט אים צו זיך:

— וואָס דארף מען דאָ לאנג ברייען? לאָמיר גיין.

— איל זיך נישט, נאָש, פּאוואָליע, וועסט אָנקומען צו דער צייט, א בארג — און נאָך א בארג, ארויף, אראָפּ, ביז די זון וועט אויפגיין. איצט גייען מיר אראָפּ.

כדי מע זאָל זיך נישט פארלירן אין דער פינצטער, חזרט יעדער איבער אן אות פונעם אלעף-בית: א, ב, ג, ד, ה... יעדער האָט זיך זיין אות.

פון דעם אלעף-בית האָט זיך געשאפן דער פארטיזאנער-הימן:

„אלעף איז אן אָדלער —\
מיט גוטס פאר „בית" צאָלט ער.\
די „דלת" העלפט דעם „גימל"\
ארויפקריכן אין הימל.\
די "היי" בעט ביים „וואָוו":\
— שיק מיך פארן „תוו".

22

יעדען פארנאכט האָבן זיך די פארטיזאנער אָפּגעשטעלט אויף א שפּיץ בארג און געזונגען זייער הימן שטילערהייט.

אומגעדולדיק האָבן זיי אָנגעהויבן ציילן די פארנאכטן — ס'איז די צייט פון ציילן ספירה.

אין דריטן בין-השמשות האָבן זיי דערזען אקענן, אויף א בערגל, אן איינגעצאמט הויז מיט א פירעקעכיקן פלויט. א שפּיציקער שינדל-דאך קלעטערט ארויף אין דער מיט, צו א הויכן טורעם.

דער בנין האָט אויסגעזען ווי א פעסטונג. פון דעם טורעם קאָן מען אויסשפּירן דעם שונא און זיך פארטיידיקן.

די פארטיזאנער גייען איינעמען די פעסטונג. זיי האָבן זיך א פּאָר מאָל ארומגעדרייט אין קרייז... ס׳איז שטיל פון אלע זייטן — האָבן זיי אויפגעעפנט דעם טויער און זענען אריינגעגאנגען. דער הונט אויף דער קייט ליגט זיך רואיק און כאפּט אלע מאָל א גנבישן קוק צו די אומבאקאנטע געסט. יורי און אנדרו זענען געבליבן אין דרויסן. זיי האלטן די וואך ארום הויז, ס׳זאָל חס וחלילה, גאָרנישט פּאסירן...

אנדרוס אויסזען קאָן דערוועקן א חשד. כדי צו פארמיידן יעט-ווערן פּארדאכט, איז בעסער ער זאָל נישט קומען אין קאָנטאקט מיט די אָרטיקע.

סע דויערט נישט לאנג, ברענגט נאש ארוים עפּעס עסן פאר דער וואך און פארזיכערט זיי, אז ס׳איז אלץ אין בעסטער אָרדענונג. אין דעם הויז וואוינט אן אלט פּאָרפאָלק:

— דריי זין — ווער ווייסט אויף וואָס פאר א פראָנט זיי זענען... אָדער, חס וחלילה, אויף יענער וועלט... צוויי טעכטער האָבן זיך ארויסגעצויגן אוים מורא פאר די רוצחישע באנדעס.

— ניין, דער פויער גלייבט נישט, אז די רוסן וועלן דערגיין ביז צו זיין בערגל. ס׳איז א צו ווייטער מהלך.

אלמאי האָט מען זיי אָנגעזאָגט, אז זיי זאָלן זיך היטן פאר פּארטיזאנער, דעזערטירן. וויבאלד ער האָט א חשד, זאָל ער תיכף מעלדן דעם זשאנדאר-פּאָסטן...

— אויב די מלחמה דויערט נאָך לאנג, וועט ער מיט זיין אל־טיטשקער אויך אוועק פון דאנען.

— דערווייל קאָן מען נאָך צוזשיפּען. סע גלוסט זיך נישט איבערלאָזן אווירטשאפט, א קו מיט א קעלבל, ערשט געבוירן, מיט שאָף און עופות, נישט צו פארזינדיקן...

— מיט דער קו האָט פּאסירט א גרויס אומגליק...

— די קו איז פארקראָכן טיפער אין וואלד, איז זי איבערגע־פאלן א בער און האָט איר ארויסגעריסן א שטיק לייב. דער בער־נאַרדינער הונט האָט זי אָפּגעראַטעוועט.

— מע דארף היילן די קו. ס'איז אויף איר א גאָטס רחמנות, קלאָגט זיך דער פויער.

— איך האָב צוגעלייגט שארפן קעז אויפן בויך, וואָס זאָל איר ארויסציען דאָס פיבער.

— די קו קאָן נישט גיין. איך קאָן זי נישט טראָגן אויף די פּלייצעס צום וועטערינאר.

— איך בין געוועז אין שטאָט, בעטן דעם וועטערינאר, ער זאָל ארויפקומען. איז ער אָבער אלט און קאָן נישט מער ארויפ־קלעטערן אויף די בערג. זיין געהילף איז ביים מיליטער.

— ווען איך קוק אויף דער קו, רייסט זיך מיר אָפּ א שטיק געזונט, קרעכצט די פויערטע, א צער־בעלי־חיים...

אלעף זאָגט זיי צו, אז ער וועט רעדן מיטן וועטערינאר און וועט זען, וואָס עס לאָזט זיך טון.

— ווייסט איר גאָר וואָס, איך וועל אים נעמען אויף די פּליי־צעס, דעם דאָקטער, און ברענגען אים אהער.

די אלטיטשקע דאנקט און בליפּעט:

— א קו, גאָטס באשעפעניש, גייט אוים פאר ווייטיק. און מיר דאָ, אליין אויף די בערג, גייען אויך אוים פאר שרעק... אויב סע פּאסירט עפּעס, זענען מיר פארלוירן. ווער קאָן דיר דאָ העלפן...

— איר בלייבט מער נישט אליין, טרייסט זיי וויקו. א גאנצער באטאליאָן גרייט זיך אהערצוקומען, כדי צו באפעסטיקן די פראָנט־ליניע.

וויקו שפרייט אויס א מאפע אויפן טיש.

— מיר זענען אהער געקומען שטודירן דעם טערען. מיר וועלן דאָ גראָבן טראַנשייען, שוץ-גריבער.

דער אַלטער פויער איז צופרידן.

— מיר האָבן זיך דאָ פאַרטיידיקט, נאָך אין דער ערשטער וועלט-מלחמה. שוין אין די אוראַלטע צייטן האָבן זיך אונדזערע אבות דאָ פאַרטיידיקט קעגן די באַרבאַרן...

איך וועל אייך וויזן די שפּורן פון די באַפעסטיקונגען. ס'קאָן אייך צוניץ קומען.

דערווייל האָט די אַלטיטשקע געבראַכט הייסע מילך מיט מאַ-מעליגע און קעז.

— עפּעס מיטצונעמען פאַרן אָפיציר פון באַטאַליאָן איז מעג-לעך? פרעגט מיכל שעמעוודיק.

— מיר האָבן נאָך ביסל סאַלאַמי און פּאַסטראַמע פון ווינ-טער. פאַר אייגענע איז אַלץ מעגלעך.

— זייער פיין — מיכל האָט ארויסגענומען די פּותיקי און האָט גוט באַצאָלט.

זיי האָבן זיך צוערשט געקווענקלט, נישט געוואָלט נעמען. דאָך האָבן זיי איינגעוויליקט. זיך איבערגעקוקט, זיך איינפאַרשטאַנען, און ווידער אַראָפּגעבראַכט פון בוידעם פּאַסטראַמע.

מיכל האָט נאָך צוגעלייגט פון דער פּותיקי. די פויערטע האָט דערלאַנגט קעז אויך, האָט מיכל דערלאַנגט נאָך פּאַפּירלעך.

— אונדזערע אָפיצירן וועלן זיך מחיה זיין.

דער מסחר וואָלט ווייטער אָנגעגאַנגען, ווען דער פויער גיט נישט א זאָג:

— צו וואָס דאַרפט איר אַלץ פאַרפּאַקן אין די רוקזעק? איר בלייבט דאָך דאָ א שטיקל צייט.

— ניין, ניין, חזרט איבער וויקו. מיר מוזן צוערשט אומ-שטודירן דעם גאַנצן טערען און ראַפּאָרטירן אין שטאַב. מיר וועלן נאָך קומען צו אייך. מיר נויטיקן זיך אין אייער הילף, איר זאָלט אונדז וויזן די באַפעסטיקונגען פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

— אָבער פאַרגעסט נישט צו ברענגען דעם וועטערינאַר, אַז איר קאָנט נישט דאָ בלייבן איבער נאַכט. טרינקט כאָטש אַ שנעפּסל. ברידערלעך, איר ווייסט, וואָס זאָל איך זאָגן — ווי איר זענט נאָר אַריינגעקומען און געגישטערט מיט די אויגן אין דער שטוב, האָב איך צוגעוואונקען מיין באָבעצע, דאָס דאַרפן זיין פּאַרטיזאַנער-דעזערטירן.

...נאָר גלייך האָב איך זיך געכאַפּט און פון זיך אַליין גע-לאַכט: וואָס פאַר אַ נאַר איך בין... דאָס זענען דאָך איינענע. מע זעט דאָך גלייך, אַז איר זענט פּיאָנירן. מיין באָבעשע האָט צוריק אויסגעטאָן דאָס פעלצל...

— שוין לאַנג נישט געזען קיין היימישן סאָלדאַט, אַנטשולדיקט זיך דער אַלטיטשקער, האָבן מיר געמיינט, אונדזער אַרמיי האָט אונדז פאַרלאָזט, איבערגעגעבן אין דייטשישע הענט... איך קאָן נישט אָנ-קוקן זייערע מאָרדעס, וואָס קאָנען זיך קיינמאָל נישט זאַט פרעסן.

— אונדזערע קומען באַלד, סע וועט נישט לאַנג דויערן...

— גאָט זאָל אייך בענטשן פאַר דער גוטער בשורה. איך מיין, מע דאַרף זיך פאַרגלייכן און זאָל נעמען אַ סוף צו דעם בלוט-פאַרגיסן. וואָס מיינס — איז מיינס, וואָס דיינס — איז דיינס. און אַראָפּ פונעם מאַרק. יעדער זאָל בעלהביתעווען ביי זיך, און נישט ביי אַנדערע.

— זאָל גאָט העלפן, פּאַטאַקעוועט די באָבעשע.

— איך וועל אייך ווייזן די באַפעסטיקונגען...

— גוט, גוט, זייער פיין. זאָל זיין מיט מזל און מיט גליק... אויף מאָרגן...

די פּאַרטיזאַנער זענען אַרויס פון הויף און צוגעקלאַפּט דעם טויער.

— איך וואָלט פאַרזוכט אַ שטיקל פּאַסטראַמע און קעז, צום דעסערט, לאַשטשעט זיך אַלעף...

— זיי נישט קיין נאַשער. ווער ווייסט, ווען מיר וועלן נאָך האָבן אַזאַ געלעגנהייט...

דער שעף איז געווען גערעכט: שטאָפּט איך אָן דעם טייסטער מיט וואָס מער געלט, האָט ער געטענהעט. געלט רעגירט די וועלט...

— ווען פאַפּירן האָט דער שעף נישט געטראַכט, בייזערט זיך וויקו. מע דאַרף שוין אַמאָל אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין...

— פאַרוואָס האָסטו נישט פאַרלאַנגט?

— איבעריקנס, אַז מע כאַפּט אונדז, העלפן נישט קיין פּאַ־פּירן. מע קאָן לייכט אויפדעקן דעם שווינדל און אונדז דעמאַסקירן...

— דעמאָלט איז ווי צו אונדזערע יאָרן...

— וואָס זשע, חכם עתיק, האָסטו געמיינט, ס'איז אַ שפּילעכל...? דאָס פּאַרטיזאַנסטוועווען?

23

אַזוי זענען פאַרגאַנגען טעג און נעכט, גאַנצע צוויי וואָכן, פאַר־מוטשעטע פון מידקייט און אומגעדולד...

די טעג זענען איינגעזונקען. די נעכט זענען איבערגעלאָפן. די שעהן זענען אויסגערונען און שיטן זיך ווי זאַמד־קערנדלעך פון אַ קלעפּסידרע...

פּים שלעפּן זיך באַרג־אַרויף, באַרג־אַראָפּ...

אין אַ קאַיאַר זענען די יאַטן אַרויס אויף אַ לאַנקע. די זון האָט זיך צעשמייכלט אין מונטערע פאַרבן.

מיכל האָט אונטערגעטאַנצט:

— זעט נאָר, מיר זענען אַרויס פון דער געדיכטעניש און פינ־צטערניש, אויף דער ליכטיקער שיין — אַ מחיה...

מיכל וואַלגערט זיך אין גראָז. ער צעקייט אַ פּאָר פעדעם פון גרינעם גראָז.

— נישט שלעכט. דאָס גראָז איז געזאַלצן. עס שמעקט נישקשה...

— אָט לאָמיר אָפּקאָכן אַ טאָפּ קראָפּעווע. יאַטן, נעמט זיך צו דער אַרבעט. פאַר איין קראָפּעווע־זופּ דאַרף מען אָנרייסן אַ גאַנצן זאַק...

אַ קוועלעכל ריזלט אַרויס פון אונטער אַ שטיין, שלענגלט זיך איבער דער לאַנקע און הוש־הוש, פאַרשווינדט עס באַרג־אַראָפּ אין טאָל...

א הירשעלע, א שאַלטיק, שפּרינגט אַרויס פון וואַלד, קוקט זיך אַרום, פּרעגט זיך: ווער זענען זיי די צווייפיסיקע ?

עס דאַכט זיך אים — נאָר לאַנג צו טראַכטן האָט דאָס הירשעלע נישט באַוויזן...

מיכל האָט גיך געצילט און —

אויפגעשפּרונגען, דערשראָקן, ווי פון א בליץ געטראָפן, איז דאָס הירשעלע פאַרשוואונדן...

דער שאָס האָט אַלעמען אויפגעטרייסלט. דער קאַיאַר האָט זיך פּלוצים פאַרטונקלט און זיך געטריבט... ווי מעג מען דאָ שיסן...?

מיכלען האָט זיך עס אויסגעוויזן א פּשוטע שטיפעריי. עלעהיי ער פּלעגט א שיס טון אין בודקע פון לונא-פּאַרק.

— ס'איז געגוג איין שאָס, איין נאַרישקייט, וואָס זאָל אונדז פאַרראַטן, וואָס קאָן אונדז אויסגעבן...

— איבערטרייב נישט, ס'איז נישט געווען קיין שאָס... ס'האָט זיך געהערט א קראַך פון א דונער אָדער פון א בוים, וואָס פאַלט אום, פאַרענטפערט זיך מיכל.

— וואָס בעבעסטו ? וואָס פאַר א דונער אין אַזא ליכטיקן פרימאָרגן ?...

מיכל לויפט גיך אַריבער, כאַטש זען, וואָס ער האָט אָפּגעטאָן און טענהט צו זיך: אַזא נאַרישקייט, אַזא טפּשות...

דאָס הירשעלע איז אַנטלאָפן, איז אויסגעווען די צייט, מע זעט נאָר בלוט-שפּורן...

— לאָמיר נאָכגיין די שפּורן, וועלן מיר עס אָפּזוכן, אָפּראַטעווען...

— מע טאָר נישט פאַרלירן קיין איין מינוט. מע דאַרף זיך, וואָס גיכער, אָפּטראָגן פון דאַנעט. וואָס גיכער...

— מיר קאָנען דאָך אַריינפאַלן ווי א וואַלד-גנב אין זיין אייגענער וועגטקע, וואָס ער האָט אונטערנעלייגט.

מיכל איז אויסער זיך. א ביקס איז א יצר הרע.

מיכל איז געפּלעפט, וויאַזוי די ביקס האָט פּלוצים אויסגעשאָסן, אָן זיין ווילן... ער פאַרענטפערט זיך, וואָס אין שפּאַניע האָט ער געשאָסן מיט האַרמאַטן, נישט מיט קיין ביקס. איז ער נישט צוגע-

וואוינט... קוים אָנגערירט דאָס צינגל... ס'איז נאָר מעשה שטן... שיסן אויף אזא אומשולדיק הירשעלע?... צו וואָס, צו ווען?...

דאָס הירשעלע האָט זיך אים איינגעבאַקן אין געוויסן. עס ליגט אים אין די ביינער.

ער קאָן זיך נישט מוחל זיין דעם מערדערישן אימפּולס זיינעם.

עס פאַרנעפּלען זיך אים די אויגן. דאָס הירשעלע האַקט אים אין מוח...

24

אין דער ערד-ציטערניש איז מיכל נישט פאַרשווינט געבליבן.

ער האָט זיך נישט געקאָנט אנטשליסן התונה צו האָבן: סע האָט זיך אים נישט איינגעגעבן. ער האָט נישט געטראָפן דעם ריכטיקן זיווג.

— נישט ער איז שולדיק.

— ער נעמט זיך איבער מיט זיין שעמעוודיקייט, מיט זיין באַשיידנקייט.

— ער איז נישט ווערט צו זיין א באַווייבטער, שפּאַסט ער.

— א חתונה איז א ריזיקע און פול מיט געפאַרן פאַרן גאַנצן לעבן. מען איז קיינמאָל נישט זיכער, נישט מיט זיך און נאָך ווי־ניקער מיט א ווייב... ווי לאַנג קאָן עס אָנהאַלטן?... איז שוין גליי־כער נישט חתונה האָבן...

בקיצור, ער האָט זיך אנטוישט — און געגנוג...

נאָך דער ערד-ציטערניש איז מיכל פאַרבליבן אדם א נאַקעטער, ווי ער גייט און שטייט...

מע האָט אים אָפּגעראַטעוועט פון אן איינגעפאַלענער מויער אויפן זיבעטן שטאָק.

א שכנטע האָט אים אריינגענומען צו זיך. עס וואָלט זי נישט געארט, ווען ער בלייבט בסדר ביי איר. זי איז אויך אליין.

מיכל האָט דערצו נישט געטראַכט. ער איז גלייך ארוים אויף דער חרובער גאַס, העלפן אויסגראָבן, ראַטעווען, וואָס סע לאָזט זיך. ער האָט זיך נישט געקאָנט אָפּרייסן פון די חורבות.

מע האָט פּיבערדיק און פּאַרזיכטיק אָפּגעראַמט די רואינען. דער הייזער־בלאָק נומער 58 איז גאַנץ צעשטערט. נאָך פּערצן שעה זוכן און גראָבן האָט מען געפונען, אונטער די חורבות, א לעבעדיק נפשל, א קינד פון א פּאָר וואָכן.

פון דערשראָקענע קינדערישע אויגן האָבן ארויסגעשטאַרצט האָפּע־נונגען פון אונטער דער ערד. אפשר לעבט נאָך די מאמע, דאָרט אונ־טער דער ערד. אפשר לעבט נאָך די מאמע, דאָרט אונטער די טרעפּ, הינטער א פאַרשיטן ווינקל.

ווי א קאַסקאַדאָר האָט מיכל געקלעטערט איבער די חורבות.

די איינגעלעך פון קינד האָבן צו אים געקוקט, ווי דער בעטנ־דיקער בליק פון הירשעלע.

מע האָט ווייטער געניטשטערט, געזוכט...

א סך מאַמעס האָבן זיך פאַרלוירן אין איינעם מיט זייערע קינדער.

אין דעם בנין איז איין קינד אליין געבליבן לעבן. א מאַמעס נשמה האָט דאָס קינד באַשיצט מיט אירע פליגלען.

האָט מען פאַרשריבן אין פּינקס:

דאָס קינד איז געבוירן אין דער ערד־ציטערניש. גאַס מאַטערנאַ נומער 58.

דאָס קינד וועט הייסן טעראַ.

צוליב דעם, פון דער ערד־ציטערניש, געראַטעוועטן קינד טעראַ, האָבן זיך פאַרייניקט מיכל און סילוויאַ.

מיכל און סילוויאַ וועלן אויפציען דאָס קינד טעראַ און אויפ־בויען א משפחה, וואָס איז ארויסגעוואַקסן פון דער ערד־ציטערניש.

25

עס קרייצן זיך בילדער און שפּילן זיך מיטן ווינט.
דער ווינט מישט אוים דעם נעכטיקן היינט מיטן היינטיקן מאָרגן.

דער ווינט רייסט אַפּ צאַרטע בלעטלעך פון די ביימער און פאַר טראַגט זיי איבער די וואָלקנס.

ווען די וואָלקנס צעשיטן זיך, גלאַנצן די בלעטלעך אויפן הימל מיט זילבער באַצירט.

אויפן האָריזאָנט וואַלגערן זיך שוין בילדער פון סוף מלחמה.

נאָך די פּאַרטיזאַנער-גרופּע האַלט נאָך ביים סאַמע אָנהויב.

— אָן אָנהויב ביים סוף מלחמה? — פאַרקלערט זיך נאַש.

— יעדער סוף איז טראָגעדיק מיט אַ נייעם אָנהויב. איין מלחמה רופט אַרויס די אַנדערע...

— וואָס זשע האָט מען דאָ אויפגעטאָן? איז שוין בעסער נישט אָנצוהייבן...

אַלעף פּוצט דעם רעוואָלווער. ער איז דער איינציקער, וואָס האָט אַזאַ כּלי.

— טאָמער מיר וועלן זיך נישט צוטיילן, בלייבן מיר אין דרוי־סן. מיר וועלן גאָרנישט אויפטון...

— מיר זענען דאָך אַ טייל פון דער גרויסער אָנפעסיווע, פונעם לעצטן קאַמף קעגן די פאַשיסטן.

— מיר דאַרפן פּאַראַליזירן די פאַשיסטישע טאַנקען, זיי זאָלן נישט קאָנען אָטעמען.

— די דייטשן קאָנען מער נישט צו זיך קומען. זיי ווילן פאַר־שלעפּן זייער גסיסה...

— עקספּלאָזיעס פון נאַפט־ציסטערנעס וועלן זיין אַ שופר, וואָס וועט צואווייסן טון זייער אונטערגאַנג...

26

יורי ליגט און חלומט אויף אַ ווייסן טעפּעך. אַלץ אַרום איז ווייס, די לופט, דאָס וואַסער, דער הימל, די וואָלקנס...

דער זאַמד איז פּערלדיק־זילבערדיק ווייס.

ווייסע מעוועס טראָגן אין די שנעבעלעך ווייסע פּישעלעך. מע־זומס שוועבן און טאַנצן אַרום אים. זיי שטעלן זיך אוועק אויף זיינע קני, שמייכלען צו אים, פרעגן:

— וואָס ווינטשסטו זיך איצט? פון וואָס חלומסטו?

— דערלאַנגט מיר, איך בעט אייך, אַ געבראָטן פּישעלע.

— געבראָטנס גאָר? וואָס אַ מענטש קאָן איינפאַלן? מיר עסן נאָר פרישע פּישעלעך, לעבעדיקע, צאַפּלדיקע...

— נו גוט, זאָל זיין, גיט מיר אַ פּישעלע, אַ לעבעדיקס, אַ צאַפּלדיקס... הוש־הוש־היש־אַ געפּילדער און אַ רעש פון פליגל...

די מעוועס זענען אוועקגעפלויגן. די קי פון דער לאָנקע האָבן זיי איבערגעשראָקן...

וויקו איז אויפגעשפּרונגען:

— הברה, כאַפּט די זאַכן, אַנטלויפט, אַז נישט וועט אייך דער בוהיי אויפשפּיזן מיט זיינע הערנער.

דערשראָקן וואַרטן די פּאַרטיזאַנער הינטער אַ קוסט, די רויטע קי מיטן ביק, זייער היטער, זאָלן אַריבערפּאַשען די לאָנקע, און זיי זאָלן קאָנען נעמען די קליידער. זיך אָנטון...

...זיך צוואַיילנדיק האָבן די יאַטן אויך אָנגעהויבן גיין ביִטאָג.

דער רעגן פאַרלאָזט זיי נישט. פרילינג רעגנט אין די בערג טאָג און נאַכט.

אַז די זון קריכט אַרויף אויף די בערג, איז אַ יום־טוב. מע וואַרפט אַראָפּ די נאַסע קליידער, מע וואַרעמט זיך אויס די ביינער, מע חלומט פון אַ זוניקן לעבן.

אַ קיל ווינטל נעמט זיי אַרום — די אויסגעטאָגנע יאַטן.

נאָר די בהמות רירן זיך נית. סע געפעלט זיי די פּאַשע אין דער לאָנקע. אין דער וואַרעם, אויף דער זון, פּאַשעט זיך בעסער.

— סע זאָל זיך זיי נאָר נישט פאַרגלוסטן זיך דאָ אַוועקזעצן מעלה־גירהן...

— אַ שיינע מעשה. ווער ווייסט, ביז ווען זיי קאָנען אונדז דאָ אָפּהאַלטן.

וואזשנע פארטיזאנער, וואָס האָבן מורא פאר א בוזיי. אגו, לאָ־מיר אים פארטרייבן...

א שווארצער וואָלקן איז אָנגעלאָפן און האָט פארפינצטערט די לאָנקע.

די בהמות האָבן זיך אָפּגעטראָגן, נאָך איידער א שלאַקסרעגן האָט פארפלייצט די לאָנקע.

די פארטיזאנער זענען גיך אריינגעשפרונגען אין זייערע בגדים.

— סע דארף אין דער נאָענט זיכער זיין אן אָפּדאך, א שייער, א סטינע. פאשע פעלט דאָ ניט.

די פארטיזאנער האָרכן אָנגעשפאנט. נאָר דער רעגן קלאַפּט ווי מיט פייקלעך, סע דונערט, סע בליצט, זיי בלאָנדזשען אזוי לאנג, ביז זיי אנטדעקן איינגעצאמטע שאָף און נישט ווייט א האָלץ-בודקע.

זיי דערנענטערן זיך פאָרזיכטיק צו דער בודקע. די טיר סקריפעט. אינעווייניק זיצן דריי אַלטע פאסטעכער. פון דער מאמעליגע פילט זיך אן אָנגענעמע פארע. פון דער בודקע שפארט ארויס א שטיקנדיקע ווארעמקייט. די פארטיזאנער בלייבן שטיין ביי דער אויפגעפראלטער טיר, קוקן אריין און באגריסן...

— קומט אריין, קומט נעענטער. איר זענט געקומען צו דער צייט, אָט האָט איר א ווארעמע מאמעליגע מיט זאפטיקער אורדע, מיט פרישער מילך... זעצט זיך אוועק.שעמט זיך נישט, ברעכט אָפּ א שטיק מאמעליגע מיט די הענט און פארטרינקט מיט דער שמעקנדיקער מילך.

— איר קומט פון ווייט?

די פארטיזאנער האָבן זיך נישט געלאָזט לאנג בעטן, האָבן געקייעט אויף ביידע באקן:

— פון ווייט, זייער, זייער ווייט...

— גאָר, גאָר ווייט?

— גאָר, גאָר, זייער גאָר... ווייט פון הינטער די הרי חושך.

— אז איר זענט ארוים מיטן לעבן פון סטאלינגראד, דארפט איר נאָט בענטשן.

— וואָס ווייסט איר, סארא גיהנום מיר זענען אויסגעשטאנען. נאָך ערגער ווי אין גיהנום. אפייער און א פראָסט. מע ווערט פארפרוירן...

ביז די פאַרטיזאַנער האָבן נישט אויפגעגעסן די גאַנצע מאַמע־ליגע, האָבן זיי זיך ניט אוועקגערירט פון אָרט.

— אפשר קאָנט איר אונדז מיטגעבן אביסל קאַש אויפן וועג, מיר וועלן אייך באַצאָלן.

— קיין סך האָבן מיר נישט. מיר האָבן נעכטן אַראָפּגעטראָגן דעם גאַנצן קעז אין דאָרף. עפּעס איז נאָך פאַראַן...

— גוט איז עפּעס. אויף די בערג, אויף דער שאַרפער לופט׳ וואַקסט דער אַפּעטיט.

— אָבער דאָ זענט איר כאָטש זיכער מיטן לעבן. ווייט פון פראָנט... פאַר ווילדע חיות האָט איר נישט וואָס מורא צו האָבן. איר זענט גוט באַוואָפנט. זיי זענען נישט אונדזערע, די ביקסן. פון וואַנעט האָט איר זיי?

— מיר האָבן זיי פאַרכאַפּט, צוגענומען ביי זיי.

— בראַוואָ יאַטן. צו אונדזער צייט, דעמאָלט, ווען מיר האָבן געקעמפט פאַר אונדזער אומאָפּהענגיקייט האָבן מיר צוגענומען דאָס געווער און די קאַנאָנען ביי די געפאַנגענע, זיי זאָלן געדענקען, אַז אונדז טאָר מען נישט טשעפּען...

— ס׳איז נאָך ווייט ביז ווענקאָוו?

— ניין, גאָר נאָענט. א שעה מיט א פערטל. איר גייט צווערשט אַרויף, דערנאָך אַראָפּ דעם באַרג. זעט איר שוין רעכטס דאָס קלויס־טער פון ווענקאָוו. מע וועט אייך דאָרט גוט אויפנעמען.

— א דאַנק, א דאַנק, א גרויסן דאַנק פאַר אַלץ.

— גוט גליק, גוט גליק...

— מיט געזונט, מיט געזונט!... ס׳זאָל זיין צום גוטן...

27

ביז צום טאָל איז נאָך א קאַפּעטשקע צו גיין.

צוויי וואָכן האָבן די פאַרטיזאַנער זיך געדראַפּעט אויף די בערג, כדי אָנצוקומען קיין בענקאָוו.

אלעף איז אויפגעבראכט:

— ווייטער גיין אין דעמזעלבן ריטעם, איז א קאטאסטראָפע.

— וואָסזשע לאָזט זיך טון? מיר האָבן נישט קיין פליגל.

— לאָמיר מינירן די רעלסן, עפּעס אויפטון אויף דער וועלט, באַפט זיך ארוים מיכל.

וויקו לאכט אים אוים.

— ביסט טאקע א גרויסער עקאָנאָמיסט, אָבער א שוואכער סטראַטעג...

אלעף בייזערט זיך:

— לאָז צורו, דו ווייסט דאָך אלץ בעסער... אוודאי דארף מען עפּעס טון. אויב נישט, איז די גאנצע אונטערנעמונג אָן א זין...

אין א קריטישן מאָמענט, אז מע דארף עפּעס באַשליסן קוקן זיך איבער איראָניש וויקו און אַלעף.

יעדער פון זיי האלט, אז ער פארשטייט מער אין הלכות סטראַטעגיע. דוכט זיך, זיי קריגן זיך, נאָך איידער זיי הויבן אָן צו רעדן.

— מע מוז ארויסקריכן פון פארכישופטן קרייז... ס'איז געוואגט, אָבער... נאָר דעם מוטיקן העלפט גאָט...

זענען די יאַטן זיך איינִיק, אז וויקו זאָל גיין אויסשפּירן די געגנט, זיך באַקענען מיט די אָרטיקע, זען, ווי עס האלט מיט זיי, וואָס קלערן זיי... כאַפּן א שמועס מיט א סאָלדאַט, עפּעס ארויסבאַקומען, געוואויר ווערן...

— פאר געלט, האָט געזאָגט דער שעף, קאָן מען זיך אלץ דערוויסן...

— זיי פארזיכטיק, וויקו, אויב דו ביסט נישט צוריק ביז פינף — העכסטנס זעקס אזייגער — וועלן מיר זיין אומרואיק, וועלן מיר דיך זוכן...

מע דארף נישט, איך קום צוריק צו דער צייט. איך וועל אויך ברענגען עפּעס צום קייען.

— פארגעס נישט א שנעפּסל...

28

וויקו איז א יאט, וואָס מען קאָן זיך אויף אים פארלאָזן. ער פארלירט זיך נישט.

ער זעט אוים פשוט און איז לויטן כאראקטער מיט א לויט נאָך פשוטער. ער איז סימפאטיש און צוגעלאָזט. ער ווערט גלייך אן איי־גענער. וויבאלד מען באגעגנט זיך מיט אים, צום ערשטן מאָל, האָט מען דאָס געפיל, ע‎לעהיי מע קען אים שוין פון אייביק אָן. ער איז קליינוואוקסיק, נאָר פאר א היימישן סאָלדאט האָט ער די פאסיקע טאליע.

אלעף איז גאָר אנדערש. ער איז ברייטפלייציק, העכער ווי גע־וויינטלעך. זיין ברוסטקאסטן בלאָזט זיך און וואַרט אויף מעדאלן, ווי סע פאסט פאר א גענעראל. ער שטעלט זיך פאָר ווי אויף א מילי־טערישן ראפאָרט.

איז שוין בילכער, וויקו זאָל גיין אויסשפירן, כאָטש ביידע, וויקו און אלעף, זענען גלייך דרייסט און באהארצט...

...וויקו איז צוריקגעקומען נאָך פריער, ווי מע האָט אים דערוואַרט.

— דאָס שטעטל בענקאָוו, דערציילט וויקו, איז פוסט און אוים־געליידיקט. נישט פאראן קיין שום מיליטער.

מע האָט ארומגענומען וויקון מיט אזויפיל הארציקייט און וואַ־רעמקייט, גלייך מע האָט זיך יאָרנלאנג נישט געזען. ס׳האָט אין יעדן געציטערט די זאָרג, סע זאָל אים, חס וחלילה, גאָרנישט פאסירן. א קלייניקייט, א פארטיזאַן, איינער אליין, צווישן א טשאַטע וועלף — ער האָט געקאָנט פארפאלן ווערן...

אז מע כאפט א פארטיזאַן, איז וויי צו אים. ער קאָן זיך נישט ארויסדרייען פון טויט־שטראָף.

...זאָגן, אז ער איז א דערזערטיר, דאַרף ער כאָטש וויסן גע־נוי, ווען און וואו ס׳איז געשען, אויפן פראָנט, צי אין הינטערלאנד, אין וואָס פאר איינהייט האָט ער צולעצט געדינט?...

נאָר אין וואלד איז ער אין דער היים, ווי די חיות און פייגל, וואָס דערשרעקן זיך צומאָל פאר אים.

האָט די חברה פּאַרטיזאַנער זיך שטאַרק דערפֿרייט מיט וויקון, גלייך ער קומט פֿון יענער וועלט...

וויקו איז אָבער געווען נישט צופֿרידן. ער איז געווען אַנטוישט, וואָס ער האָט גאָרנישט מיטגעבראַכט און גאָרנישט אויפֿגעטאָן.

נאָר צום מאָנאַסטיר איז ער נישט דערנאָענט. ער גלייבט, אַז ביי די מאָנאַכן, אויפֿן וועג צום באַרג, קאָן מען זיך מיט עפּעס דערקוויקן די נשמה...

— אויב אַזוי, לאָמיר גיין...

29

פֿאָרויס גייען איצט נאַש און מיכל.

נאַש האַלט, אַז אין אַ מאָנאַסטיר איז מען געשיצט, ווי אין אַ שיל.

— כאָטש מען האָט געגנוב׳ שילן צעראַבעוועט, צעשטערט, וואַנ[?] דאַליש געשענדט.

— אין אַ מאָנאַסטיר, אַז דו קוקסט אַרויף צו די הייליקע, אַפֿילו ווען דו ביסט ביי זיי גאָרנישט, זאָגן זיי דיר צו דאָס טעלערל פֿון הימל, אַז דאָרט אויבן וואַכן זיי איבער דיר אין אַ נויט... ווערט דיר לייכטער אויף דער נשמה.

— מיר וועט לייכטער זיין אויף דער נשמה, צעלאַכט זיך מיכל, אַז זיי וועלן אונדז דאָרט מכבד זיין מיט אַ כשרער מאָלצייט.

דער מאָנאַסטיר איז אויך אַן איינפּאַר-הויז, כדי די מאָנאַכן זאָלן עפּעס פֿאַרדינען. אחוץ דעם האָבן זיי אַ גרויסע ווירטשאַפֿט. זיי אַליין באַאַרבעטן דאָס פֿעלד, דעם וויינגאָרטן. זיי האָבן אויך שאָף און עופֿות.

אַלעף און וויקו האָבן זיך גוט אַרומגעקוקט. ס׳איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן. די געגנט איז ריין פֿון זינד.

אַריינגעגאַנגען זענען צוערשט נאַש און מיכל. זיי האָבן אַרומגעזוכט, געעפֿנט די טירן, קיינעם נישט געטראָפֿן.

אין א זייטיקן בניין, וואו עס געפינען זיך די קעמערלעך פון די מאַנאַכן, האָבן זיי געטראָפן דעם עלטסטן.

דער עלטסטער פון די מאַנאַכן איז נישט געווען אזוי אלט. פאַר־קערט, א מאן קוים אין די פערציקער. ווען ער וואָלט זיך אָפּגעשוירן די לאַנגע, בלאָנדע באָרד, וואָלט ער אויסגעזען ווי א דרייסיקער.

ער איז ארויסגעקומען אויפן גאניק און רופט צו זיך ניקאָדימען.

ניקאָדים איז פארשלאָפן, אפשר מיד פון יאָרן. כאָטש פארנאכט איז נישט קיין צייט פון שלאָפן. ס׳איז וועספער־צייט, מע דארף איצט תפילה טון.

ניקאָדים פּינטלט מיט די גרויליקע אויגן און וויל דעררעאָטן די אידענטיטעט פון די געסט.

נאש דערקונדיקט זיך ביי אים, צי ס׳איז נישט פארביינעקומען א גרופּע זעלנער מיט א קאפּיטאן.

— איר וועט קאָנען דאָ פארבלייבן, אויך געכטיקן, און אין איין וועגס עפּעס איבערכאפּן.

נאש קווענקלט זיך, ער קאָן גאָרנישט צוזאָגן. ס׳הענגט אָפּ פון־נעם קאפּיטאן. אויב ער איז נאָך נישט געקומען, דארף ער באלד דאָ זיין.

ניקאָדים איז נייגיריק:

— וואוהין גייט איר דאָס ווייטער?

נאש איז פאַרזיכטיק:

— איבער אזעלכע זאכן רעדט נישט קיין זעלנער. וואוהין ער גאט, פון וואנען ער קומט, דאָס איז א סוד...

נאָר נאש רוימט אים איין גנביש אין אויער: — ס׳הייסט אז די ארמיי גרייט זיך צו א גרויסער קאָנטער־אָפּענסיווע.

דער מאָנאך פּינטלט מיט די גרויליקע אויגן. סע קאָן זיין, אז ער גלייבט אים, און מעגלעך, אז נישט.

— יאָ, מע רעדט א סך ארום, פארשיידענע זאָגעכצער, פּלאָט־קעס. מע זאָגט, אז זיי וועלן באלד דאָ זיין, זיי זענען נישט ווייט פון דאנען. נאָר, וואָס ווייסן מיר, אז מע זעט דאָ קיין מענטש נישט פאר די אויגן. א סך זענען אנטלאָפן, כמעט אלע. זיי האָבן געצי־

טערט צו בלייבן נעבן פראַנט אויפן פייער. נאָר וואָסער — פראַנט? א פראַנט, דאכט זיך, איז דאָ נישט פאראַן. וואָס אינטערעסירט א מאַנאסטיר? דעם נאפט ווילן זיי פארכאַפּן.

— פריער האָט מען זיך געשלאָגן מיט ביקסן, געשטאָכן איינער דעם אנדערן מיט באַיאָנעטן, מיט שווערדן.

— מע האָט אמאָל געקעמפט פון כבוד וועגן, פארן גלויבן, צו־ליב ערד...

— היינט קוילעט מען זיך וועגן פעטראָל. אָט די מלחמה האָט דער טייוול אויסגעטראכט...

און ניקאָדים פארבעט אַלע אין עס־צימער אריין.

דאָס עס־צימער זעט אויס ווי א שייער. אין דער מיטן איז די קיך מיט אַן אויוון. אין איין זייט א לאַנגער עס־טיש, פון דער אנ־דערער זייט א בעט פון ברעטער, איבערגעדעקט מיט פויערישע קאָצן. אין הויף איז א וואסער־פּאָמפּע.

די חברה האָט זיך צוערשט אביסל ארומגעוואשן.

מיכל האָט אנטדעקט א בופעטל מיט געטראַנקען, מיט קעז און אויך שאָקאָלאַד, וואָס ער האָט שוין לאַנג נישט טועם געווען.

דער בופעט געהערט צום קלויסטער. אַלעף האָט גאָרנישט גע־וואָלט אָננעמען אומזיסט. האָט מיכל אוועקגעלייגט געלט אויפן שאנק־טיש. האָט זיך געביטן די סדרה, איז דער עלטסטער געוואָרן גאסט־פריינדלעכער.

— איר דאַרפט זיין גוט הונגעריק. לאָמיר עפּעס צוגרייטן. קרי־סטינאַ, גרייט צום טיש. וויפל זענט איר?

— מיר זענען נאָך נישט אַלע דאָ. ווי מיר האָבן אייך שוין געזאָגט, דאַרפן נאָך צוקומען עטלעכע.

— מאכט נישט אויס. מע וועט צוגרייטן, ס'זאָל קלעקן פאר אַלע.

קריסטינאַ, א שיינע, קרעפּטיקע פויערטע, האָט אוועקגעשטעלט אויף דער פּליטע א גרויסן טאָפּ, אריינגעשניטן דאָס צאַרטע פליייש פון א פריש געבוירן לעמעלע, צוגעבראַקט פארשיידענע גרינסן און איבערגעגאָסן מיט שאָפענער מילך.

מיכל קאָן נישט צוקוקן:

— ס'איז בעסער נישט צו זען, ווי מע קאַכט א לעמעלע אין דער מאמעס מילך...

וויקו איז אַלעמאָל ארויסגעגאנגען, אגב זען, צי זיי קומען שוין, דאָס הייסט, דער רעשט פון דער גרופע מיטן קאפיטאן.

בשעת דאָס שפּעלע האָט זיך געקאָכט, האָט דער מאָנאך ווייטער געפּרעפּלט.

ער האָט עס נישט געטאָן סתם אין דער וועלט אריין. ער איז עפּעס אויסן געווען...

ס'האָט זיך אים אויסגעדאכט, אז דאָס זענען נישט קיין ריכטיקע היימישע סאָלדאטן, האָט ער אָנגעהויבן פון בראשית און איז דערגאנגען צום מדבר מיט משה רבינו. אפשר וועט זיך ביי דער חברה דערוועקן א פונק פון משה'ס גלויבן...

— פאר אונדזערע זינד שטראָפט אונדז גאָט. ווי סע שטייט געשריבן, די לעצטע מלחמה וועט רייניקן די ערד פון אַלדאָס בייז. ס'איז א הייליקע מלחמה. די ביבל האָט אַלץ פאָרויסגעזען. די מלחמה וועט אָפּוואשן די זינד. דער טייוול מאכט די מענטשן זינדיקן.

— צוויי יאָר בין איך געווען אין הייליקן לאנד, אין קלויסטער סאנטא קאטערינא, וואָס מיר האָבן געבויט אויפן הייליקן בארג סיני אויפן בארג פון די דאָרנדיקע צען געבאָטן.

— יעדן טאָג, פארנאכט, בין איך ארויפגעקראָכן צום שפּיץ בארג, כדי צו זען דעם ברענעדיקן דאָרן, וואו משה האָט באקומען די לוחות...

— דער דאָרן ברענט כסדר? — וואונדערט זיך נאַש.

דער מאָנאך שמייכלט לייטזעליק:

— אוודאי איז ער איצט פארלאָשן, נאָכדעם ווי גאָט, כביכול, האָט זיך אָפּגעקערט פון די זינדיקע מענטשן. אָבער אין דער לעצטער מלחמה פון גג-ומגוג, וועלן אַלע רשעים פארטיליקט ווערן. א נייער דור וועט אויפשטיין, א הייליקער דור. און דער דאָרן וועט ווידער ברענען און לייכטן, ווי עס שטייט געשריבן אין דער תורה.

— דער מאָנאָך פּרעפּלט אַלץ ווייטער. די פּארטיזאַנער עסן נעשמאַק דאָס לעמעלע, נעקאָכט אין דער מאַמעס מילך.

קריסטינא קוקט צו אַנדרו. ער עסט און קרעכצט. ער האַלט זיך ביי די ציין.

— ס׳איז גוט, ווילסט נאָך? פרעגט זי ביי אים.

אַנדרו שאָקלט מיטן קאָפּ און ענטפערט נישט.

נאַש ענטפערט פאַר אים:

— זעסט דאָך, ער קען נישט רעדן פאַר ציין-ווייטיק...

— נעבעך, דער אָרעמער, א רחמנות אויף אים, ס׳איז גוט צו-צולייגן צו דער באַק הייסע מאַמעליגע, איינגעוויקלט אין א פאַ-טשיילע. אָט גיי איך אָפּקאָכן אביסל מאַמעליגע.

קריסטינא דרייט זיך אַרום אַנדרו. ער נעפּעלט איר. זי איז דער שטוינט צו זען אַזא פלאַקס-האָריקן, ברייטפּנימדיקן.

אַנדרו גייט אומרואיק אַרום פאַר ווייטיק. זי פאַרבינדט אים די באַק.

דער מאָנאַך פאַרענדיקט דאָס פּרעפּלען.

— נו גענוג, איצט זאָלן זיי זיך אויסרוען, און ניקאָדים גייט אַרויס מיט קריסטינאַן פון עס-צימער...

אַלעף האָט אַינדרויסן פּאַטראָלירט אַרום קלויסטער, געוואָלט זען, ווער סע קומט אַריין אָדער גייט אַרויס פון דאָנען.

וויקו האָט אים אָפּגעלייזט. אַלעף איז אַריינגעקומען.

— מיר וועלן דאָ לאַנג נישט בלייבן. איידער סע טאָגט נאָך, דאַרף מען פאַרשווינדן.

— דער סטאַרעץ איז אומרואיק. ער האַלט אין איין פרעגן, ווען עס קומט שוין דער קאַפּיטאַן מיטן רעשט סאָלדאַטן...

30

אַן אומרואיקע רו האָט געסקריפּעט אויף דעם ברעטער-בעט. איין אויג האָט געשלאָפן, דאָס אַנדערע האָט געוואַכט.

די נאכט האָט נישט לאַנג אויסגעהאַלטן. ס'האָט נעטאָגט פאַר דער צייט. נאָך איידער דער האָן האָט געקרייעט, זענען די פּאַרטיזאַנער אוועק און זיך געלאָזט צום בארג טשאַכלעו, וואָס איז נוט באַקאַנט אַלס צוצי-פּונקט פאַר טוריסטן.

פאַראַן אַלערליי צייכנס אויף די קאָרעס פון ביימער: אַ רויטער קרייז, אַ בלויער שטריף, אַ געלער דרייעק, אַ ווייסער פּירעק. קיינער ווייסט נישט, וואוהין די צייכנס פירן.

— אַלע וועגן פירן צו מלחמה און אַלע צייכנס צום בארג... אַזוי האָט וויקו געפּסקנט.

מע דאַרף נייַן פאָרויס און אַרויפצוצו.

— ווען מיר וואָלטן געוווּסן מיטנעמען קריסטינאַן, וואָלט זי אונדז געוויזן דעם ריכטיקן וועג.

— עהע, קלאַפּט וויקו אַנדרון אויף דער פּלייצע. זי ווייסט עפּעס בעסערס אויך...

— וואָס איך האָב זיך די נאַכט אָנגעזען אין דעם הייליקן קלויסטער. אַ פּויערטע האָט געבראַכט אַן עמער מילך און איז שוין דאָ פאַרבליבן. ווען מע האָבן זיך אויסגעלאָשן די לעמפּלעך ביים סטאַרעץ און ביי ניקאָדים, איז די מילך-פרוי אַריין צום אַלטן מאָנאַך און די שיינע קריסטינאַ צום סטאַרעץ...

— וואָס ווייטער?

— וואָס ווייטער ווילסטו וויסן? זיי האָבן דאָרט אַ גאַנצע נאַכט געדאַוונט.

— איך וואָלט זיך אויך נישט אָפּגעזאָגט פון אַזאַ דאַווענען.

— די שיינע קריסטינאַ רייצט די געבליטן, האָט זיך געהערט אַ זעלטן קול, דאָס קול פון אַנדרון.

...אַ לייכטער ווינט פירט אַרויף צום בארג. אין דער פרי איז קיל, איז אָנגענעם צו גייַן.

ביסלעכווייז ווערט פונעם ווינט אַ סטעטשקע, אַלץ מער משופּע-דיק. נאָר מע גייט אָן אָפּרו.

— אויבן אויפן שפּיץ-בארג וועט מען זיך שוין אָפּרוען. פאַ-ראַן דאָרט אַ כאַלופּע. דאָס אַלץ ווייסט וויקו פון פריער...

— דיר איז גרינג, ביסט א לייכטער פארשוין, בייזערט זיך אלעף. איך מיט מיינע זעקס און זעבציק קילאָם שלעפּ זיך אויף אזא הויכן בארג, ווער איך פארסאפּעט.

— קאָנסט נאָך עפּעס צוגעבן, האָסט מער פון זיבעציק...

...מיטאָגסצייט ווערט די ערד דאָרשטיק — פאלט א שלאקס-רעגן, זוכט נאַש שוץ אונטער אן אלטן דעמב.

— נאַש, אנטלויף פון דאנען, דער בליץ זאל דיך נישט דורכ-ברענען.

שפּאנען די יאטן ווייטער אויפן רעגן. עס שמעקט מיט א הארבן פארפום, פון דער ערד, פון די גראָזן, פון די ביימער. סע פילט זיך א ריח פון פריש-געבאקן קאָרן-ברויט.

ווי א כאָפּטע קינדערלעך טאָפּטשען זיי אונטערן רעגן, איבער-געדעקט מיט דעקן, ווי אונטער א באלדאכין...

...אויפן ראַד פון רעגנבויגן גליטשט זיך אראָפּ די סדרה פון אלטן מאָנאך ניקאָדים אין חדר אריין צום רבי אלימלך:

— שאַלטיקעס, גיך, שוין, באלד אין חדר אריין... וואָס שפּרינגט איר ווי צאַפּעס אויפן רעגן?

זאָגט די רביצין:

— אלימלך, לאָז זיי שפּרינגען, אז זיי האָבן דערפון הנאה. קינדער וואקסן אויפן רעגן...

— אוי, גאָט, גיב א רעגן
פאר די קליינע קינדערס וועגן.
נישט קיין סך און נישט קיין ביסל —
נאָר א גרויסע, פולע שיסל...

...שעפעלעך האָבן זיך צונויפגעשטופּט איינס אינעם אנדערן. סע זעט אוים ווי זיי זענען צוגעדעקט מיט א ווייסער קאָלדרע, אן אויסגעשטעפּטע מיט זילבער-פעדעם.

די שווערע כמארע, וואָס האָט זיך גיך אראָפּגעלאָזט און איינ-געהילט די בערג, האָט זיך איצט לייכט אויפגעהויבן און איז פאר-שוואונדן.

די ערד איז פרישער, די לופט איז לויטערער געוואָרן.

אויסגעוואשענע, אויסגעצוואָגענע דערפער און שטעט, צעשפּרייטן זיך אין א ווייטער פּאַנאָראַמע פון העכער הונדערט קילאָמעטער, ווי ווייט דאָס אויג גרייכט.

יעדער כאפּט א בליק דורכן בינאָקל.

— א פּייסאַזש, א גן-עדן פון זאַטע פארבן אויף ברייטע פּלאַכן. עס פארפלעכטן זיך זילבער-נרין מיט גאָלד-בלוי אין אומצאָליקע פּאַצעטן.

אין א פריילעכער שערענגע האָבן די פּאַרטיזאַנער איינגענומען דעם שפּיץ-באַרג.

אויפן פּלאַטאָ, אויפן שפּיץ-באַרג, קאָן מען אויפבויען א סטאַ-דיאָן און שפּילן פוסבאָל.

דערווייל איז דאָ נאָר פאראַן א כאַלופּע, א געמויערטע מיט א בלעכענעם דאַך, מיט אַן אייזערנער טיר, גלייך ס'איז א סקלאַד פון אַמוניציע.

— מע דאַרף אראָפּהאַקן דעם שלאָס, וועט מען קאָנען אַריינגיין.

...אינעווייניק זענען פאַראַן בעטלעך. דרייגאָרנדיקע, פאַרשפּרייטע מיט דעקן. אין דער מיט, א קיך. פון ביידע זייטן-צוויי געראַמע צי-מערן.

מע קאָן זיך דאָ גוט אָפּרוען.

סע האָט אָבער געשמעקט נאָך שימל און פּאָוועטיניע. ס'איז לאַנג דאָ קיינער נישט געוועזן.

אין מלחמה-צייט ליגט קיינעם נישט אין זין צו קלעטערן אויף די בערג און מאַכן עקסקורסיעס.

דאָך איז אויפן באַרג מחיהדיק פריש און וואַרעם, פּשוט וואונ-דערבאַר.

די זון ברענט און א ווינטעלע יאָגט זיך, און שפּילט זיך מיט די זון-שטראַלן.

די פּאַרטיזאַנער זענען מיד, זיי פאַרגינען זיך נישט דאָ אָפּ-צורוען. עס לאָזט דער ארום אויפן פּלאַטאָ. זיי שלינגען איין די לאַנדשאַפט. די אויגן קאָנען זיך נישט זעטיקן.

פון ייִנגע ביימער פאַלן אַראָפּ גאָלדענע בלעטלעך און שפּרייטן זיך אויס אויף אַ וואונדער-טעפּעך. די בלעטלעך דרייען זיך ספּי-ראַליש.

פלאַטערלעך און בינען דוצעקן זיך מיט בלימעלעך.

אַ ליבע-שפּיל אין זוניקע טעג...

31

אויפן שפּיץ באַרג איז דער ערשטער מיי אַ פּאַרטיזאַניש-באַ-פליגלטער.

די יאַטן דאַכט זיך, אַז זיי געהערט דער באַרג, די גאַנצע וועלט, ווער איז צו זיי גלייך?

איז עס נישט מזלדיק, אַז דווקא אין ערשטן מיי, זענען יאַטן אויסגעוואַקסן אויף אַ הויכן באַרג, פון וואַנעט עס שטראַלן אויס אומצאָליקע שטערן און וועגן?

ס'איז פאַר זיי אַ קעמפערישער ערשטער מיי, אַן אומגעוויינט-לעכער.

זיי האָבן זיך קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט פון סאָלידאַרישע גע-באָטן, וואָס באַזיגן דאָס לעבן.

...אויך דעמאָלט נישט, ווען סע האָט זיי געדראָט די פראַנ-צויזישע גאַרד-מאָביל אין לאַגער פון גורס.

די אינטערנירטע שפּאַניע-קעמפער האָבן נישט געוואָלט פאַר-שוועכן די טראַדיציע פון ערשטן מיי און זיך אָפּגעזאָגט פון אַרבעט, גיין האַקן ביימער אין וואַלד.

די זשאַנדאַרן האָבן אַרומגערינגלט דעם לאַגער, אַרויסגעשלעפּט די אָנפירער פון די אַרבעטס-בריגאַדעס, זיי אַרויסגעצויגן ביי די פיס און אַוועקגעפירט אין פאַרמאַכטע לאַסט-אויטאָס.

...די פראַנצויזישע אַרמיי איז עוקר געווען פאַר די נאַצישע טאַנ-קען, אַוועקגעפירט און גיך קאַפּיטולירט.

דער שטאָלצער גאַלישער האָן האָט אויפגעהערט קרייען.

...פאר די אומבאוואָפנטע אינטערבריגאַדיסטן אין לאַגער האָט ער זיך ווידער צעזוגגען און דער קאָם איז אים געשוואָלן.

די גארד-מאָביל האָט די ארעסטירטע געבונדן אין קייטן און פארשפארט אין לאַגער-תפיסה. דערנאָך האָט מע זיי איבערגעפירט אין שטראָף-לאַגער ווערגעט און פון דאָרט אין דער סאהאראַ פון אלזשעריע.

...עס קייטלען זיך די געשעענישן ארום ערשטן מיי. אָפגע-טרייסלט די קייטן פון לאַגער, ארויסגעראַטעוועט זיך פון די הייסע סאהארא-זאמדן, האָבן די פארטיזאַנער, נאָך לאַנגע, שווערע יאָרן, דאָ פריי אויפגעאָטעמט און האָפערדיק אָפגעמערקט דעם ערשטן מיי 1944...

32

וואו זשע איז מיכל? וואו איז ער פארשוואונדן? וואָס טוט ער דאָרטן?

מיכל איז געבליבן אין בודקע. ער איז ארויפגעקראָכן אויפן בוידעם-שטיבל.

ס'איז דאָרט אלץ אָנגעוואָרפן. א פארשטויבט רעקל, צעריסענע הויזן. אויף א טישל ליגן פאפירן, אן אויסגעטריקנטע פען, א בע-מישער בלייער, א רעגיסטער, א בלעכן שאכטעלע מיט מינץ.

— עווריקא! מיכל האָט געפונען א מינץ מיטן בילד פון דעם קעניג, האָט ער זי אָנגעשמירט מיטן כעמישן בלייער, איז די מינץ געוואָרן א שטעמפל.

האָט מיכל גלייך אויסגעשטעלט און אָפגעשטעמפלט א מארשרוט פאר א גרופע פיאָנירן פון יעגער-באטאליאָן 78.

— עווריקא! האָט מיכל ארויסגעשריגן דורכן בוידעם-קוקערל.

ער איז אָרפּגעשפרונגען מיט אימפעט און גדולה...

...אלעף און וויקו האָבן באקוקט דאָס קוויטל פון אלע זייטן.

— כ׳ווייס?... אלעף שאקלט מיטן קאפ, ס׳איז דאך אימפראוויזירט, סע קאן אויספאלן...

וויקו איז אינגאנצן זיכער.

נארישקייטן, ווער שטודירט דען גענוי א מארשרוט? בראווא, ס׳איז גוט, ס׳איז אויסגעצייכנט. מיר זענען איצט באווארנט מיט א מיליטערישן פאסיר־שיין.

— איצט קאנען זיך צעשפרייטן אונדזערע פינגל, כאפט נאש ארום מיכלען.

אין שוויים געבאדן, ווי נאך א קאשמאר, פארשיבורט זיך מיכל מיט א קענדל וואסער פון בעסטן צאפן, פון א קוואל, ריין ווי קרישטאל.

— לחיים, לכבוד דעם ערשטן מיי!...

33

אין דער נאכט פון ערשטן מיי זענען די יאטן געשלאפן ווי ניי־געבוירן.

דער פאסיר־שיין האט זיי געגעבן זיכערקייט און פארשטארקט זייער קוראזש. אלעף איז נאך אביסל באזארגט.

— מע דארף צוערשט אויספראבירן, איידער מיר לאזן זיך ארויס אויפן הויפטשליאך, אויפן קיסר־וועג.

א פרייליכע זון האט זיך געשפיגלט אין זייערע אויגן, וואס קוקן זיך ארום מיט שטוינונג און פארוואונדערונג.

נעכטן נאך האבן זיי זיך געפילט ווי געיאגטע חיות, וואס זוכן א מקום־מיקלט.

היינט לויפן זיי האפערדיק אראפ דעם בארג צום דארף איזוואר.

זיי באגעגענען אויפן וועג א זשאנדאר און א וואלד־היטער. מע ווינשט זיך קעגנזייטיק: „צו געזונט“.

די יאַטן אײַלן זיך, ווי סע פּאַסט פאַר סאָלדאַטן, וואָס ווילן גיכער פאַרענדיקן די מלחמה.

נאָר דער זשאַנדאַר וויל ווײַזן, פאַרוואָס יאָגן זײַ זיך:

— איר וועט די מלחמה נישט פאַרשפּעטיקן.

— מיר אײַלן זיך כאַפּן דעם צוג, צו דער קאַזאַרמע.

אַגב־אורחא ווײַזן זײַ דעם זשאַנדאַר דעם מאַרשרוט, וואָס ער האָט בײַ זײַ אַפילו נישט פאַרלאַנגט.

— ס׳איז נאָך פרי, דער צוג גייט אָפּ נאָכמיטאָג.

דער וואַלד־היטער אָדער יעגער גיט צו, אַז ס׳איז נאָך צײַט. ער קאָן אַפילו אַראַנזשירן, אַז זײַ זאָלן אויף פליטן אַראָפּשווימען מיטן טײַך, ער קען זיך גוט מיט די ספּלאַוושטשיקעס. דערווײַל איז נאָך צײַט אַרײַנצוגיין כאַפּן אַ שנעפּסל, פאַרן זיג פון די אונדזעריקע...

יעדער קלערט זיך דאָס זײַניקע, און פאַר דאָס זײַניקע קאָן מען תּמיד מאַכן אַ לחיים.

נאַש איז אַן אָרטיקער, דערקונדיקט ער זיך וועגן דער וועבערײַ, וואו ער האָט אַמאָל געאַרבעט.

נאָר וואָס ווייסט אַ יעגער פון אַ וועבערײַ? ער דערציילט פון די בערן, וואָס האָבן זיך שטאַרק געמערט אין דער צײַט פון מלחמה. זײַ טוען אָן אַ סך שאָדנס, זײַ קומען ביז אין די הייף פון די פּויערים...

— אין די בערג ליגן אויך אויסבאַהאַלטן דעזערטירן, אונטער־שטרײַכט דער זשאַנדאַר. די איצטיקע סכנות, זײַ זענען באַוואָפנט מיט מאַשינביקסן און נאָך מער... דאָ נישט לאַנג האָט ער איינעם געכאַפּט, איז ער אַנטלאָפן, האָט ער אים נאָכגעשאָסן און פאַרטיק...

— אַ שאָד, אַזוי יונג געפאַלן. נאָר מע קאָן אַזוינס נישט דער־לאָזן. בעת אונדזערע קינדער קעמפן אויפן פראָנט, ווילן אַנדערע זיך אַרויסדרייען. דאָס איז ריינער פאַרראַט.

— איבעריקנס, איז דער אומגליקלעכער זיך אַליין שולדיק. ווען ער אַנטלויפט נישט, וואָלט איך אים גאָרנישט נישט געטאָן. איך טשעפּע קיינעם נישט, נאָר אַז מע פּראָוואָצירט מיך... אַפילו די חיות אין וואַלד שאַנעווע איך, אויב זײַ באַפאַלן מיך נישט...

אין דער קרעטשמע איז צוביסלעך געוואָרן אומהיימלעך. צופיל נייגיריקע האָבן ארומגערינגלט די פּאַרטיזאַנער.

איז שוין בעסער געווען, וואָס זיי האָבן זיך איינציקווייז, לאַנג־זאַם, אָפּגעטראָגן הינטן ארומערט, אין הויף...

דער זשאַנדאַר און דער יעגער האָבן עלעהיי גאָרנישט באַמערקט, זיי־ענדיק שוין בגילופין. ווען זיי האָבן זיך ארומגעזען, האָט מיכל אוים־געזופן אויפן קול:

— קעלנער, דעם לעצטן קעלישיק בראָנפן צאָל איך...

— צו געזונט, לחיים, פאַר אונדזער זיג!

נאָך און מיכל האָבן שטייף סאַלוטירט און זיך אָפּגעטראָגן פון פּאָרנט.

34

אָפּגעהאַקטע און אָפּגעטעסעטע ביימער ווערן צונויפגעבונדן מיט אייזערנע האָקנס. סע ווערט א לאַנגע שלאַנג פון פּליטעס, וואָס שלענגלט זיך איבער דעם טייך.

די פּליטעס־טרייבער סטאַרען זיך, די קלעצער זאָלן זיך נישט אָנקלאַפּן אין די ברעגעס און זאָלן שווימען לויטן זיג־זאַג פון ריי־סיקן טייך.

די יאַטן האָבן נישט געוואוסט, וואָס פריער צו באַוואונדערן: די אויסערגעוויינטלעכע געשיקטקייט פון די פּליטעס־טרייבער, דעם טאַנצנדיקן סטאַקאַטאָ פון די כוואַליעס, די בונטע פּאַנאָראַמע פון די ברעגעס, די ציכטיקע שפּיצעכיקע ווילעס, די ספינקסישע סקאַלעס, די מילכיק געשטרייפטע בערעזעס, די שטאָלצע סאָסנעס, די פּיראַ־מידישע יאָדלעס...

אין דעם געלאָף און געיאָג אראָפּצוצו שלאָגן זיך די קלעצער צווישן זיך, שטויסן זיך, שטופּן זיך און די ספּלאָוטשיקעס האָבן דאָס אָפּקומעניש, זיי איינצושטילן, זיי צו צאַמען...

אויך דער טייך ראנגלט זיך אין איינעם מיט די סלעצער. באלד צעשפרייט ער זיינע וואסערן אין דער ברייט, באלד גראָבט ער זיך אין דער טיף.

...שפעטער, נאָך לאנגע יאָרן פון שווערער האָרעוואניע, האָט מען אויסגענוצט די ראנגלענישן פונעם טייך.

מע האָט אויסגעבויט דאמבעס און קינסטלעכע אָזערעס. די גאנצע נעגנט איז געוואָרן אן אטראקציע-פונקט.

די כוואליעס פון דעם טייך טרייבן ריזיקע טורבינעס. מיטן כוח פון טייך יאָגן זיך עלעקטרישע לאָקאָמאָטיוון.

עס באנייט זיך דאָס ליד פון טרובאדור:

ווער האָט דאָס געזען
און ווער האָט דאָס געהערט,
אז טורבינעס מיט וואסער
זאָלן איבעריאָגן פערד.

אוי, האָט ער א פייפער
מיט אן אייזערנעם כוח,
עס יאָגן זיך די כוואליעס,
אז עס גייט א רויך...

יורי זינגט, חזניש שנאָלנדיק מיט די פינגער. די כוואליעס העלפן אים אונטער.

...דייטשע זעלנער אויפן לינקן ברעג פון וואסער ווינקען מיט די הענט, אפלאָדירן.

ענטפערט זיי נאַש:

אויפן הויכן בארג, אויפן גרינעם גראָז,
שטייען א פאָר דייטשן,
מיט די לאנגע בייטשן.
הויכע מאנען זענען זיי,
קורצן שכל האָבן זיי.
אבינו מלך,
דאָס הארץ איז מיר פריילעך...

— שטילער, צעזיננ זיך נישט אזוי הויך, אויפן גאנצן קול...
— לאז אים זינגען, די דייטשע בעסטיעס אויף צעפיקעניש, וואס קוקן אויף אונדז, ווי אויף א בייז וואונדער... זאלן זיי זיך וואונדערן...

— איך וואלט געקאנט שווערן, באמערקט יורי, אז דער דייטש מיטן שפיצעדיקן קין איז אדאלף פיק, פראפעסאר פון אנאטאמיע אין דער בערלינער אוניווערסיטעט... ער האט עס אין זיינע קורסן וויסנ־שאפטלעך אויסגעטייטשט... אז יידן זענען דעגענערירט, והא ראיה, זיי רויבערן א סך, איינס אין אנדערן, זיי זענען קייטן־רויבערערס, באזונדערס די גאליציאנער, די מזרח־יידן. דערצו זענען זיי אויך מיינסט לינק־האנטיקע. נישט פאראן ביי זיי א ביאלאגיש גלייכגע־וויכט. דערפון נעמט זיך ביי זיי די אומנארמאלמייט, די אוממארא־לישקייט...

און דער פראפעסאר גופא, דערוואַרט קוים די רגע, צו פאר־רייכערן א ציגארעט...

35

דאס געהילץ קראכט פון אלע זייטן.

אין דעם פונקט האבן זיך אנגעזאמלט אן א שיעור פליטעס. ס'איז שווער געווען צו פילאטירן און אדורכצוקוועטשן דאס געהילץ, דער שטראם רייסט פון אלע זייטן... קראך... קראך...

די פליטע אויף וועלכער די פארטיזאנער זענען געזעסן, איז זיך צעפאלן.

מע זאמלט גיך צונויף די זאכן, דאס געווער.

א רוקזאק איז אריינגעפאלן אין וואסער מיט דערזערווע־טיילן פונעם טראנסמיסיע־אפאראט.

דאס וואסערווירבלט זיך ספיראליש אין דער טיף.

טיפענישן זענען פארפירעריש. די טיף לאקט אראפ צו זיך. ווי א רעטעניש, ווי א סוד.

זיך אונטערטינקען אין דער טיפעניש פון אייזקאלטן, שטראָ-מיקן טייך — איז געוואגט.

האָט מען געזוכט א בעלן אויף צו ראטעווען דעם רוזאַק, די מכשירים זאָלן נישט ארייַנפאלן אין פרעמדע הענט און ארויסרופן חשד. די דייטשן האָבן זיך דאָ געדרייט ארום דעם פּלאַץ.

איינער פון די ספּלאוטשיקעס איז גרייט געווען זיך אונטער-טינקען און ארויפברענגען דעם רוזאַק.

אָבער אומזיסט. דער סקאפאנדער האָט גאָרנישט אויפגעטאָן, ער האָט אים נישט געפונען.

ווען זיי זענען נאָך געווען אויף די בערג, האָבן די יאַטן פארלייכטערט זייערע רוזעק, אויסגעליידיקט, אויף וואָס מע קאָן פארציכטן.

אָבער איצט איז עס געשען קעגן זייער ווילן.

די פארטיזאנער האָבן דאָ לאַנג נישט געבריייעט און זיך אָפּ-געטראָגן.

די אבדה האָט פארוואָלקנט די פרייַלעכע מאָרגן-זון. אין א טרויעריקן שאָטן פון א ווערבע האָבן די יאַטן זיך צוריקגעצויגן.

— אָבער סע האָט נישט קיין זין, דאָ צו פארשפּעטיקן. מע דארף זען, וויַיטער צו קומען.

דער גרויסער וואָקזאַל-זייגער סטראשעט, אז די צייט שטייט נישט אויף אן אָרט...

אלעף האָט זיך פאָרזיכטיק צוגעקוקט צו דער קאסע פון וואָק-זאל, געוויזן דעם מיליטערישן פאסיר-שייַן און פארלאַנגט זעקס בילעטן.

די קאסירשע האָט זיך געוואונדערט:

— איר ווייסט נישט, אז דאָס איז א זייטיקע ליניע. פון דאָ פאָרט דער צוג נאָר ביז דער צווייטער סטאציע. דאָרט דארפט איר נעמען בילעטן פאר וויַיטער, אויב איר וועט קריגן...

אלעף האָט א פּאָר מאָל איבערגעחזרט: א שיינעם דאנק, א שיי-נעם דאנק... פאר, זיך, פאר מיכלען, פאר אלע אנדערע...

איצט איז קלאָר, דער פּאַסירשיין איז נילטיק, דער מאַרשרוט איז נעזיכערט און מע פֿאָרט מיט דער באַן.

...נאָר סאַרא צונג דאָס איז... מערער שטייט ער ווי ער פֿאָרט...

די וואַנאָנען שאָקלען זיך, גלייך זיי דאַווענען.

אַלע פּויערטעס פּאַקן אויס זייערע פּאַשיילעס, גישטערן אין די טאָרבעלעך — סאָלדאַטן דאַרף מען דאָך מיט עפּעס מכבד זיין: אַ שטיקל קעז, אַן עפּעלע, וואָס ס'זאָל נישט זיין.

אַ דיקלעכע פּויערטע פֿרעגט סודותדיק:

— פֿון דאָרטן?...

— יאָ, פֿון דאָרטן...

— פֿון דאָרטן? פֿרעגט זי נאָך אַמאָל.

— נאָך ווייטער פֿון דאָרטן...

— נו, וואָס הערט זיך דאָרטן?

אַ ביטרע פּויערטע בייסט פֿון אַן עפּל, שפּייט אויס די שאָלעכץ.

מע האָט אונדז דאָך צונעזאָגט די פּעטע, שוואַרצע ערד פֿון דאָרטן.

— יאָ, יאָ, קריצט אַן אַנדערע מיט די ציין, אונטער דער ערד האָבן אַ סך אונדזעריקע דאָרט נעפֿונען זייער פֿעלד...

— וואָס האָבן מיר דאָרטן צו זוכן? שושקעט נאַש ווי פּאַר זיך, מיר האָבן נישט נענוג ערד? דאָ איז דאָך אונדזער פֿעלד, וואו מיר זענען נעבוירן, אונדזער לאַנד פֿון די עלטערזיידעס...

— עהע, אונדזער ערד... מע זאָגט אונדז צו, מען איז מבטיח...

— עהע, אונדזער ערד... מע זאָגט אונדז צו, ברומט אַ פּויער, מען איז מבטיח... דאָסמאָל ווי פֿריער... נאָך דער מלחמה... וועלן מיר זען, צי סע וועט נישט זיין ווי יעדעס מאָל.

— מיר זענען אויפֿגעשטאַנען און אַרוים מיטן גאַנצן קלאַפּער־נעציינג און געמאַכט אַ רעוואָלוציע.

— מיר ווילן ערד... די ערד האָט געברענט. די דערפֿער זענען אָפּגעסמאָליעט געוואָרן, טויזנטער פּויערים אויסגעהרגעט. מיר זענען געבליבן מיט דער צונג אין דרויסן... עהע...

— אָבער מיט די ביקסעלעך איז עפּעס אנדערש, רוקט אראָפּ א פּויער זיין קוטשמע איבערן שטערן, מיט די ביקסעלעך רעדט זיך אנדערש...

— לאָזט נישט ארוים דאָס געווער פון די הענט, ביז איר באַקומט נישט אייער חלק פעלד...

36

פארנאַכט איז דער צוג אָנגעקומען. סאָלדאטן שטייען ארום אויף דער באַן-סטאַציע, אָפּגעגאַרטע און אנטוישטע.

אויך די גאַסן ארום וואָקזאַל זענען פארפלייצט מיט מענער און פרויען, דאָרפס-און שטאָט-לייט, מייגסט עלטערע.

אַלע וואַרטן אויף א צוג, זיי זאָלן פאָרן ווייטער, אָבער מע זעט נישט און מע הערט נישט...

אויף די גאַסן זענען צעשפּרייט נידעריקע הייזלעך מיט צעבראָכענע פלויטן, פארלאָזענע שטיבער, וואָס ווערן איצט באַנוצט פון דורכפאָרער, פאַסאַזשירן, וואָס וואַרטן אויף א צוג.

מיכל האָט פארנומען א ליידיקע שטוב. א שבנטע וועט עפּעס אָפּקאָכן. מע וועט זיך אויסרוען און וואַרטן. א ברירה האָט מען...

ס'איז דאָך נישט עק וועלט. דאָ איז א קנופּ-פּונקט פון דער הויפּט-ליניע.

מע פאָרט איצט פון צפון קיין דרום. דאָס איז אויך דער ציל פון די פארטיזאַנער.

מאָרגן דארפן מיר פרי אויפשטיין, רייסט זיך אריין אַלעמס באַקול. שטיל זאָל זיין, מיר מוזן זיך ארויפכאַפּן אויפן ערשטן צוג, אפילו אויפן דאַך, אָדער אין קוילן-זאַפּאַס פון לאָקאָמאָטיוו, אָבער פאָרן מוזן מיר...

37

מע טרעט יעדן אויף די פיס, אזא געדיכטער עולם איז אָנגע־זאמלט אויפן פּעראָן.

— שטופּט זיך נישט אזוי, שרייט דער שעף פון דער באַן־סטא־ציע, האָט צייט. ס׳איז געזונטער דאָ איבערצואווארטן דעם סוף פון דער מלחמה, איידער אויפן פראָנט אָדער אונטער דער ערד.

עס קומט אָן א לאַסט־צוג מיט אמוניציע. יעדער וואַגאָן איז שטרענג באוואכט. מע לאָזט קיינעם נישט ארויף.

די דייטשן דערלאַנגען מיט דער ביקס אָדער מיט די שטיוול איבערן קאָפּ, ווער סע וואגט ארויפצוקלעטערן אויפן צוג.

— דער צוג קומט פון צפון־פראָנט. ווייזט אוים, זאָגט מיט באדויערן דער גלח צום סטאציע־שעף, אז די דייטשן ציען זיך צו־ריק. עס האלט שוין שמאָל מיט זיי...

— איך האָב געהערט, זיי שיקן אריבער א פּאָר דיוויזיעס קיין מערב צום צווייטן פראָנט, אָפּצושטעלן די דאָרטיקע אָפענסיווע.

— שיינע צייטן, קרעכצט דער גלח, אז די אימפּעריאַליסטן העלפן די באָלשעוויקעס. מע טאָר הײַנט קיינעם נישט גלויבן. מיר פירן דאָ א הייליקע מלחמה קעגן די אומגלויביקע, קעגן מלכות פון שטן. און הינטער דער פּלייצע איבערפאַלן אונדז די פאַלשע פּוריטא־נער, די פערפידע אמעריקאנער, איז עס נישט א הימל־געשריי?

— פאַרוואָס דאַרפן די אמעריקאנער פרומער זיין פון די נאַציס? די דייטשן האָבן זיך נישט איינפרשטאנען מיט די רוסן צו זיין צייט? איר האָט פארגעסן די באַגעגעניש און דעם טייוולאָנישן פּאקט צווישן ריבענטראָפּ און מאָלאָטאָוו. אין פּאָליטיק איז אַלץ מעגלעך. מע טאָר קיינעם נישט גלויבן.

— אָבער ס׳איז פאַראַן עפּעס, וואָס ס׳איז העכער פון פּאָליטיק. אָן דעם קאָן די וועלט נישט באשטיין, מיר קעמפן פארן אמת. מיר זענען זיך מקריב פארן גלויבן...

עס האָט איבערגעריסן דעם שמועס דאָס טעלעפאָן־טרייבל, וואָס האָט געמאָלדן, אז ס׳דערנענטערט זיך א דייטשער מיליטער־צוג...

נישט קיין סך געטראכט, זענען די פארטיזאנער אריינגעשפרונ-
גען אין צוג.

— די דייטשן האָבן זיך מיט זיי מחיה געווען, ווי מיט אָנגע-
לייגטע געסט, מער האָבן זיי קיינעם נישט ארויסגעלאָזט.

— עלעהיי סע וועט שטינקען מיט קנאָבל און ציבעלעס, אָבער
מיר וועלן רואיק קאָנען שלאָפן, האָט א דייטש געשפאסט. זיי וועלן
שוין אכטונג געבן, עס זאָלן זיך נישט ארויסכאפן קיין אנדערע
ציגיינער...

די פארטיזאנער האָבן זיי דערקלערט מיט שטום-לשון, אז זיי
פארשטייען „ניקס“ דייטש.

נאָר וויקו און אלעף האָבן מיט זיי אביסל געבאלעבעטשעט,
מער מיט זשעסטן און מימיק.

א האמבורגער איז געווען גאָר רעדעווודיק און האָט זיך גע-
בלאָזן מיט דער באָמבע פאו 1: מיט די דייטשע נייע באָמבעס, וואָס
וועלן איינגעמען די וועלט.

אן עסטרייכער האָט טרויעריק, מעלאנכאָליש ארויסגעקוקט דורכן
פענצטער און זיך געזעגנט מיטן ארום, וואָס לויפט פארביי, ווי זיין
לעבן...

עס זשומען די טעלעפאָן-דראָטן פאר די פענצטער...

די שפערלען שאָקלען זיך אויף די דראָטן און פלאָטערווען...

די דייטשן יאָגן זיך אהין און אהער... זיי לויפן פון מזרח
קיין מערב, פון צפון קיין דרום, זיי דארפן קעמפן אויף צוויי פראָנטן,
עס ברענען זיי אזש די פיאטעס.

דער אמעריקאנער מיט זיינע פרישע, מעכטיקע כוחות צעפירט
זיך אלץ מער די הענט, יאקבע עס וואקסן אים די פליגל.

— דער דייטש איז אויסגעשעפט. ער זשיפעט קוים. דער דוטשע
אין איטאליע ליגט אין הינער-פלעט. די סטראטעגישע „אקס“ פאר-
קרומט זיך.

— די גורל-ווארפער האָבן געמאָלדן אן אפּאָקאליפּטישן האָראָ-
סקאָפּ: עס האַלט שוין באחרית הימים. די קאטאסטראָפע איז נאָענט
— וועלט-אונטערגאנג. דייטשלאנד פארזינקט אין תהום...

עס האָט שוין בײַם סוף פון קאַשמאַר. נאָר נאַציס גלויבן נאָך אין זייער פירער און ווילן זיך נישט אונטערגעבן.

די שפּערלען צווישטשען אויף די דראָטן, א פּיפּיקן, פּרײַלעכן הללויה...

38

די רעדער קלאַפּן צום טאַקט פון בין-השמשות און שרעקן זיך פאַר דער נאַכט. בײַם פענצטער פּילאָסאָפירט א ווינער אָפיציר:

— רייזען הייסט לאַנגזאַם שטערבען, דערפאַר דאַרף מען זיך נישט אײַלן. מע מעג וואָס שפּעטער אָנקומען אין האַדעס.

דער האַמבורגער ברענגט א פּאַר קעקסן און פאַרטיילט זיי מיט א שמייכל:

— מיר זענען דאָך פרײַנד, קאַמפּס-קאַמעראַדן. די איטאַליענער זענען פאַררעטער. זיי האָבן אונדז פאַרראָטן, אין א קריטישן מאָמענט. נאָר אונדזער פירער איז שטאַרקער פון אַלע פאַררעטער און פּיינט. מיר וועלן זיגן. דאָס דײַטשע פאָלק איז אומבאַזיגבאַר! אַזוי לאַנג אונדזער פירער איז בײַ דער מאַכט, בלײַבט דײַטשלאַנד מעכטיק, „דײַטשלאַנד איבער אַלץ". דער גורל פון דער וועלט איז אין זײַערע הענט...

עס האָט געטונקלט. די דײַטשן זענען אַרײַנגעגאַנגען אין זייערע קופּעטקעס און האָבן איבערגעלאָזט די פּאַרטיזאַנער אויפן קאָרידאָר, כדי צו היטן, עס זאָל זיך קיינער נישט אַרויסכאַפּן אויפן צוג.

דער צוג שלעפּט זיך, טאָפּטשעט, ער האָט אָבער פון זיך, אין זכות פון אָריענט-עקספּרעס, וואָס פאָרט אויף דער זעלבער ליניע, קאָנסטאַנטינאָפּאָל-פּאַריז, און נאָך ווייטער, אויב מע דאַרף...

נאָר די דײַטשן ווייסן נישט מער, וואו זיי האַלטן אין דער וועלט. זיי האָבן פאַרלוירן דעם קאָמפּאַס, ווייסן זיי נישט, צו וועלכע ברעגעס צו פאַרפאָרן.

סע ברענט די ערד אונטער זייערע פיס.

— די אמעריקאנער פארפלייצן די ערד מיט קרינסמאטעריאל, אמוניציע און ברענשטאף פאר א נאר, נאר לאנגער, אויסשעפנ-דיקער מלחמה, ביז אנבדיק, די רוסן מיט די דייטשן וועלן זיך קעגנזייטיק פארטיליקן...

ווער זשע וועט זיין דער זינער...?

39

די אינטערברינגאדיסטן האבן זיך באקענט מיט דער אמעריקא-נער ארמיי אין אלזשעריע.

נאכדעם וואס די אמעריקאנער האבן דעבארקירט אין נארד-אפריקע, האבן די פראנצויזן פארשפארט די אינטערברינגאדיסטן פון דזשעלפא, אין דער אראבישער תפיסה קאפארעלי.

די אמעריקאנער האבן די אינטערברינגאדיסטן רואיק געלאזט ליגן אין תפיסה, ביז עס איז ארפגעקומען א סאוועטישע דעלעגאציע...

— אויסלייזן אייך, האט געסטראשעט דער פראנצויזישער קא-מענדאנט, גאבאש, קאן נאר די פראנצויזישע פרעמדן-לעגיאן.

— אין דער פרעמדן-לעגיאן געפינט איר אייער היימלאנד, אייער פרייהייט און ברידערלעכקייט.

אבער די אינטערברינגאדיסטן האבן געגארט צו אן אנדער היימלאנד, צו זייער אמתדיק היימלאנד...

די רעדער קלאפן היימיש-מאנאטאן.

דער צוג שטעלט זיך אפ, וואו מע דארף און וואו מע דארף נישט.

די יאטן ווילן אויסשטייגן, איידער עס הויבט אן טאגן, מע זאל נישט באמערקן, וואו זיי פארשווינדן.

עס הערשט אן אומרואיקע שפאנונג:

— וועט אונדז געלינגען דאס וואגעניש, זיך צו באניצן מיט דער באן פון שונא, צו אונדזער נוץ און צו זייער שאדן?

וועלן די פארטיזאנער אנקומען צו דער צייט אויפן באשטימטן פונקט?

עס בויערן אין מוח דער אומרו, אָבער אויך דער גלויבן, אז זייער באַזע וועט ווערן דער ברענפּונקט, וואָס דאַרף אונטערציגלן די נאַפּט־זאַפּאַסן פון שונא...

די מיגעס וועלן פאַרקירצן זייערע גסיסה־ספּאַסמעס, וועלן אָנ־טרייבן דעם סוף און פאַרגיכערן דעם נצחון.

אין יענעם טאָג, ווען מע וועט פייערן די באַפרייאונג פונעם לאַנד, וועט אויך מאַרשירן אין די פאָרנטיקע רייען די פּאַרטיזאַנער־גרופּע. אַלעף וועט טראָגן די פאָן מיט דער עמבלעם פון באַרג־שפּיצן.

— פאַרוואָס גראַד אַלעף? וויל נאַש דווקא וויסן.

— יורי זאָגט נביאות:

— ווייל אַלעף וועט האָבן דעם גראַד פון גענעראַל, וויקו וועט זיין קאָלאָנעל, מיכל מאַיאָר, נאַש — קאַפּיטאַן און יורי וועט זיך באַנוגענען מיטן גראַד פון לייטענאַנט. אַנדרו איז אונדזער ערנגאַסט.

— דו פאַרטיילסט יעדן הויכע גראַדן, אַחוץ זיך.

— עס שטייט אים נישט אָן צו זיין גענעראַל...

— אַלע קאָנען מיר נישט זיין אויף דער אייבערשטער באַנק.

— די פאַנפאַרע וועט זיכער שפּילן דעם מאַרש פון די פּאַר־טיזאַנער:

אַלעף איז אַן אָדלער,
גוטס פאַר „בית“ צאָלט ער,
„דלת“ העלפט דעם „גימל“
אַרויפקריכן אין הימל, —
און „היי“ בעט ביים „וואָוו“:
שיק מיך פאַרן „תוו“...

נאַש האָט זיך צעשמייכלט:

— וועט עס טאַקע אַזוי זיין?

40

...זייט גרייט. דאַכט זיך, מיר זענען אָנגעקומען...

דער צוג שטעלט זיך אָפּ.

ס'איז שטאָק פינצטער. מע זעט נישט קיין נפש אויפן פעראָן.

די פּאַרטיזאַנער גנבנען זיך שטיל ארוים פון וואָקזאַל, שפּאַנען אריבער דעם טייך, מיידן אוים די הייזקעס, וואָס ליגן צעוואָרפן איבער בערגלעך, סע זאָל זיך, חס וחלילה, קיין הונט נישט דער-שרעקן און זיך צעהאַווקען.

אַלץ שלאָפט דאָ רואיק א שלאָף פון גערעכטע און אומשולדיקע, גלייך ס'איז קיין מלחמה נישט.

פון דער ווייטנס הערט זיך א שטילער פייף, א שוואכער קרעכץ פון לאָקאָמאָטיוו. עס בלאַנקט און קרייזלט זיך א רויך, און אָפּ-שייד-גרוס.

די פּאַרטיזאַנער ווינקען זיך איבער מיטן פריינדלעכן פייף... פון איצט און ווייטער וועט זיך הערן דאָס פייפן פון די מינעס...

עס איז שטיל אין אַלע ווינקעלעך פון וואַלד. זון-שטראַלן זאָגן אָן א ליכטיקן מאָרגן.

דער פּינקס צעבלעטערט זיך:

עס הויבן אָן די ימי-בראשית פון פּאַרטיזאַנער-טעטיקייט אין די בערג.

זיי מאַרשירן מיט געפּאַנצערטע טריט ארויפצוצו דעם הויכן בארג, צום „גרויסן שטיין“, וואו זיי וועלן אויפשלאָגן זייערע געצעלטן.

אַנדרו און יורי זענען ארויפגעקלעטערט מיטן עמיסיע-אַפּאַראַט אויפן שפּיץ בארג און געמאָלדן:

— האַלאָ, האַלאָ, דאָ רעדן די „בערג“. מיר זענען אָנגעקומען צו אונדזער פּלאַץ, צו אונדזער באַזע, צום „גרויסן שטיין“...

צווייטער טייל

רעגנבויגנס אין זומער

1

גלייך מיט אלפיניסטן, ווען זיי דערגרייכן דעם העכסטן שפּיץ בארג, נאָכדעם וואָס זיי זענען איבערגעקומען די שווערסטע נסיונות און סכנות, האָבן די פּארטיזאנער זיך איצט אויסגעגלייכט דעם רוקן, פאַרשנדיק זיך ארומגעקוקט און באשלאָסן:

דאָ וועט זיין זייער מקום-מיקלט, די באזע פאר זייערע אקציעס.

— ס'איז, כ'לעבן, ווי א קעמפּינג, לאָמיר ארויסהענגען אונדזער פאָן...

דאָס אָרט איז געווען געדיכט באוואקסן, ארומגעצוימט מיט טענען-ביימער, בלויז מיט איין צוגאנג פון דער לינקער זייט.

רעכטס איז א שטיילער פעלדז.

ארויפצו ווערט דער וואלד שיטערער און דער אויסבליק איז א פרייערער.

איידער וואָס-ווען האָט מען זיך גענומען צו דער ארבעט. די יאטן האָבן אויפגעבויט צוויי דרייעקיקע צעלטן פון צווייגן. איין גרע-סער צעלט, צום שלאָפן, איינס א קלענערס, פאר פּראָוויאנט.

די אמוניציע און די מינעס האָט מען באהאלטן אונטער א פעלדז.

אין דער מיט האָט מען אויסגעגראָבן א קיך, מער ווי א מע-טער די טיף, כדי מע זאָל נישט זען דאָס פייער פון דער וויטנס.

קיין וואסער פעלט נישט אין די בערג.

א נאָענטער קוואל, ריין ווי קרישטאָל, האָט געקלימפּערט און געלאָקט די יאטן אין היכל פון זיין פּאלאץ.

א הונדערט מעטער העכער פון קוואל איז די באזע. אראָפּצו־גיין פון דאנעט צום שליאך איז קיי און שפּיי, א קימא־לן פון דריי קילאָמעטער.

— סע קאָן גאָר בעסער נישט זיין. אַן אידעאַלער פּלאַץ פאר פּארטיזאנישע אקציעס. ס'איז לייכט צוצוקומען און, חס וחלילה, אין א נויט, לייכט צו אנטלויפן און פארשוואונדן ווערן.

די יאטן האָבן זיך אויסגעסטרויעט, גערייניקט די מלבושים, זיך געוואשן און אָפּראזירט ווי ערב יום־טוב.

אלעף און וויקו האָבן זיך געאיילט און געוועז גרייט אראָפּצו־גיין דעם בארג, אויסקוקן די גאנצע געגנט מיט אלע וועגן און שטעגן.

מיכל האָט באדויערט, וואָס ער האָט נאָך נישט קיין געפּעם אָפּצוקאָכן, כאָטש אבּיסל טיי.

נאָש האָט צוגעגרייט דעם ארבעטס־פּלאַן, וויפל ציסטערנעס פּעטראָל מע דאַרף מינירן יעדן טאָג.

גיין אין מיסיע וועט מע נאָר צו צווייט, קיינמאָל נישט אליין: אלעף מיט וויקו, נאָש מיט מיכלען, יורי און אנדרו מוזן בלייבן אויבן, האלטן די פארבינדונג מיטן צענטער, אכטונג געבן...

יורי און אנדרו פּראָטעסטירן. זיי ווילן נישט זיין קיין שטיפ־קינדער. זיי ווילן אויך גיין אויף מיסיעם: אמאָל זאָל זיין וויקו מיטן אנדרון און אלעף מיט יורין.

מיכל בארואיקט זיי:

— מיר וועלן שוין זען. אפשר יאָ, אפשר נישט. מיר וועלן נאָך רעדן...

נאָש באשטייט דערויף, אז ער מיט מיכלען דאַרפן צוערשט אראָפּגיין דעם בארג, אריינפאָרן אין א שטאָט, איינקויפן וואָס סע לאָזט זיך פאר דער אכילה.

— ס'איז אוודאי נויטיק. נאָר וויכטיקער איז, אז אלעף און וויקו זאָלן זיך צוערשט ארומקוקן, אויסשפּירן...

מיכל נעמט זיך צו זיין עבודה, צוגרייטן די פּאסיר־שיינען, די רייזע־קוויטלעך, די מארשרוטן...

אנדרו און יורי גייען ארויף אויפן פּלאטאָ פון בארג, אויסגעפינען א פּאסיק אָרט פאר די עמיסיעס, פאר דער פארבינדונג מיטן

צענטער. דאָס אָרט דאַרף זײַן באַהאַלטן, אָבער מיט אַ פרײַען אויס-בליק, געשיצט פאַר יעטװעדער איבעררַאשונג.

מע האָט זיך אײַנגעאָרדנט גענוג באַקװעם. ס'האָט זיך אויסגע-דאַכט, אַז מע געפינט זיך אין װאַקאַציע...

װי גיך די צײַט לויפט. גלײַך ערשט נעכטן האָט מען פאַרבראַכט אין פאַרטיזאַנער װעלדל לעבן צענטער — און הײַנט האָט מען זיך אַריבערגעצויגן אין די בערג פון פּראַהאָװאַ-טאָל.

א שײנער מהלך, אַ פײַנע עקסקורסיע.

פאַרגעסן זענען אַלע װאָגלעניש און אַנגסטן.

— „מה טובו אוהליך יעקב"... פּאַרטיס די געצעלטן, רופט מען זיך אָפּ אַביסל.

די יאַטן אָטעמען אײַן דעם זיסן דופט פון סאָסנעס און טענענ-בײמער. זײ ליגן נואַזנדיק, דאַכט זיך זײ, דער באַרג װאַקסט אין הימל אַרײַן.

א צאַרטע בלױקײט הילט זײ אײַן מיט זײַדענע װאַלן.

װאַלד-פֿעטם האָבן אויסגעבעט זײער געלעגער.

די צװײַגן אַרום זײ טרײסלען זיך, גלײַך זײ דאַװענען און װיגן אײַן די מידע פאַרטיזאַנער מיט ניגונים פון מלך דודם האַרף.

די האַרפן-טענער שטײַגן אַרויף אין אַלע העכערע אַקאָרדן. עס פײַטשט זײ דער װינט, עס דונערט און בליצט, פאַלן זײ אַראָפּ אין טיפע אָקטאַװן פון רעגן-טראָפּנס.

אויפגעװעקט און דורכגעװײקט פון רעגן, קאָנטראָלירט מען די אימפּערמעאַביליטעט פון די בודקעס.

ס'איז גוט נאָס אינעװײניק, מע דאַרף געדיכטער מאַכן די װענט. מע דאַרף זײ פאַרפּלעכטן מיט נאָך אַ שיכט טענענצװײַגן.

ס'איז איצט שוין גענוג געדיכט, דאַכט זיך. נאָר דער רעגן האָט זיך אײַנגעשטילט, קאָן מען נאָרנישט װיסן. מע װעט ערשט זען בײַ אַ צװײטן רעגן.

די זון האָט אַרויסגעבישופט אַ שטראַלנדיקן רעגנבויגן. די טראָפּנס פינקלען װי דימענטן. די פאַרבן טאַנצן פאַר פרײד.

ס׳איז דער ערשטער זומער־טאָג.

אין בין־השמשות זענען צוריקגעקומען אַלעף און וויקו. זיי האָבן אויסגעמיטן די אויסגעטרעטענע סטעטשקעס און האָבן קיינעם נישט באגעגנט.

נישט ווייט פון דער שאָסיי איז פאראן עפּעס א זשאנדארן־פּאָסטן. מע דאַרף זיך היטן און אויסמיידן די קאזארמע. בעסער איז, נישט אראָפּגיין צום שאָסיי בייטאָג, נאָר פריער, ווען ס׳איז נאָך טונקל, אײדער מע בלאָזט צום אפּעל אין דער קאזארמע, איידער די שטערן פארבלאסן.

וויקו איז מער פאָרזיכטיק און האַלט, אז מען דאַרף אָנפרעגן, צי ס׳איז דערלאָזבאר דאָ צו בלייבן, נישט ווייט פון א זשאנדארן־פּאָסטן.

— זשאנדארן זענען איבעראַל פארשפּרייט ווי די היישעריקן. וואָס האָט מען דאָ צו פרעגן? שפּעטער וועלן מיר זען. מע דאַרף צוערשט זוכן א בעסער אָרט. מיר וועלן דאָך נישט אייביק דאָ בלייבן...

2

די יאטן זענען פארטאָג אראָפּגעגאנגען צו צווייט, געווארט בלומרשט אויפן צוג, אָנגעהויבן עפּעס צו קייען, אויב מע האָט געהאט וואָס...

אז דער צוג מיט ציסטערנעס האָט זיך אָפּגעשטעלט אין א סטאציע, האָבן די יאטן געפרעגט ביי דער וואך פון צוג, וואָס סע הערט זיך אונטערוועגנס, ווייל זיי האָבן עס זייער איילִיק...

צומאָל האָבן זיי דערלאנגט דער וואך באָנבאָנעס צי אויבס, ארויסגעקוקט אויף א צוג, אוועקגעגאנגען, צוריקגעקומען...

ווען דער צוג מיט ציסטערנעס האָט שוין געהאלטן ביים אָפּפאָרן, האָבן זיך די פארטיזאנער ארויסגעדרייט אויף דער אנדערער זייט צוג און גיך צוגעקלעפּט צום בויך פון א ציסטערנע א מאגנעטישע מינע, גרוים ווי א ציגארעטן־שאכטל.

פארשטייט זיך, נישט תמיד איז די ארבעט אָפּגעטאָן געוואָרן אויף דער זעלבער סטאציע. די מינעס זענען געווען אָפּגעשטעלט צו

עקספּלאָדירן אין אַ באַשטימטער שעה. כּדי עס זאָל נישט זיין קיין חשד, האָט מען די שעהן שטענדיק געביטן. נישט תּמיד האָבן די מינעס עקספּלאָדירט אין לאַנד. זיי האָבן געקאָנט עקספּלאָדירן אין לאַנד. זיי האָבן געקאָנט עקספּלאָדירן אויך אין דייטשלאַנד, אַז דער וועג אַהין האָט נישט געדויערט מער ווי אַ מעת-לעת.

דער צענטער איז געווען צופרידן. די מינעס האָבן געבראַכט גענוג שאָדנס. נאָך גרעסער איז געווען דער מאָראַלישער דערפאָלג. דער פּעטראָל-טראַנספּאָרט איז אומזיכער געוואָרן.

דער צענטער איז אָבער באַשטאַנען דערויף, אַז די פּאַרטיזאַנער דאַרפן אויסזוכן אַן אַנדערע באַזע, אַ מער זיכערע, די איצטיקע באַזע איז צו נאָענט פון דער שאָסיי. און בכלל איז עס געפערלעך, לאַנג צו בלייבן אויף איין אָרט.

איז עס געבליבן, אַז מען דאַרף זיך איבערפּעקלען אין דער געגנט פון איוורען, אין די דרומדיקע בערג.

נאָר דערוויילע איז חי — געלעבט און געאַרבעט — און גאָט איז אַ פּאַטער.

מע זיצט בין-השמשות אין קיך, דאָס הייסט, אַרום גרוב, וואו עס קאָכט זיך אַ געשמאַקע טיי און מע דערציילט זיך די נסים פון-נעם טאָג.

וויקו האָט זיך נישט געלאָזט. ער האָט געוואָלט מיט אייגענע אויגן זיך איבערצייגן, וויאַזוי ציסטערנעס עקספּלאָדירן, — איז ער נאָכגעפאָרן דעם צוג. איידער עס האָט אויסגעשלאָגן די דריטע שעה, איז ער אַראָפּגעשפּרונגען פון צוג, כּדי צו זען דעם ספּעקטאַקל.

מיט אַ צוריקגעהאַלטענעם אָטעם האָט ער געוואַרט, ווייט פון די באַן-רעלסן. אין זיין האַרצן האָט אַלץ שטאַרקער געקלאַפּט דער זייגער פון דער מאַגנעטישער מינע. ער האָט זיך שוין כּמעט מיאש געווען...

בום-בום-בום...

עס דונערט און בליצט אַלץ שטאַרקער, רויטע און בלויע פלאַמען שניידן אַדורך דעם חלל, עס פליען ווייט אַוועק שטיקער מעטאַל, ווי פון אַ מעטעאָריט. הייסע כוואַליעס שטראָמען אים אַנטקעגן.

בארווישט פון דעם פייערווערק איז וויקו אוועקגעפאלן אין גראז, נאט צו דאנקען, וואס זיין ווילן איז געשען...

מענטשן יאגן זיך פון אלע זייטן, ווילדע געשרייען, וועלט־אונטערגאנג.

א נערודער, א בהלה...

וויקו נייט רואיק ארום — וואס איז דא געשען, פרעגט ער א יעדן...

ער איז גליקלעך מיט זיין אפגעטאנער ארבעט. נאך מער איז ער צופרידן פון דעם, וואס די אויפגעשראקענע מענטשן ווינקען זיך איבער גנביש, גלייך עס ארט זיי גארנישט, וואס דער צוג מיט צי־סטערנעס האט עקספלאדירט. פארקערט, ס'איז נאך צו ווייניק:

— אלע נאצים זאלן זיך אנצינדן און עקספלאדירן, ווי די צי־סטערנעס נאפט. די דייטשן האבן אויסגעשעפט דעם מארך פונעם לאנד...

3

די באזע איז געווארן אלץ היימישער. פון קיינעם גישט גע־שטערט האבן זיך דא די פארטיזאנער, וואס אמאל, אלץ בעסער געפילט.

די באזע האט זיך אויף א לייכט משופעדיקן באדן אויסגע־סטרויעט, איז דער רעגן גיך אפגערונען און ריין אפגעוואשן מיט א גלאנץ די גראזן אוןביימער.

זוניקע פאסן, גרין־גאלדענע שטרייפן האבן באצירט און געוואר־דעמט די באזע.

יורי פארמאכט די אויגן, הארכט צו די ארומיקע טענער.

ער אונטערשיידט די פייגעלעך, לויט זייער דיאפאזאן. פון נאר זוייט קלינגט עס א צארטע פיקאלא־פלייט. צוגעלאזטער און נעענטער שפילט א קלארינעט. צומאל מישט זיך אריין א הארפע. א פיקהאלץ קלאפט צום טאקט — ביז א ווילד געקראק, פארטרייבט דעם מוזיקא־לישן חלום...

...און יודי בלייבט אליין. פארלאזן פון אלע פייגעלעך, פילט ער זיך עלנט. וועמען האט ער נאך אויף דער וועלט? ער זוכט זיי די נאענטע און אייגענע. וואו זענען זיי איצט? וואו קאן ער זיי געפינען? זיי זענען צעשפרייט איבער ימים און לענדער, פילט ער זיך איינזאם-אליין און טרייסט זיך מיטן פארטיזאנער-ניגון:

„אלעף" איז אן אדלער,
מיט גוטס פאר „בית" צאלט ער,
„דלת" העלפט דעם „גימל"
ארויפקריכן אין הימל —
און „ה" בעט ביים „וואוו":
— שיץ מיך פארן „תוו".

4

ווער שיצט די פייגעלעך אין ווינטער פאר הונגער און קעלט?

זיין מאמע האט אין זינען די פייגעלעך, שפארט אפ פאר זיי אביסל קאשע פון טשאלנט. די פייגעלעך דאנקען איר און בענטשן זי מיט זייער ניגון. לויפט זי צוריק אין שטוב אריין הערן די זמי־רות. די פייגעלעך קוקן אריין דורכן פענצטער, פאכען מיט די פלי־געלעך, כדי זיך אנצואווארעמען...

שפערלען זעט מען דא נישט. ס'איז ווייט די היים, וואו די שפערלען צוויטשען ביי די פענצטער.

פארנאכט קומען די שפערלען צו פליען אין שטאט. דא נעכ־טיקן זיי. זיי טוליען זיך איינס צום אנדערן, אויף די צווייגן פון דריי הויכע ביימער, שושקען זיך און פלאטקעווען אלע מיט אמאל, אז מע פארשטייט נישט קיין פיפס, קיין צוויטש, קייןווארט אפילו.

די בארג-און וואלד-פייגעלעך זענען פון א העכערן קלאס. זיי מישן זיך נישט מיט די פונעם טאל, זיי פארחברן זיך אויך נישט מיט קיינעם. זיי גווידערן זיך. עס זארגט יעדער פאר זיך, פאר דער

איינגענער חיונה. די וואלד-פייגעלעך דארפן נישט קיין קיצבה. זיי זע-
נען זעלבסשטענדיק.

זייערע שנעבעלעך זענען לענגלעכע. זייער צוויטשן האט א בע-
סערע רעזאנאנס, גוטע זינגערס.

זיי חנדלען זיך מיט זייערע פארביקע פעדערן, מיט טשופרינעס
ווי דיאדעמען.

דער הויכער טענענבוים פון דער באזע האט צוגעצויגן די פיי-
געלעך. די באזע איז געווארן זייער זאמלפונקט. בייגאכט האבן זיי
דא אויסגעזונגען זייער בענקשאפט, זייער ליבע...

...מיכל מיינט, אז א מענטש איז קיינמאל נישט פארלאזן. וואו
עס געפינט זיך א מענטש, זאמלען זיך גלייך חיהלעך ארום אים.

די חיהלעך האבן נישט געהאט וואס צו נאשן ביי די פארטי-
זאנער. דאך האבן זיי געצווישטשעט, געזונגען און זיך משמח
געווען.

מיט זייערע פייפעלעך האבן די פייגעלעך געשיצט די פארטי-
זאנער. האט זיך עפעס גערירט אין דער נאענט, האבן די פייגע-
לעך מיט א צווישטש געווארנט די וואך פון דער באזע. נאש האט
זיי דערפאר מכבד געווען מיט שיריים.

מיט די וועווריקלעך האט זיך יורי נישט געקאנט איינפאר-
שטיין. ער האט אנגעטראפן אויף חוצפהדיקע וועווערקעס, שאלטיקעס,
ממזרים...

א וועווריקל איז א סימפאטיש חיהלע. אין די פארקן פון
קורערטער פארוויילט מען זיך מיט די וועווריקלעך. זיי האבן איבע-
ראל דעם זעלבן נאמען: מאריאארא.

הערט מען אין די פארקן קינדער רופן: מאריאארא, מארי-
אארא... און קלאפן איין ניסל אין צווייטן. שפרינגען וועווריקלעך
אראפ פון די ביימער, עסן די יאדערן פון דער האנט, אן מורא.

נאר מע טאר זיי נישט אנרירן, זיי שפרינגען גלייך אוועק. זיי
פארהאלטן איז ניט שייך, זיי האבן אויך שארפע ציינדלעך און קא-
נען גוט בייסן.

דער עולם שטעלט זיך אוים ארום די קינדער און באוואונדערט ד׳ וועוריקלעך און די קינדער.

פאראן ציגלרויטע און טונקלגרויע וועוריקלעך. די רויטע פאר־טרייבן די גרויע וועוריקלעך.

אז קינדער פארווילן זיך, האָבן עלטערן הנאה.

...אויף דער באזע האָט שטארק גערעגנט. ס׳האָט געגאָסן מיט עמערם.

יורי שטייט אויף דער וואך און איז איגגאנצן אויסגעווייקט.

אין אזא שווארצער פאררעגנטער נאכט, קריכט קיין שום חיה נישט ארוים פון איר באהעלטעניש.

ווייל יורי ארייגגיין אין דער פראָוויאנט־בודקע זיך שיצן פעגן רעגן.

וועוריקלעך שווייבלען און גריבלען ארום אים. טראָגן אוועק שטיקלעך צוקער. די גאנצע בודקע איז פול מיט זיי.

הוש־הוש, — עס העלפט נישט קיין טרייבן, קיין יאָגן. די וועוו־ריקלעך טוען זיך זייערס, זיי שלעפן שטיקלעך צוקער פון די ביי־טלען, אָן מורא, אָן בושה.

וואָס קאָן מען טון?

פייפן, שיסן טאָר מען נישט אויף דער באזע. טרייבן מיט די הענט זיי, האָבן זיי דאָך שארפע ציינדלעך. דערלאנגען זיי קלעפּ, איז צער־בעלי־חיים, א רחמנות. האָט יורי איינגעוויקלט די שטיקלעך צו־קער, וואָס זענען פארבליבן, אין א פלאכטע און זי געהאלטן אונטערן אָרעם. ווען ס׳האָט געליכטיקט דער קאיאר, האָט יורי נאָך צונויפגעז־קליבן שטיקלעך צוקער, וואָס די וועוריקלעך האָבן פארלוירן צווישן די ביימער, ס׳זאָל נישט בלייבן קיין סימן.

— וואָס זאָגסטו נישט, וואָס די וועוריקלעך האָבן אונדז אָפּ־געטאָן די נאכט?

— צוקער דארף מען האלטן אין בלעכענע פושקעס, פסקנט אנדרו.

— ס׳איז זיי נישט גענוג סאָסנעווע צעפּעלעך, צוקערלעך ווייל זיך זיי, לאקעטקעס גיב זיי...

5

ווען אלעף איז אראפגעקומען פון דער באזע און איז אריין אין א וואגאן פון צוג, איז אים טונקל און ליכטיק געווארן פאר די אויגן.

אט זיצט אקעגן אים זיין חבר סאנדו, וואס שמייכלט און רעדט נישט קיין ווארט.

סאנדו נעמט ארויס א צייטונג און לייענט.

אלעף קוקט זיך אוועק צום פענצטער, טראכט, קוקט ווי די דראטן מיט די סלופעס לויפן צוריק, אלץ ניבער אויף צוריק צו ווענס.

...מיט יארן פריער, פאר דער מלחמה, האבן זיי ביידע, אלעף און סאנדו, שטודירט כעמיע, זיך געשלאגן מיט די רעאקציאנערן און פאשיסטן אויף דער אוניווערסיטעט און געארבעט אין אומלעגאלן, טעכנישן אפאראט פון דער פארטיי.

איצט ווייסן איינער פונעם אנדערן גארנישט.

באגעגנט א מענטשן אין צוג, דאכט זיך דיר א גוט באקאנט פנים, אבער עס קאן אויך זיין א טעות?...

אחוץ דעם קאן מען דען איצט האבן צוטרוי צו אלטע באקענטע?

ווער ווייסט, וואס פאר א גילגולים סאנדו האט דורכגעמאכט?

ס׳איז בעסער זיך צו מאכן „ניע זנאיו“, כלא ידע...

דאך ווארפט ער פון צייט צו צייט א בליק אויף סאנדון. זייערע אויגן באגעגענען זיך. סאנדוס אויגן שמייכלען נישט מער. זיי מעסטן אפ אלעפן פון קאפ ביז פיס...

— הייסט עס, פון שפאניע איז אלעף אויסגעוואקסן אין דער היים און דערצו נאך אין א מיליטערישער אוניפארם...

נאך צוויי סטאציעס איז אלעף אויסגעשטיגן. סאנדו נעמט זיין פעקל און גייט אים נאך.

לויטן אומלעגאלן מינהג פון פאר דער מלחמה, גייט אלעף צום קיאסק קויפן א צייטונג... ער מאכט א פאר טריט און לאזט אראפ-

פאלן די צייטונג. סאנדו הויבט זי אויף און דערלאנגט די צייטונג אלעפן.

זיי פארלאזן אין איינעם דעם וואקזאל.

סאנדו הייבט אן פון דער העלער הויט צו לאכן:

— די מיליטערישע אוניפארם פאסט דיר גאנץ גוט, אלעף. זי ליגט אויף דיר ווי אנגעמאסטן...

— איך וויים פון אייער גרופע.

אלעף בלייבט פארשלאפן, ווייסט נישט וואס צו ענטפערן: — האסט א ציגארעט? סאנדו דערלאנגט אים א פעקל ביליגע ציגארעטן.

— מאכארקע האסטו אמאל געדייבערט?

— צום בעסטן רייכערט זיך מאכארקע מיט צייטונג-פאפיר.

זיי האבן איבערגעחזרט די אלטע פאראלן.

דאס אייז איז געבראכן.

ס'איז געבליבן, זיי זאלן זיך ווידער טרעפן אין צוויי טעג ארום.

ביי דער צווייטער באגעגעניש איז אלעף געווען נאך מער צוריק-געהאלטן. ער האט נישט געוואלט באקענען סאנדון מיט דער באזע.

סאנדו האט דווקא געוואוסט א סך איינצלהייטן וועגן דער גרופע פארטיזאנער.

אלעף איז געווען זייער פארוואונדערט, ביז דאס רעטעניש האט זיך לאנגזאם אויפגעקלערט.

...סאנדו איז פארבונדן מיט א צווייטער גרופע, וואס איז טע-טיק אין די ראגאש-בערג.

די צווייטע גרופע איז אויך ארגאניזירט געווארן אין פארטיזא-נער-וועלדל.

א גרופע היימישע סאלדאטן, אויסגעפרואווטע אנטיפאשיסטן, האבן זיך געטראפן מיט די אינטערבריגאדיסטן. זיי האבן געהאט די זעלבע שול און האבן באקומען די זעלבע מיסיע אין די ראגאש-בערג.

סאנדו טרעפט זיך מיט זיי איינציקווייז: מיט רעלן, עמיל, געאר-גע, מאטיי, וויקטאר. ער העלפט זיי, מיט וואס עס לאזט זיך.

רעלו האט געבעטן סאנדון, ער זאל באזוכן זיין פרוי.

סאנדו איז געגאנגען זען רעלום פרוי, האָט ער זי געפונען א דערקלערטע אַלמנה.

די מיליטערישע קאָמענדאטור האָט איר צוואויסן געטאָן, מיט א פּאָר חדשים פריער, אז איר מאַן איז העלדיש געפאלן און איר צוגע-טיילט א קליינע פענסיע.

סאנדו האָט אויך באזוכט געאָרגעס מוטער און איר אָנגעזאָגט די בשורה, אז איר זון לעבט.

אַלעף איז נישט מסכים געווען מיט סאנדום באזוכן ביי די מש-פּחות. ס'איז קעגן געזעץ פון וואכזאמקייט און קאָנספּיראציע. די מש-פּחה קאָן עס ווייטער צעטראָגן צווישן פריינד און שכנים...

פון דער אנדערער זייט האָט זיך אַלעפן זייער געגלוסט זיך צו-נויפצורעדן מיט דער צווייטער גרופּע. אזא פארבינדונג וואָלט זייער ניצלעך געווען פאר ביידע גרופּעס, כדי בעסער צו פארטיילן און אָר-גאניזירן די ארבעט.

סאנדו איז באגייסטערט, ער שלאָגט פּאָר אַלעפן, אז מע זאָל פאראייניקן ביידע גרופּעס און שאפן א שטארקע, מעכטיקע באזע.

סאנדו און אַלעף האָבן זיך האַפערדיק צעשיידט...

ארויפקלעטערנדיק דעם בארג צו דער באזע האָט אַלעף אַלץ גע-טראכט און געטראכט...

— איז נישט בעסער קליינע גרופּעס?

אויף דער באזע גייט אוועק א לאנגער שמועס מיט אלגעמיינע און זייטיקע פּילפּולים.

מע דארף האלטן פאר די אויגן די פּערספּעקטיוון און מע דארף זיך צוגרייטן פאר גרעסערע אויפגאבעס.

— א היסטאָרישער אפּאָטעאָז: טראָגן די פרייהייט איבער גאנץ אייראָפּע און נאָך ווייטער...

די צייט איז אָבער נאָך נישט צייטיק...

— דער היסטאָרישער סינטעז איז דער קאָמוניזם — א פארבאנד פון אַלע פעלקער...

— צו וואָס זשע דארף מען קעמפן פאר נאציאָנאלער אומאָפּ-הענגיקייט?

— די צוקונפט וועט מבטל זיין די באזונדערע פּרטים פון נא־ציאָנאַלע און געאָגראַפישע גרענעצן...

— לאָמיר נישט לאַנג ברייען און פּאַראייניקן ביידע פּאַרטיזאַנער־גרופּעס און צוציען אויך נייע כוחות, ווייל אַלעף פאַרענדיקן די דים־קוסיעס...

מישט זיך אַריין יורי און אַנדרו האַלט אים אונטער:
ס'איז שוין צייט. מע דאַרף אָנרופן דעם צענטער.

א פּיקהאָלץ האַמערט אין בוים, רייסט אָפּ די קאָזשע, בוויערט אַלץ טיפער און טיפער, צום תמצית, צום מאַרך פון בוים און באַמקעט צו מיטן לאַנגן פּיסקל: צררר...בררר... שלינגט אַראָפּ א ווערעמל: צרר... פּרד... צר...

6

אין דער באַן־סטאַציע שטייען איצט צוויי צוגן מיט ציסטערנעס. א זעלטענע געלעגנהייט, מע קאָן זיי דערלאַנגען א טאָפּלטן קלאַפּ. מיכל און נאָש זענען, אונטן אין דער באַן־סטאַציע, גרייט אָפּ־צוטון א גוט שטיקל אַרבעט. די צוגן זענען שטרענג באַוואַכט.

דאָך טאָר מען נישט אַדורכלאָזן אַזא געלעגנהייט...

מיכל פרעגט דעם סטאַציע־שעף, ווען עס פאָרט פאַרביי א פּער־זאָנען־צוג:

דער שעף ציט מיט די אַקסלען:

— אויף א פּערזאָנען־צוג וואַרט איר? איר קאָנט לאַנג וואַרטן... גיבער וועט איך אָנקומען צופוס.

— די ליניע איז פאַרשטאָפּט, איר זעט נישט? די דייטשן טע־לעפאָנירן די גאַנצע צייט. איך קאָן נישט צוקומען צום אַפּאַראַט, זיך דערקונדיקן...

— ס'איז א גרויסע סאַמאַטאָכע. מע ווייסט נישט וואו איין און וואו אויס.

— די דייטשן האָבן געשיקט פון דאנען פארשטארקונג צום צווייטן פראָנט, קיין מערב. גלייכצייטיק גרייט זיך א סאָוועטישע אפענסיווע, דארף מען פארשטארקן דעם מזרח-פראָנט.

— פון מזרח קיין מערב, פון מערב קיין מזרח — וואָס איז ביכלער?

— די טראנספּאָרטן האָבן זיך דאָ פארהאקט. מע קאָן זיך נישט ארויסקלויבן, שטייען די צוגן אין „ברייטן טאָל" און וואַרטן אויף א פרייער ליניע.

אָדער אפשר גאָר שיקט מען די ציסטערנעס צוריק? מע קאָן זיי דאָ אויך באַדארפן...?

...דאָס הארץ ביי מיכל קלאפּט ווי אן אטאָמאטישער מע-טראָנאָם?

— ווען שוין פאָרן זיי? ווי לאנג דארף מען נאָך וואַרטן?..

נאַש בארואיקט אים. האר נאָר, וואַרט נאָך אביסל. עס וועט טונקל ווערן. דעמאָלט וועלן מיר זען, וואָס מיר האָבן צו טון...

— מיכל, מע דארף אָפּשטעלן דעם זייגער פון די מינעס, זיי זאָלן וואָס שפּעטער עקספּלאָדירן...

— ווער ווייסט, ווי לאנג די ציסטערנעס וועלן נאָך דאָ בלייבן...

בעת די דייטשע סאָלדאַטן זענען געזעסן אויף די טרעפּ פון צוג און געחלומט א קאָשמאר פון א גרויסן בער, וואָס פארצוקט די אָרעמע שעפעלעך — איז געלונגען די פארטיזאנער צו מינירן די ציסטערנעס פון ביידע צוגן.

אָפּגעטאָן דאָס שטיקל ארבעט, זענען זיי גלייך אויסגעוואָרן די צייט.

— דאָס דאָזיקע פייערווערק טאָרן מיר נישט אדורכלאָזן. וואַרט אביסל, לאָמיר נישט צו טיף אריינקריכן אין וואַלד.

— צו וואָס דאָ וואַרטן? מיכל שלעפּט נאַשן ביים ארבל. גאַנץ אויבן, אויף דער באַזע, וועלן מיר בעסער זען דאָס פייערווערק.

— וואָס רעדסטו נארישקייטן? אויבן, אויפן בארג, פארדעקט פון דיביימער, וועלן מיר גאָרנישט זען...

— מיר קריכן ארויף אויף א הויכן בוים און זען אַלץ...

כדי נישט צו פארשפּעטיקן, זענען מיכל און נאַש ארויפגעלאָפן מיט אַלע כוחות דעם בארג.

נאָך איידער זיי זענען אָנגעקומען צו דער באזע האָבן זיך דער־הערט די עקספּלאָזיעס.

צוערשט האָט עס אָנגעהויבן לייכטן צו צימבלען, גלייך סטרונעס רייסן זיך. און אַלץ שטאַרקער האָט אָפּגעהילכט אויף די בערג דאָס קנאַקן און קנאַלן.

פּלוצים האָט אויפגעלייכט איבערן הימל א פייער־זייל, אַן עמוד־האש, וואָס קינדיקט אָן א וועלטן־אונטערגאַנג.

מיט דעם דערפאָלג פון די מינעס האָט זיך נאָך מער דער־שראָקן, ווי דערפרייט.

ס'האָבן געפּלאַקערט די ציסטערנעס. דאָס פייער האָט זיך צע־שפּרייט איבערן האָלץ־דעפּאָזיט.

א ים פון פּלאַמען טוט אַלץ פאַרפּלייצן. דאַכט זיך, דאָס פייער וועט באַלד אויך וואַלד און בארג איינשלינגען.

נאָך און מיכל האָבן זיך געאיילט, וואָס גיכער אָנצוקומען צו דער באזע. אפשר דאַרף מען ראַטעווען, זיך איבערציען...

אַלעף קוקט אַראָפּ צום פייער מיט א בינאָקל, פון שפּיץ בוים.

ווייבאַלד ער דערזעט נאָשן און מיכלען, שפּרינגט ער אַראָפּ און נעמט זיי אַרום:

— בראַוואָ, יאַטן, אויסגעצייכנט, וואונדערבאַר.

ס'איז נאָר, וואָס מע טראָגט זיי נישט אויף די הענט.

נאָך און מיכל זענען ביסלעכוויַיז צו זיך געקומען, אָפּגעטרייסלט די שרעק:

— מיר האָבן געמיינט, די וועלט גייט אונטער.

— איר געדענקט די פאַטאַ מאָרגאַנאַ, וואָס כישופט אויס אין דער וויסטעניש א ים מיט וואַסער?

די זעלבע יענטע, די פאַטאַ מאָרגאַנאַ — האָט איצט פאַרפּלייצט די בערג מיט פייער־פלאַמען.

א פאַטאַ מאָרגאַנאַ פון ים־כוואַליעס און פייער־פלאַמען באַגלייט אונדז אויף אונדזערע וועגן.

אזא פייערווערק, דאָס שענסטע וואָס כ'האָב געזען.

אנדרו האָט אומגעדולדיק, איבעררּאשט און פריידיק געכאַפּט דעם אַפּאראַט, ארויפגעלאָפן דעם בארג, כדי גיך איבערגעבן, וואָס נאָש און מיכל האָבן אויפגעטאָן.

— די עקספּלאָזיעס ווילן קיין סוף נישט נעמען...

די ערד ברענט...

7

אנדרו לערנט מיט יורין, עלעהיי מיט זיינע קינדערלעך אין שול:

— די גאנצע וועלט איז א געמיש פון וואסערשטאָף, זויערשטאָף, קוילנשטאָף און אנדערע שטאָפן...

— דאָס איז עס איינגאנצן, ארום און ארום...

— וואָסזשע פאר א זין האָט שוין דער גאנצער קידער-ווידער, וואָס מע שלאָגט זיך און מע הרגעט זיך, ווי איבער דער ירושה פון א רייכן פעטער?

— ווייזט אויס, די ירושה איז, נישקשה, א בכבודיקע.

— אן אָרעמע ירושה וואָלט איינער דעם צווייטן לייכט מוחל געווען...

...די פארטיזאנער זענען אַלאַרמירט.

מע דערוואַרט נייע אינסטרוקציעס, וואָס א פאראשוטיסט דארף אַראָפּברענגען פון צענטער.

דערווייל זאָל מען רואיק אָפּוואַרטן, אויף דעמזעלבן אָרט.

וויאזוי קאָן מען זיין רואיק, אז יעדן אין דער פרי באָמבאַר־דירן די אמעריקאנער די געגנט?

די שטאָט איז ווייט פון דאנעט, אן ערך 50 קילאָמעטער, אָבער די עקספּלאָזיעס הילכן אָפּ אויף די בערג, גלייך די באָמבעס פליען איבערן קאָפּ.

וואָס זאָל דאָס באַטייטן? די אמעריקאנער ווילן פארכאַפּן די נאפט-סאָנדעס?

— זיי קאָנען אפנים נישט פארטראָגן, אז די פּעטראָל־גריבער זאָלן ארײנפאלן אומבאשעדיקט אין די הענט פון די רוסן.

דערװײל שעפּן אוים די סאָנדעס די דײטשן... איר זענט טאקע גרויסע דיפּלאָמאטן, אָבער איר פארגעסט, אז צװישן רוסן און אמע־ריקאנער איז אלץ אָפּגעמאכט און באשלאָסן?!

...דער װאָס האָט באדארפט אראָפּברענגען די אינסטרוקציעס־איז קאראָלי, א חבר פון די אינטערבריגאדיסטן.

די קאנטשאפט ציט זיך פון שפּאניע איבער די לאגערן פון פראנקרײך און אלזשיריע.

קאראָלי, „ציגײנער“, האָט מען אים גערופן, װײל ער האָט ליב גע־האט ציגײנערישע מוזיק. אָדער אפשר דערפאר, װאָס מע האָט גע־האלטן, אז ער זעט אוים װי א ציגײנער: קלײנװוקסיק, ברײטבײנעריק׳ שװארצע האָר און א טונקלע הויט. ער איז געװען װיקום אן אלטער פרײנד.

דער צענטער האָט באשטימט פאר קאראָלין א באזונדערע אויפגאבע:

די אקטיװיטעט פון דער גרופּע פארטיזאנער קאָן אויסגעברײ־טערט װערן.

קאראָלי זאָל אויסגעפינען, װיאזוי ס׳איז בעסער, זיך פארבינדן מיט דער צװײטער גרופּע און אויך מיט אָרטיקע כוחות, אָדער אראָפּ־שיקן נאָך א גרופּע פארטיזאנער?

היות די צײט דרינגט — מע האלט פאר א גרויסער אָפּענסיװע, דארף מען זיך מיט קאראָלין װאָס גיכער טרעפן נישט װײט פון דער באזע.

דער טאָג איז נישט באשטימט געװאָרן.

...די לעצטע באגעגעניש צװישן אלעפּן און סאנדרו האָט זיך נישט אײנגעגעבן. דרײ טעג נאָכאנאנד האָט אלעף געװארט אויף סאנ־דרון בײם קיאָסק פון װאָקזאל און סאנדו איז נישט געקומען.

סאנדו האָט באדארפט שאפן די פארבינדונג צװישן בײדע גרו־פּעס פארטיזאנער, אויב דער צענטער איז מסכים...

אז סאנדו איז נישט געקומען צו דער באגעגעניש, איז געדרונ־גען, אז ער װײסט שוין פון דער אנדערער גרופּע דעם ענטפער, אָדער, חס וחלילה...

8

אין הייסע זומער-נעכט כאַפּט זיך אויף די זון, נאָך איידער עס הויבט אָן טאָגן, שטרעקט זיך אויס הינטער א טיף-בלויער קאָלדרע און קריכט פּאַמעלעך ארויס מיט א שטראַל, מיט א בלענד.

א וועלט מיט ארבעט. דער טאָג קלעקט נישט. מע דאַרף אָנ-ווארעמען ניין פּלאַנעטן מיט אומצאָליקע סאַטעליטן.

הענדעם-פּענדעם שטראַלט די זון ארויס פון אונטער דעם באַל-דאַכין.

אז ס׳איז נישטאָ קיין צייט, איז אויך ניחא אָן נטילת ידים און אָן א ברכה אויף א גלעזל טיי...

...דאָ, אין וואַלד, קאָכט זיך טיי שוין פון גאַנץ פרי אָן, אין דער קיך פון טיפן גרוב.

אנדרו איז אראָפּגעלאָפן צום קוואַל זיך וואַשן און ברענגען א קעסל וואַסער.

...וויקו האָט געוואָלט אַלץ מער אויפטון, באַווייזן דער וועלט און זיך אַליין אויך, וואָס ער קאָן.

עס האָבן געעקבערט אים אין מוח גרויסע אמביציעס:

— מענגלעכקייטן זענען פאַראַן. מע דאַרף פאַרשטיין זיי אויס-צוניצן. איצט, אין אנטשיידנדיקסטן מאָמענט, ווען דער שונא איז אָפּגעשוואַכט און צעטומלט, דאַרף מען אים דערלאַנגען הארטע קלעפּ פון הינטער דער פּלייצע, ער זאָל זיך נישט קאָנען ארויסדרייען פונעם קלעמעניש.

דער העלד טשאַפּאַיעוו שוועבט אים פאַר די אויגן.

— מע דאַרף פאַרפּלייצן די בערג מיט פּאַרטיזאַנער און יאָגן די פאַשיסטן, זיי זאָלן לויפן ווי פאַרסמטע מייז.

— לאָמיר אָפּזוכן אַלטע חברים פון דאַנעט און זיי איינשפּאַנען אין א גרויסער אקציע. מיט זייער הילף וועט דער פּלאַן אויך האָבן די אונטערשטיצונג פון צענטער...

אַלעף האָט זיך אָפּגעזאָגט פון ראָמאַנטישע פּלענער, פון אוועג-טורעס.

דער אויסדרוק אווענטורע האָט ביי וויקן ארויסגערופן בייז בלוט.

— וואָס הייסט ביי דיר אווענטורע? ס'איז קליינבירגערלעך צו באַצייכענען א העלדישע אקציע אלס „אווענטורע" אויב אזוי, קומט עס אויס, אז אלע רעוואָלוציאָנערן זענען אווענטוריסטן.

— באוואוסטזיניקע קעמפער זענען נישט קיין אווענטוריסטן, ביי־זערט זיך וויקן.

...יעדער טראכט זיך זיינס.

אלעף האלט פון אָרדענונג און דיסציפּלין.

יעדע אויפגאַבע האָט זיך איר ראַם, יעדע זאַך איר גדר. מע דאַרף נישט איבערשפּאַנען די מאָס, אלץ האָט זיך זיין צייט.

— שפּעטער, זעט אלעף פאָרויס, ווען אפשר קומען א צייט, ווען די היינטיקע פּאַרטיזאַנער וועלן דאַרפן אויספולן וויכטיקע פּאָ־ליטישע פונקציעס. מע קאָן נישט וויסן...

ער חלומט מיט אָפענע אויגן: מעגלעך, ס'איז געמאָלט, אלעף וועט זיין אין דער שפּיץ פון א רעוואָלוציאָנערער רעגירונג, אָדער כאָטש מיניסטער פאַר פּאַרטיידיקונג.

וויקן וועט ער באַשטימען פאַר פּראָפּאַגאַנדע. דאָ דאַרף מען האָבן אַן עקשן, מיט אויסדויער, מיט פּערספּעקטיוו און דערצו מיט א לאַנגן אָטעם, ווי א לויפער אויף א לאַנגער שטרעקע.

מיכל איז קיין פּראָבלעם נישט. ער וועט זיין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער ווירטשאַפט, פאַר דער נאַציאָנאַלער עקאָנאָמיע.

נאָש איז ווי געשאַפן פאַר אינערלעכע ענינים. ער האָט א חוש־הריח פאַר אונטער־שטרעמונגען, וואָס קאָנען ארויפשווימען אומגעריכט. מע דאַרף וויסן רעכטצייטיק צו צוימען דעם שטראָם, עס זאָל נישט ווערן א פאַרפּלייצונג.

איז נאָך געבליבן יורי... נו, ער וועט זיך פאַרנעמען מיט דער יוסטיץ, מיט דער קאָנסטיטוציע, מיטן סאָציאַליסטישן יושר, וואָס מע דאַרף אָפּהיטן ווי דאָס וויַיסל פון אויג...

9

נאַש קוקט מיט חשק אויף די אַלע גרויסע פֿלענער. ער זעט דערין שפּורן פֿון קאַריערסיסטן...

...ס'איז נישטאָ קיין סימן פֿון קאַראַלי. וואָס איז מיט אים גע־שען? אייגנטלעך ווייסט מען נישט, צי ער איז שוין אַרויסגעפֿאָרן.

סאַנדו באַווייזט זיך אויך נישט. מע דאַרף איצט זייער פֿאָרזיכ־טיק זיין. טאָמער איז געשען אַן אומגליק און דער שונא האָט זיך עפּעס דערוואוסט, דאַרף מען זיך וואָס גיכער אָפּטראָגן פֿון דאַנעט...

נאָר וואוהין גייט מען, אַז יעדע פֿאַרבינדונג איז איצט איבער־געריסן? דער צענטער ענטפֿערט נישט.

דער זאַפּאַס פֿון מינעס פֿאַרמינערט זיך. עס וועט באַלד נישט זיין, וואָס צו טון.

...אָנמידנדיק און דענערווירנדיק איז דאָס וואַרטן...

נאַש איז זייער אומרויק.

ער פֿאַרבלאָנדזשעט אין אַ וואַלד פֿון סאָסנע־ביימער. אויף די העכסטע שפּיצן פֿון די סאָסנעס פֿלאַטערן פֿאָנען...

עס גליצערן אויבן לוחות פֿון פּאַרמעטן. ער קלעטערט אַרויף צו די לוחות, צו די פּאַרמעטן, שטרעקט אויס די הענט צו די פֿאָנען...

עס שווינדלט אים פֿאַר די אויגן און ער פֿאַלט אַראָפּ. ער האַלט זיך אָן די לוחות און גליטשט זיך כּסדר אויף די בויגעוודיקע צווייגן.

אין גראָז בלייבט ער ליגן אַן אויסגעשעפּטער אויף אָפּגעדאַרטע צווייגן, מיט די לוחות אין די הענט.

די לוחות ווערן שוואַנען, וואָס קרייזן אַרום אים, ער שווימט אין איינעם מיט די שוואַנען.

די זילבער־ווייסע שוואַנען ווערן אשגרוי, זיי בייטן די פֿאַרבן, זיי ווערן גרין ווי זשאַבעס. די שוואַנען וואָרקען נישט מער, זיי קוואַקען ווי זשאַבעס. נאַש קוואַקעט מיט זיי אין איינעם...

יורי וועקט אים אויף מיט אַ לייכטן שטויס פֿון הינטן.

נאש זוכט די לוחות.

— די לוחות טויגן נישט איצט. ווער דארף זיי?

— די לוחות ווארטן אויף בעסערע צייטן, אויף די צייטן פון די נביאים, אויף משיחס צייטן...

10

עס ציטערט דער וואלד.

די ביימער ווערן פארגליווערט.

עס הערט זיך א ווילד אויסגעשריי:

— שטיי, שטיי...

עס פינקלען די ביקסן דורך די צווייגן...

די זשאנדארן שיצן זיך הינטער די ביימער.

די פארטיזאנער שיסן אוים אין דער לופטן, צו דעקן אנדרון, ער זאל אנטלויפן פון קוואל און זיך ראטעווען.

די פארטיזאנער שטופן אריין אין זייערע רוקזעק, וויפל זיי קאָנען און וואס זיי האָבן ביי דער האנט.

...די זשאנדארן האָבן זיך צוריקגעצויגן. זיי ווילן מסתמא ארומרינגלען די באזע...

...אלץ איז אזוי אומדערווארט, פלוצימדיק געשען. די צייט איז נשתומם געווארן און האָט זיך אָפגעשטעלט...

...יעדער שיסט אין פארקערטער ריכטונג, כדי איבערצושרעקן די זשאנדארן, זיי זאָלן גלויבן, אז ס׳איז א גרויסע מחנה פארטיזאנער.

...יורי לאָזט זיך לויפן צום קוואל זוכן אנדרון.

אז אנדערער לויפט צו די גראנאטן און מינעס.

...כהרף עין פארשטומט די שיסעריי. די פארטיזאנער קלעטערן אריבער דעם פעלדז פון אקעגן...

אנדרו איז פארשוואונדן, ווי אין אן אָפגרונט. א קויל האָט אים זיכער געטראָפן.

לאנג זוכן קאָן מען אים נישט. מע טאָר דאָ נישט לאַנג בלייבן. די זשאַנדאַרן וועלן באַלד צוריקקומען מיט פאַרשטאַרקונג.

...די פּאַרטיזאַנער גייען אַלע נעדיכטער אין וואַלד אַריין.

זיי רוען זיך אָפּ אין א טיפן שאַנץ.

...וואָס טוט מען ווייטער? וואוהין גייט מען?

וויקו און מיכל לאָזן זיך פּאַרזיכטיק אוועק, נאָכאַמאָל אויס־שפּירן און אַנטדעקן א שפּור, א סימן פון אַנדרון — אומזיסט, פאַר־פאַלן.

אַנדרו איז פאַרלוירן.

די פאַרבינדונג מיטן צענטער איז איבערגעריסן.

די ראַדיאָ־אַפּאַראַטור איז פאַרבליבן אויף דער באַזע.

...זשאַנדאַרן און דייטשע פּאַטראָלן וועלן איצט זוכן די פּאַר־טיזאַנער אויף אַלע וועגן און שטעגן. דאַרף מען אָפּוואַרטן, ביז עס וועט טונקל ווערן און ערשט דערנאָך פּרוּוון אַריבערגיין דאָס וואַסער און די באַן־ליניע, אויף יענער זייט פון טאָל.

...איינער האָט איינגעפּאַקט מער ברויט אין זיין רוקזאַק, א צווייטער מער אַמוניציע.

עס ווערט אויף גלייך אויפגעטיילט.

יעדער באַקומט אויך א גלייכן חלק געלט.

מע באַשטימט א טרעף־פּונקט, וואו מע זאָל זיך ווידער געפּי־נען, אויב מע צעלויפט זיך אין א בהלה, און מע פאַרלירט זיך...

אַלע איז מער־ווייניקער פאַרויסגעזען.

אַלע האָרכן אָנגעגנשטרענגט, געשפּאַנט אויף יעדן שאָרך, אויף יעדן ציטער פון א בלעטל, פון א גרעזל...

ס׳איז שטיל אַרום און אַרום.

א פאַרבלאָנדזשעטער היישעריק שפּרינגט אַרום פון איין בלימל צום אַנדערן.

דאַליעס און מאַרגעריטקעס שושקען צווישן זיך.

זיי שטרעקן נייגיריק אויס זייערע געלע קעפּלעך.

וואָס קומט דאָ פאָר?

ס'איז שטילער פון שטיל.

...יורי ציילט איבער די פעטאלן פון מארגאריטקעלעך. עס פאלט אראפ א בלעטל פון א בלומען-קרוין.

א מארגעריטקעלע האט אן ערך צוואנציק פעטאלן. די פעטאלן גלענצן אויך אין שאטן.

...יא, צי ניין? ער לעבט? יא, צי ניין?

יורי פלעכט א קראנץ פון מארגעריטקעלעך פאר אנדרון...

...אלעף טראכט צו דעם אומדערווארטן באזוך און עס ווערט אים פינצטער פאר די אויגן... ער קאן עס זיך נישט גלויבן... ער האט אבער פארט געזען לעבן זשאנדאר א ציווילן פארשוין...

ער איז זיכער, אז ס'איז געווען סאנדו מיטן אפענעם קאלנער און מיטן קאשקעט.

צווישן די געדיכטע צווייגן האט ער אים דערקענט, אינעם קאשקעט, אינעם אפענעם קאלנער פון געקעסטלטן העמד, אין דער קליינער וואנצע...

...און סאנדוס אויגן, וואס שטעכן ווי די שפיזן, ווי באיאנעטן, זענען איצט פארבלאסט געווארן...

פאר אלעפן איז עס קלאר:

מע האט סאנדון געכאפט, געפייניקט און געצוואונגען אויסצואזגן. ער האט דאס די זשאנדארן געפירט צו דער באזע אויפן „גרויסן שטיין"...

— האבן דען נישט גרעסערע פון אים זיך אונטערגעגעבן? שוואכע כאראקטערן האלטן נישט אויס די קלעפ, די פייניקונגען...

עס האט זיך איינגעבויערט אין אלעפס מוח דער חשד... אים האט סאנדו פון אנהויב אן נישט געפעלן...

11

די פארטיזאנער זענען נישט ווייט אנטלאפן. אין דער נאענט איז מען דאסמאל זיכערער. סע וועט די זשאנדארן נישט איינפאלן, זיי צו זוכן דא פאר דער נאז.

...עס האָבן די פּארטיזאנער מיט אומרו געוואַרט, עס זאָל גוט טונקל ווערן. די לבנה האָט זיך אויסבאהאַלטן הינטער א שוואַרצן הימל, האָט מען געטאַפּט אין דער פינצטער.

יורי איז געגאנגען פאָרויס.

ער זעט אין דער טונקל און פילט די ערד אונטער די פיס, ער זאָל נישט אראָפּ פון גלייכן וועג.

טאָמער מע פארקריכט אין א זייט און מע פארלירט די שפור, פארבלאָנדזשעט מען, ווער ווייסט וואו...

פאָרזיכטיק, ציילנדיק די טריט, האָבן זיך געגליטשט פאָרויס די פּארטיזאנער אויף אן איינרעלס.

...ווען אין אן איינזאם וואלד-הויז האָט געהאוועט א הונט, האָט מען אָנגעהויבן גיין גיכער.

די סטעטשקע האָט זיך פארברייטערט, ס'איז געוואָרן א וועג.

די טונקלקייט האָט שוין געבלייכט, ווען מען איז אָנגעקומען צום וואסער.

אז מע שפּאנט אריבער דעם האדעס, איז מען אויף יענער זייט גיהנום, דאָס הייסט אין גן-עדן...

זיך צוערשט גוט ארומגעקוקט און גיך, אריבערגעלאָפן דעם טייך און די רעלסן דערנעבן, — און ארויף אויפן בארג באָווא.

דאָ האָט מען אביסל אָפּגעאָטעמט.

דאָ איז מען אָפּגעשיידט פון די מלאכי-חבלהניקעס.

די בערג פון דער לינקער זייט פון טאָל זענען נישט אזוי ווילד, פעלדזיק, סאנטיק ווי אויף דער רעכטער זייט.

די באָווא-בערג פארקריכן נישט צו הויך. זיי זענען האלב קיי-לעכדיק ווי מעלאָנען, ווי דיניעס.

די בערג נייגן זיך צילינדריש און באגריסן מיט זייערע גאמבע-טעס נאָר פריינדלעך יעדן טוריסט.

אָבער דאָ באגעגנט מען נישט קיין טוריסטן. אלפּיניסטן אוודאי נישט. די בערג פארלאָזן נישט מיט קיין שום שווינדלדיקע הייכן.

זענען די פּארטיזאנער מיט ווייניקער זאָרג, אָן מורא, אנטקעגן געגאנגען דער זון, קיין מזרח צו...

12

א קוועלעכל וואסער שפּילט זיך מיט די שטראַלן פון דער זון.

ביים קוואַל וואַרט נישט אויף די פּאַרטיזאַנער מיט א קריגל וואַסער אויפן אַקסל, די שיינע רחלע.

מיכלס מוטער, רחל, האָט שוין היינט ביבלישע יאָרן. זי זיצט אויף דער פּריספּע פון פּרוזדור און בענקט נאָך אירע קינדער: — רחל מבכה על בניה...

די געשיכטע חזרט זיך נישט איבער...

מיכל גייט אַראָפּ צום קוואַל, זעט ער, ווי ס׳קומט אים אַנטקעגן א פּאַטראָל זשאַנדאַרן, וואָס כאַפּן אַראָפּ די ביקסן פון די פּלייצעס.

אין דער אַנטשטאַנענער מהומה לויפט מען, וואו די אויגן טראָגן דיך.

מיכל לויפט אויף לינקס.

עס צעשפּרייטן זיך די פּאַרטיזאַנער אין א פּעכער פון א גרויסער מחנה, וואָס גרייט זיך צום קאַמף.

די זשאַנדאַרן האָבן זיך נישט געכאַפּט אויפן מאָמענט, אַז די מחנה איז א קליינע גרופּע, האָבן זיי זיך צוערשט אַביסל צוריקגעצויגן, דערנאָך פּאַרזיכטיק אַרויפגעקלעטערט דאָס בערגל.

...נאָך א ווײַלע האָבן זיך די פּאַרטיזאַנער אַרומגעזען, אַז זיי זענען צעטיילט אויף צוויי גרופּעס:

מיכל און נאַש אויף איין זייט; אויף דער אַנדערער זייט אַלעף, וויקו און יורי.

...אַלץ ווייטער אָטעמלאָז לויפנדיק האָבן אַלעף, וויקו און יורי ינשט געזען קיין שום באַהעלטעניש פאַר זיך.

זיי געפינען זיך אויף א פּלאַטאָ, וואָס איז ווייניק באַוואַלדעט.

צעוואָרפענעביימער וואָרענען, אַז מע טאָר דאָ נישט בלייבן, ס׳איז אַן אָפן שיספעלד פאַר די זשאַנדאַרן.

...צום גליק הויבט אָן רעגענען — געבענטשטע טראָפּנס, וואָס בארואיקן און באפרוכפּערן.

היבע קוסטן שמייכלען און לאָכן צו זיך.

אלעף, יורי, וויקו קריכן אריין אין א געדיכטן קוסט, שטרעקן זיך אויס אין דער גאנצער לענג, מע זאָל זיי נישט ארויסזען.

דער רעגן דויערט נישט לאנג. זון-שטראלן שלייכן זיך סודותדיק אדורך אין די קוסטן. ווארעמען און טרייסטן: „אלעף איז אַן אָדלער"...

יורי חזרט עס איבער דריי מאָל:

— זיך נאָר נישט שרעקן, מען איז שוין ערגערס איבערגעקומען...

שטאַרקע טראָפּנס פון א שלאקסרעגן פּאַטאַקעווען:

— נאָר נישט געשראָקן...

...אזוי גיך בייטן זיך, יאָגן זיך טראָפּנס פון זון מיט שטראלן פון רעגנס, אַז מע ווייסט מער נישט, ס'איז א זון, אָדער א רעגן, צי די כלה איז שוין געלעגן...

יורי שרייבט ליבע-בריוולעך צו אלעפן און וויקון:

זיבן מייזלעך מיט א מויז
שלאָפן אויפן דיל —
יאטן פּארטיזאנער
לינן פּיטש-נאס אין דער שטיל!...

— — — — — — — —

אמאָל איז געווען א מעשה.
די מעשה איז גאָרנישט שרעקלעך
די מעשה ענדיקט זיך
מיט פריילעכע, מעשענע גלעקלעך...

— — — — — — — —

אמר אדוני ליעקב
אל תירא עבדי יעקב...
— לאָז אוים צום דייטש דיין צאָרן,
און פּארקירץ אים זיינע יאָרן...

— — — — — — — —

די בריוועלעך האָבן, ווי ניט איז, אויפגעמונטערט די יאַטן, וואָס זענען געלעגן אין קוסט, ווי אין א הינערפּלעט, נישט געטאָרט זיך רירן און קיין שאָרך ניט טון...

13

פון דער ווייטנס הערן זיך קולות:

לויז, לויז, כאַפּ אים, כאַפּ אים... די באַנדיטן זענען אין אונדזערע הענט, זיי האָבן נישט וואו צו אַנטלויפן...

די זשאַנדאַרן סטראַשען, רייצן דעם הונט...

...נאַש און מיכל זענען אַריבערגעלאָפן דעם באַרג, אין געדיכטוואַלד אַריין. די זשאַנדאַרן האָבן זיי נישט געכאַפּט.

האָבן די זשאַנדאַרן זיך אומגעקערט זוכן די אַנדערע פּאַרטיזאַנער.

אין א געדיכטן וואַלד מיט פּאַרטיזאַנער איז פּאַר זשאַנדאַרן גען פּערלעך אַריינצוגיין.

דאָ, צווישן שיטערע ביימער, זענען די זשאַנדאַרן מוטיקער און הילכיקער.

— נאָר וואו זענען זיי פאַרשוואונדן, די פּאַרטיזאַנער ? זיי זענען דאָך ווי איינגעזונקען אין דער ערד.

— ס'איז קלאָר, הינטער די ביימער קאָן מען זיך דאָ נישט באַהאַלטן. קוקן די זשאַנדאַרן אַרויף צום הימל. צי א טייוול איז נישט אויפן שפּיץ בוים...

די זשאַנדאַרן גייען הין און צוריק, ליאַרעמען, דרייען זיך אין קרייז, ביז זיי ווערן מיד, הייבן זיי אָן צו פייפן.

ס'איז שוין שטיל. נאָר קיינער וואָגט נישט דעם קאָפּ פון קוסט אַרויסצושטעקן.

עס טונקלט און עס רעגנט ווייטער.

א פיטשנאַסע פרייד נעמט אַרום די פּאַרטיזאַנער.

די פינצטערניש און די נעץ האָבן גובר געווען די זשאַנדאַרן.

...אָבער ניין, זיי זענען נאָך נישט פאַרשוואונדן. מע הערט ווי־דער דאָס פייפן, וואָס דערנענטערט זיך אַלץ מער.

די יאַטן שלעפן אַרום אַ גראַנאַט...

עס פייפט נאָר איינער. זיין קול פייפט מיט אַ טרעמאָלאָ: „לאַ דאָנאַ עס מאָבילע"... ער קלערט צו זיין שיקסל. ווער ווייסט, צי זי בלייבט אים געטריי?

דעד זשאַנדאַר שפּאַצירט אויף אַ הויכער דאַמבע. מע זאָל אים נישט קאָנען באַפאַלן.

— מע וואָלט אים באַדאַרפט אַריינוואַרפן אין וואַסער. דאָס וואַסער איז איבערגעלאָדן ביי דער דאַמבע און רוישט איצט שטאַרקער, קאָן מען זיך שטילערהייט צושלייכן צו דער דאַמבע, ער זאָל עס נישט באַ־מערקן...

ביז ווער־וואָס־ווען איז דעם זשאַנדאַר נימאס געוואָרן דאָס פייפן און דאָס טאָפּטשען אויף דער דאַמבע...

וואָס זאָל ער דאָ היטן?

אין אַזאַ שלאַקסרעגן, אין אַזאַ חושך־מצרים, אַז מע זעט נישט קיין שיין פאַר די אויגן, קריכט קיין שום חיה נישט אַרום פון דער נאָרע...

— ווי לאַנג איז דער שיעור? ווי לאַנג דאַרף ער נאָך האַלטן וואַך?

מע האָט אים שוין באַדאַרפט פון לאַנג בייטן — דאַכט זיך דעם זשאַנדאַר. ס'האָט מער קיין זין נישט, אומזיסט־אומגעשט אוים־געווייקט צו ווערן.

האָט ער זיך צוגעפּייפט אַ מאַרש און האָט קאָלעמוטנע אָפּ־מאַרשירט.

...שוין אַ שטיקל צייט פייפט עס נישט מער, דער פייפער איז אוועק.

די יאַטן האָרכן געשפּאַנט צום ריטעם פון רעגן, וואָס האַמערט אין מוח ווי אַ "מעטראָנאָם.

וויקו הויבט זיך לאנגזאם אויף פון הינערפלעט, גלייכט זיך אוים די אויסגעמאטערטע ביינער, שפיצט די אויערן:

דער רעגן קלאפט א דריבנעם מארש, ווייטער גארנישט...

14

אלעף, יורי און וויקו שארן זיך צו פאמעלעך צו דער דאמבע.

ביים פאמפע־הייזל גייען זיי אריבער אויף יענער זייט פון וואסער און פארנעמען זיך אויף א סטעטשקע קיין דרום צו.

די נאכט האט נישט קיין ענד. מע קאן נישט ארויסקריכן פון איר, בייזערט זיך וויקו.

מיר דרייען זיך דא אין קרייז, ווי אין א פארשאלטענעם קעסל־גרוב.

— אריבערקלעטערן די בערג האט קיין זין נישט, מע קאן זיך נאך פארלירן אין די פינצטערע אפגרונטן.

מיר דארפן דערגיין וואס גיכער. דארט איז מען שוין זיכערער...

— אבער ווער ווייסט צי דער קיניג איז איצט אין פאלאץ?... זוערזשע וועט אונדז אויפנעמען?

— איך בין אים מוחל דעם כבוד, איך וויל נישט האבן צו טון מיט א היקעוואטן.

— אבער פארט, איצט איז א גינציקער מאמענט. עס האלט ביים סוף, וויל דער קיניג אויסדרייען דעם דישל קעגן די דייטשן, קאן מען זיך מיט אים לייכט איינפארשטיין...

...עס איז נישט צום גלויבן, פלוצים... אין מיטן דערינען איז אויסגעוואקסן א זומערדיקער שניי.

אויף דעם ארט, הינטער די סקאלעס, איז אייביקער שניי.

דער שניי איז אויסגעטראטן. דאס הייסט, מע קאן דא ווייטער זיין. די סטעטשקע פירט ערגעצוואו.

— נאש און מיכל וועלן אויף אונדז וואַרטן ביים אָפּגערעדטן טרעפּפּונקט...

אַלעף, יורי און וויקו טאַפּטשען אויף דעם אַנעמישן שניי.

די לבנה קריכט אַרויס פון הינטער די וואָלקנס.

די ווייסקייט בלענדט די אויגן.

די לבנה, געאָרעמט מיט די שטערן, שפּיגלען זיך אין ווייסן טעפּעך פון שניי.

פיס באַוועגן זיך אַלץ לייכטער אין דער ווייסקייט און שוועבן האַסטיק אין ווייסן טאָג אַריין.

עס עפענען זיך פאַר די יאַטן ווייסע טויערן...

די לבנה טראָגט זיי אַנטקעגן אַ גרויסע, ווייסע, שבתדיקע חלה...

וואוהין זענען זיי איצט פאַרקראָכן?

אַ תהום עפנט זיך איצט פאַר זייערע אויגן, אַן אָפּגרונט, וואָס מע קאָן נישט איבערשפּאַנען, נישט אַרומנעמען און אויסמיידן...

— השיבנו נאַזאַד. אַלעף, דריי אוים דעם דישל!...

— לאָמיר זיך אָפּרוען אַביסל.

וויקו הויבט אים אויף.

— נאָך אַזאַ אומזיסטן וועג, ביי אַ טיפן אָפּגרונט, טאָר מען נישט רוען.

דער שניי קוויטשעט אונטער די גיכע, קורצע טריט פון וויקון.

ער איילט זיך, ער וויל, איידער עס טאָגט נאָך, אָנקומען צום ציל.

יורי האַלט שריט מיט וויקון. נאָר ווען ער קוקט זיך אַרום, זעט ער נישט הינטער זיך אַלעפן. אויף זיין פויגלשן פייף ענטפערט אַלעף נישט. לויפט יורי צוריק, זעט ער, עס זיצט זיך אַלעף אויפן שניי און קוקט היפּנאָטיזירט אַראָפּ צום אָפּגרונט.

אַלעף ענטפערט אויף גאָרנישט, רירט זיך נישט פון אָרט.

ער וויל דאָ פאַרבלייבן און שוין... ער גייט נישט אַוועק פון אָפּגרונט... דאָ וועט זיך פאַרענדיקן זיין וועג, טראַכט אַלעף...

יורי רופט צוהילף וויקון.

— דער וועג איז נאָך לאַנג. וועסט נאָך געפינען טיפערע אָפּ־גרונטן. וועסט דיר אויסווײלן דעם טיפסטן, וואָס וואַרט אויף דיר...

אלעף האָט זיך אונטערגעגעבן.

ער האָט זיך אויפגעהויבן, אָפּגעטרייסלט דעם שניי און איז געגאַנגען אויף די שפּורן פון וויקון.

יורי איז געגאַנגען הינטער אלעפן.

אלעף האָט, אַזוי אַרום, געהאַט אַ פאַרשפּאַן און אַ גאָכשפּאַן... מע זאָל אָפּגעהיט ווערן פון סורפּריזן...

15

די גרופּע אלעף האָט זיך מיט דער צווייטער גרופּע, מיט נאַש און מיכל, נישט געטראָפן.

יורי האָט אַרויסגעקוקט אויף משיחן.

ווען די זשאַנדאַרן זענען באַפאַלן די גרופּע פּאַרטיזאַנער בײַם קוואַל, זענען נאַש און מיכל אַנטלאָפן, פּײַל פון בויגן, געיאָגט זיך, וויפל די פים האָבן זיי געטראָגן און זיך אַרײַנגעוואָרפן אין אַ טי־פעניש.

זענען זיי געלעגן שטיל אויף אַ הויפן פאַרפוילטע, נאַסע בלעטער, זיך גוט אײַנגעדעקט און געהאַרכט מיט אַן אײַנגעהאַלטענעם אָטעם.

ווי לאַנג קאָן מען אַזוי ליגן אין אַ הינערפּלעט און זיך גרייטן: אָט־אָט קומען די זשאַנדאַרן?...

ס'האָט זיך זיי אויסגעוויזן אַן אייביקייט...

די זשאַנדאַרן האָבן שוין געקאָנט צען מאָל פאַרבײַגיין — און זיי האָבן גאָרנישט באַמערקט?...

מע דאַרף גיך אוועק פון דאַנען און דערגיין צום אָפּגערעדטן טרעף־פּונקט.

דאָס זעלבע וועלן, אוודאי, אויך זיי, יורי, אלעף און וויקו אין זינען האָבן...

געוועז זענעז עס געוועזן א גרופע פון זעקס פארטיזאנער — זעקס ברידער זענען עס געוועז — זענען פון זיי געוואָרן פינף: אנדרו איז מער נישטאָ.

איצט איז די גרופע צעטיילט: דריי דאָרטן ארומערט, צוויי דאָ ארומערט...

אין איינעם וואָלט מען נאָך עפעס געקאָנט אויפטון.

אָבער אזוי צעטיילט, וואָס קאָן מען שוין באַווייזן?

בלייבט נאָר איין אויסוועג: זיך ווענדן צום צענטער.

און די גרופע פון אלעף וואָס וועלן זיי טון?...

איצט אריבערגיין דעם פראָנט איז ניט קיין שפּילעכל. ס'איז נישט דאָס זעלבע פון דאָרטן אהער, ווי פון דאנעט אהין.

— דער פראָנט האָט זיך מסתמא שוין פארשויבן. אויף דער ערשטער ליניע גרייט זיך א גרויסע אָפענסיווע. דאָס קיינעמלאנד, וואו מיר האָבן פארלוירן אן אויסשפּירער, איז שוין אפשר אין אונדזערע הענט.

— ס'איז שווער זיך איצט אריבערצופּעקלען אויף דער אנדערער זייט. א מייזל אפילו, קאָן עס אויך נישט באַווייזן.

די אָפענסיווע האָט זיכער שוין אָנגעהויבן.

מע שפּירט עס אין דער לופט, אז עס קאָכט זיך.

...אזוי ציען זיך דושנע טעג און אומרואיקע נעכט דורך דער געדיכטעניש פון וואַלד, נישטאָ קיין פּיצל קלאָרקייט.

א גורלדיקער, הייסער חודש אויגוסט וואכט איבער זיי.

...נאש און מיכל האָבן זיך דורכגעראנגלט ביז צו דער סטאַציע פון „וויַיטן טאָל". דאָ פארהאַלטן זיי זיך, קוקן זיך ארום, ווי עס זעט איצט אוים דער וואָקזאַל, דאָס אָרט פון זייערע מעשים טובים.

דאָ האָבן צוויי צוגן מיט נאַפט-ציסטערנעס עקספּלאָדירט. די סטאַציע איז שטארק באַשעדיקט.

דאָס זענען זיי שולדיק, מיכל און נאַש.

די שולד שלעפּט דעם שולדיקן אהין, וואו מען דארף נישט.

די סטאַציע איז איצט שטארק באַוואַכט פון מיליטערישע פּאַטראָלן.

נאש און מיכל האָבן נאָך א פּאָר מינעס. זיי וואָלטן זיי גע-וואָלט פּטור ווערן, פארניצן, איידער זיי גייען צום טרעף-פונקט, צו דער וואלד-בודקע.

זיי דערקונדיקן זיך ביים סטאציע-שעף, ווען עס קומט אָן א צוג, וואָסארא צוג ס'זאָל נישט זיין, א פּערזאָנען-צוג, א לאסט-צוג.

דער סטאציע-שעף שיקט זיי צום מיליטערישן דיספּעטשער.

דאָרט דערזעען זיי א דייטשן אָפיציר, וואָס שרייט אויפגערעגט אריין אין טעלעפאָן-טרייבל: אונערהערט! — וואגן די יאטן נישט אריינצוגיין אין ביורא.

...זיי פילן איצט א שטעכעניש אין נאקן, זיי זענען אויפגע-פאלן, א פּאטראָל גייט זיי נאָך.

מע דארף עוקר זיין...

מיכל גייט אריין אין בופעט, נאש גנבעט זיך אריין אין טואלעט.

די מויער פון יענער זייט טואלעט איז צעבראָכן. גייט נאש ארום פון הינטן.

...דער פּאטראָל שטעלט אָפּ מיכלען, שטודירט זיין מארשרוט און וויל וויסן, וואו זיין קאמעראד איז פארשוואונדן.

דעם סערזשאנט פון פּאטראָל איז עפּעס פארדעכטיק און ער לאדט איין מיכלען אין קאָמיסאריאט.

אויפן וועג צום קאָמיסאריאט בעט זיך מיכל ביים סערזשאנט, אז ער זאָל אים לאָזן אפּזוכן זיין קאמעראד, וואָס האָט דאָ א פריינטל, ווייל זיי דארפן ביידע זיך היינט נאָך אומקערן צום רעגימענט.

נאש, באהאלטן הינטער א פּלויט, קוקט זיך צו פון דער ווייטנס צו דער אמפּערניש פון מיכלן מיטן סערזשאנט.

...וואָס לאָזט זיך טון? אין מיטן העלן טאָג צווישן אזויפיל מענטשן און פּאטראָלן? וויאזוי קאָן מען זיך דאָ ארויסדרייען?

נאש זעט ווי מיכל און דער סערזשאנט האָבן זיך בארואיקט, פארררייכערן פּאמעלעך א ציגארעט, לאָזן זיך ווייטער גיין און פאר-שווינדן אויפן וועג וואָס פירט אראָפּ צום וואסער.

— דאָ לאנג ווארטן האָט קיין זין נישט.

זיך אריינמישן, נאָכלויפן זיי, קאָן נאָך ערגער זײַן, קלערט נאַש בײַ זיך.

ער וועט בעסער ארויסגיין צו דער וואלד־בודקע — ווי אָפּגע־רעדט — און דאָרט וואַרטן אויף מיכלען...

...א דערשלאָגענער, ווי א געהעצטע חיה, לויפט נאַש ארויף דעם בארג, פארפלאָנטערט זיך צווישן פארטרוקנטע צווייגן, פאלט, קריכט ווייטער...

...ניין, מע דארף זיך אומקערן... וואָס זוכט ער איינער אליין אין וואלד?

ער וועט צוריק גיין זען, וואָס מע קאָן דאָרט טון, ארויסהעלפן... וויאזוי? וואָס איז געשען מיט מיכלען?

נאַש פילט, ווי די אָדערן פון די שלייפן ווערן אים געשוואָלן...

ער שפאנט אויטאָמאטיש אלץ העכער צום טרעף־פונקט, צו דער בודקע, לעבן דער לאַנקע מיט מאלענעס...

16

מיכל און דער סערזשאנט זענען געגאנגען זוכן דעם קאמעראד נאַש.

מיכל האָט געפּרוּווט אליין אריינצוגיין אין א הויף פרעגן, נאָר דער סערזשאנט איז נישט אָפּגעשטאנען פון אים.

אויפן וועג האָט מיכל פארבעטן דעם סערזשאנט אין א קרעטשמע.

אלע טישלעך זענען געווען באזעצט.

א דיקלעכע פרוי האָט זיי אריינגעפירט אין א הינטער־צימער.

פאָרנט איז געווען א גרויסער ליאַרעם.

הינטן איז געזעסן א פּאָרל אין א ווינקל און זיך געסודעט. דאָס מיידל האָט געשמייכלט אויף איין באַק.

די בעל־הביתטע איז ארומגעלאָפן, פארקאטשעט דאָס פארטעך, געווישט די טישלעך, דערלאנגט פלעשלעך שנאַפּס און געבראָטענע וואורשטלעך מיט פאסאָליעס. עפּעס אנדערש איז נישט פאראַן.

דאָס פּאָרל איז געוואָרן ערנסטער, מע האָט זיי געשטערט. זע־נען זיי תיכּף אַוועקגעגאַנגען.

מיכל און דער סערזשאַנט מאַכן א לחיים, איינמאָל און צוויי מאָל און נאָך אַמאָל. זיי עסן וואָרשטלעך אָן פּאַסאָליעס. פּאַסאָליעס זענען מער נישטאָ.

מיכל ווערט באַרעדעוודיק. דערציילט ער שמייכלענדיק דעם סער־זשאַנט וועגן די שווערע קאַמפן ביי קורסק, וואו ער איז שיעור נישט געפאַלן געוואָרן.

ער האָט זיך אָבער אַרויסגעכאַפּט אויף א טאַנץ און באַהאַלטן אינגעווייניק...

— די מלחמה זאָל שוין נעמען א סוף...

ער רעדט פול בענקשאַפט פון זיין דאָרף סאָלקע...

מע האָט זיי צוגעזאָגט ערד, וועט ער זיך אויפבויען א כאַטע, חתונה האָבן...

— לחיים! — מיכל לאַדט איין דעם סערזשאַנט אויף זיין חתונה. וויאַזוי ער הייסט?

מיהאַלאַקע? אויסגעצייכנט, מיהאַלאַקע, לחיים!... איך הייס מיהאַי...

שפּילעוודיק נעמט מיכל אַרויס א קאַנאַקנדיקן הונדערטער פון זיין טייסטער מיט א פּעקל ציגאַרעטן.

— נעם שוין... מיר זענען דאָך קאַמעראַדן פון דעמזעלבן פראָנט, ביידע אָרעמע דאָרפס־מענטשן...

דער סערזשאַנט ווערט צעטומלט, קוקט זיך אַרום...

מיכל איז אָן א זיי־געזונט אויס די צייט, הינטן אַרומערט...

17

די גרופּע אַלעף, יורי און וויקו האָט ווייטער געטאָפּטשעט אין זומערדיקן שניי. אויפן שנייאיקן באַרג איז איצט א גן־עדן, א ווייסער כּישוף.

דער שניי צעטאָפּעט זיך אין מויל.

די שטערן שפּיגלען זיך אין שניי און פינקלען גנביש מיט די אייגעלעך.

א חלום פאַרבלענדט מיט ווייסקייט דעם וואַלד...

...בארג-אראָפּ גייט זיך לייכטער און גיכער. זענען זיי אָנגעקומען צו א פּרשת-דרכים מיטן סימן פון א צלם אויף א בערגל ערד.

דאָ איז אמאָל, מיט דרייסיק יאָר צוריק, פאַרלאָפן די גרענעץ. זענען זיי דאָ שטיין געבליבן זיך באראָטן, וואוהין גייט מען איצט...

אלעף וויל דורכוים אהין, פון וואו מע קאָן זיך לייכטער פאַרבינדן מיט דער אומלעגאַלער באַוועגונג.

— מיר דאַרפן זיך נישט דערווייטערן פון דער אנדערער גרופּע, טענהעט וויקו.

— ער איז גערעכט — יורי האַלט מיט וויקון.

...מען איז אריין אין גרינעם, געדיכטן וואַלד. דאָ איז נישט פאַראַן קיין שום וואַלד-פּרוכטן.

וועוויריקלעך נערן זיך מיט שישקעס.

וויאַזוי עסט זיך דאָס?

אז מע שאָבט אָפּ די שישקעס, בלייבט א יאָדער. דער יאָדער איז אָבער האַרט און נישט פאַרדייַלעך.

— פרעג די וועוויריקלעך, וועלן זיי דיר זאָגן, וויאַזוי מען עסט די שישקעס.

— זיי האָט אויך בעסער געפעלן אונדזער צוקער.

...באין ברירה קייען די יאַטן גראָזן.

פאַראַן ביטערע און זיסע גרעזלעך.

עס לאָזט זיך צונויפשטעלן א מעניו פון גראָזן און צום דעסערט זיסע קרייטעכצער.

יורין געפעלן די דרייבלעטלדיקע גראָזן, רייסט ער אָן דערפון א גאַנצע זשמעניע און קייעט גייענדיק.

קיי נישט אַזויפיל גראָז, וועסט באַלד אָנהייבן הירזשען.

— די היץ פון טאָג איז ארויפגעקראָכן אויף דער אויבערשטער באַנק.

— איך וואָלט זיך איצט אומגעקערט צום שניי...

...די יאטן רינגלען אַרום א שטעטל. וויקו האָט אויסגעשפּירט, אַז ס׳איז דאָרט נישט פאַראַן קיין מיליטער. ס׳איז פּוסט.

אין חודש אויגוסט איז עס געוויינטלעך אָנגעשטאָפּט מיט געסט, מיט טוריסטן.

איצט, מלחמה־צייט, איז עס אויסגעליידיקט.

דער קיניג איז אין דער הויפּט־שטאָט.

— ס׳איז דער גורלדיקער חודש אויגוסט.

די זומער־רעזידענץ איז פאַרלאָזן.

די מלחמה ווערט אַנטשידן אויפן פראָנט. דער גורל פון לאַנד ווערט געחתמעט אין דער הויפּשטאָט.

...צווישן צוויי קורערטער פירט ארויף א וועג צו די שוועפלבעדער און נאָך העכער צום „שפּיץ פון בענקשאפט“.

די יאטן ווילן איצט אויסמיידן די בערג און וואָס גיכער דער־גייז אין „ווייטן טאָל“ און פון דאָרט צום טרעף־פּונקט, צו דער בודקע פון וואלד־ארבעטער...

די לופט שמעקט מיט רויך.

וואָס ברענט דאָרטן? עס האָבן עקספּלאָדירט די שוועפלבעדער?

ניין... עס ברענט דער וואלד...

באַמבעס האָבן אונטערגעצונדן דעם וואלד. נישט ווייט זענען די נאפט־קוואלן. דער הימל איז שוואַרץ.

דער וואלד איז פייער־רויט.

נאָר די אמעריקאנער שיקן אזוי ווייט זייערע באָמבאַדירער, צו פאַרניכטן אַלץ האָב און גוטס.

— די רוסן שאַנעווען דאָס הינטערלאַנד. זיי וועלן עס באַראַפן.

די פלאַמען פאַרשלינגען די גאַנצע וועלט.

וויאַזוי קאָן מען זיך דאָך ארויסדרייען און ראַטעווען?

18

מיכל האָט אויסגעמיטן דעם וואָקזאַל און איז געלאָפן איבערן פעלד, איז געשפרונגען איבער פּלייט, איז אריין אין וואלד און איז ארויף אויפן בארג פון „שארפע ציין".

מיכל איז נישט געווען גאנץ זיכער, אָבער ער האָט פּאָרט גע-האָפט, אַז ער וועט אָנטרעפן נאשן אין דער וואלד-בודקע. אלעף, יורי און וויקו דארפן אויך אהין קומען.

— און טאָמער נישט? וואוהין זאָל ער זיך ווענדן? צו וועמען? צום רבונו של עולם?

זיין מאמע פלעגט צו זאָגן:

— דער כביכול וועט דיר אָט וואָס ענטפערן:

העלף זיך אליין, וועט דיר גאָט אויך העלפן...

— נאש איז געשפרונגען איז דער לופטן פאר פרייד, ווען ער האָט מיכלען דערזען: מעכעלע, מעכעלע, פּישט אין א קליין לעכעלע...

ס'איז ווידער גוט, ס'איז ווידער פיין, די וועלט איז נישקשה שיין...

— דו הערסט? ס'איז דער אָפּהילך פון די אמעריקאנער באָמבעס.

ס'איז מיטאָג-צייט. אקוראט ווען דער לאָנדאָנער „ביג בען" קלאפּט אוים צוועלף מאָל, ווארפן די אמעריקאנער דאָ אראָפּ זייער מעניו פון צוועלף פּאָרציעס באָמבעס.

די ישועה איז שוין נאָענט. מיר דארפן איר אנטקעגנגיין. מיר ווילן זי ארומנעמען. מיר וועלן זי ארומרינגלען פון ביידע זייטן. מיר זענען דאָך צוויי גרופּעס: גרופּע אלעף און גרופּע בית.

מיר, די גרופּע בית, נאש און מיכל, צוויי פּארטיזאנער, איינס ביי איינס, האָבן פאַראויסגעטראָגן די פאָן פון באפרייאונג...

מיר פּרעזענטירן זיך ביים גענעראַלשטאב.

גענעראל, מיר זענען דאָ די גרופּע בית, צוויי פּארטיזאנער, איינס ביי איינס, צו אייער דיספּאָזיציע...

— אָבער וואו געפינט זיך איצט די צווייטע ארמיי?

...די אָפענסיווע האָט שוין אָנגעהויבן. אויפן מזרח-פלאנק איז אויסגעבראָכן א ווילדע פּאניק ביי די דייטשן. זיי אנטלויפן און פאר-

ברענען אלץ נאָך זיך. די שטאָט ברענט... זי איז אינגאנצן דינא-מיטיזירט, אָפּגעברענט, א חורבה...

19

וויקו קען גוט דאָס שטעטל, אין די זומער-וואקאציעס האָט ער דאָ געארבעט אלס דענטיסט.

דער הימל איז גרינלעך רויט. וואָס פאר א מאָדנע הימל? א מין באלדאכין, וואָס איז אויסגעשפרייט פון איין בארג צום אנדערן. א גרין-רויטער באלדאכין דעקט איבער דאָס טאָל.

דער רעגן קאָן נישט אדורכדרינגען. דער באלדאכין שיצט דאָס קופּערנע טאָל און וויקון פאר א רעגן...

אויבן אויפן פעלדז זענען געבליבן אלעף און יורי. וויקו איז אראָפּגעגאנגען אויסקוקן די שטאָט.

טיר און טויער זענען אָפן. אזוי פירט זיך דאָ. מע קאָן ארייננקו-קן, זיך ארומקוקן...

וויקו גייט אראָפּ א קרום-קײלעכדיקע גאס, בלייבט שטיין פאר א גערטנדל מיט בלומען, קוקט זיך ארום...

אויף דער שוועל באווייזט זיך זיין אלטער פריינד לונגו, ביי וועמען ער האָט אמאָל, אין זומער-חדשים, געוואוינט.

לונגו לויפט אראָפּ דאָס טרעפּל. פאר איבעראשונג פאלט ער. וויקו הויבט אים אויף, פירט אים אריין אין שטוב.

לונגוס פרוי איז דערשראָקן:

— וואָס איז געשען? ביסט געפאלן? וואו טוט דיר וויי? לאָמיר זען... סע האָט גאָרנישט פאסירט.

מע זופּט א טעפּל ציקאָריע. קאווע איז נישטאָ. מע באלאקעוועט — נישט וויכטיק איבער וואָס...

— נאָך גארנישט בענקט זיך מיר אזוי שטארק, ווי נאָך א טער-קישער קאווע, זיפצט פרוי לונגו.

ס'זאָל שוין נעמען א סוף...

מע הויבט אָן אויסצופרעגן איינער דעם אנדערן.

זיי האָבן געוואוסט, אז וויקו האָט געקעמפט אין שפאניע.

פונעם יאָר 1939 ביז 1943, דערציילט וויקו, איז ער געווען אינטער־נירט אין פארשיידענע לאגערן. ער איז געווען פארשפארט אין די לאגערן פון סען סיפריען, ווערנעט און דזשעלפא.

אין יאָר 1943 איז ער באפרייט געוואָרן פון לאגער, ארויסגעפאָרן פון אלזשיר, געשיפט זיך איבערן מיטללענדישן ים דורכן סועץ־קא־נאל און אויסגעשטיגן אין חיפה.

— פארוואָס ביסטו נישט דאָרט געבליבן מיט דיינע קרובים?

— אפילו די וואָס זענען פון ישראל געקומען קיין שפאניע, זענען אויך נישט פארבליבן אין לאנד. קיינער האָט נישט געוואָלט פאר־לאָזן די קאמפס־פאָזיציע פון די אינטערבריגאדיסטן.

א פאָר טעג זיך ארומגעקוקט דאָרט, געווען באזוכן דעם קיבוץ „גיט געדאנהט"...

— נו מיינסטו נישט, אז ס'איז אוטאָפיש צו גרינדן א קאָמונע אין אן אימפעריאליסטישער קאָלאָניע?

— עס שאפט זיך ביי זיי אין קיבוץ א צופרידנקייט, ארויסגערופן פון בטחון, אז די צוקונפט, דער מאָרגן, איז אָן זאָרגן. אלע זענען דאָ גלייך פארזאָרגט צום גוטן ווי צום שלעכטן. די גלייכהייט שאפט סאָלידא־רישקייט און ברידערלעכקייט.

...ווייטער געפאָרן זענען מיר פון חיפה איבער יאָרדאניע און איראק קיין טעהעראן. פון דאָרטן אין סאָוועטן־פארבאנד. געווען א חודש אויפן דרום־פראָנט ביי קיעוו, פון דאנעט האָט מען אונדז אפקאמענ־דירט קיין סיביר.

דערנאָך האָט מען אונדז געהאָלפן זיך אריבערכאפן אהער צו די דאָזיקע פארטיזאנער. מיר האָבן דאָ געטאָן אונדזער ארבעט. מינירט ציסטערנעס נאפט, ביז די זשאנדארן האָבן אויסגעשפירט אונדזער באזע.

איז איין חבר געפאלן. דער רעשט איז צעטיילט אויף צוויי גרו־פעס. עס ווייסט גישט גאָרנישט איינע פון דער אנדערער.

מיר זענען אָפגעריסן פונעם צענטער, אָן א שום פארבינדונג. וואָס סע זאָל איצט ווייטער געשען, דאָס דארף פארטראכטן די באוועגונג דאָ...

— ס'איז קאָמפליצירט, זייער קאָמפליצירט... איך ווייס אויך נישט, וואָס ווייטער...

ס'איז א צו גרויסע אחריות פאר לונגון...

— איך וועל אלץ איבערגעבן צו מיין פארבינדונג. ס'איז היינט דער דרייצנטער אויגוסט.

איך מיין, זאָגט לונגו, מע דארף זיך בּאראטן נאָך העכער, דאָס קאָן דויערן...

בּלייבּט עס דערבּיי, לאָמיר זאָגן, דעם 25-טן אויגוסט טרעפן מיר זיך בּיים שווארצן קלויסטער, א זייגער צען, פאר מיטאָג... מיטוואָך, דאכט זיך...

20

ווען וויקו איז, נאָכן באזוך בּיי לונגו, ארויפגעקומען צום „בּאשרי-בּענעס שטיין", האָבּן יורי און אלעף אלץ בּוכשטאבירט די אויסגעקריצ-טע נעמען אויפן פעלדז און אויפגעקלערט זייער באטייט און זייער גורל...

פונקט אזוי, ווי מע בּאזוכט וועראָנא, די שטאָט פון „ראָמעאָ און דזשוליא", אזוי קלעטערט מען אויפן בּארג „פּאלעטא", אזוי איז מען עולה צום „פעלדז פון איליע".

...איליע האָט זיך געעלטערט אויף דער פאשע — אונדז צו לאנגע יאָרן — אין פריידן און מי.

די שאָף האבּן זיך צוגעהערט פארחלומט צו זיין פייפל און מיטגע-פילט יעדן טריל פון דער דוינע.

ווי א שעפעלע האָט אויך דאָס שיקסל לענוצא זיך געוויגט אין זיסע חלומות פון בּענקעניש, אויף די טענער פון פארכישופטן פלייטל.

איליע און לענוצא האָבּן זיך אלץ בּעסער פארשטאנען, כאָטש די יאָרן האָבּן זיי ווייט צעשיידט.

איר בּענקעניש האָט דערוואָרעמט זיינע אלטע געבּליטן.

די דוינע האָט זיי ארומגענומען און ארייגעצויגן אין איר כישוף.

דאָס יונגע בּלימל אויף דער פאשע האָט זיך צעבּליט.

אין שאָטן פון די בּיימער איז א סוד פון צארטער פרייד באהאלטן.

...וויבּאלד דער ווינטער איז געקומען, זענען די שעפעלעך אראָפּ אין דאָרף.

לענוצא האָט ווייטער נעהאָלפן איליען באַזאָרגן די טשערעדע. האָט אין שאָטן פון דער כאַטע זייער סוד זיך ווייטער נעסודעט.

א בלויער וואָלקן האָט נעוואַכט איבער זיי און זיי געשיצט קענן נייניר. דאָך האָט זיך א גיפטיקע כמאַרע אַריינגעריסן און זיך אַלץ מער פאַרשפּרייט צווישן די שכנים.

מע האָט אָנגעהויבן שושקען צווישן די ציין, באַרעדן אויף א קול:

— אזא יונג שיקסל מיט אזא אַלטן תרח... „פוי... פוי!...

לענוצא איז אוועק פון דער היים. זי האָט זיך אַריבערגעצויגן צו די שעפּעלעך, אין דער כאַטע פון איליען.

איליע האָט געליטן פון רחמנות אויף לענוצאַן.

די בייסיקע חכמות און זידלערייען האָבן אים שטאַרק פאַרדראָסן און געבויערט אין זיין נשמה.

אין שלאָף האָט ער מיט פּחד דערזען, ווי טייוולאָנים טאַנצן אַרום דער כאַטע, חוזקן און זידלען זיי ביידן.

האָט איליע אין מיטן נאַכט זיך אַרויסגעגנבעט פון דער כאַטע, געלאָפן איבער די בערג, געטריבן פון נישט-גוטן.

...אויפן שפּיץ פון פעלדז איז ער געבליבן הענגען. זיין נשמה שוועבט איבער א טיפן תהום.

...לענוצא איז אַוועק אין דער וועלט אַריין...

אויפן „פעלדז פון איליען" זענען אויסגעקריצט געמען. חתימות פון טיפן גלויבן, אַז ליבע איז שטאַרקער פונעם טויט...

דער פעלדז, וואָס רופט זיך „שטיין פון איליע" אָדער „באַשרי-בינער שטיין" איז אויסגעוואַקסן צו א סימבאָל פון אייביקער ליבע.

21

א לאַסט-אויטאָ איז געשטאַנען אויף א זייטיקער גאַס און זיך גע-וואָרעמט אויף דער זון. מיכל און נאַש קוקן אַרום אויף א נס.

— לאָמיר זיך אַריינכאַפּן אין לאַסט-אויטאָ און אַוועקפאָרן, אַרי-בערשווימען דעם טייך און רוף מיך קנאַקניסל...

— מע דאַרף דערווײַל צוואַרטן, ביז עס וועט טונקל ווערן... דער־נאָך וועלן מיר זען.

— יאָ, ס'איז פֿאַראַן אַ בעל־הבית איבער דער מאַשין.

ער איז אַרויסגעקומען מיט אַ קעסעלע וואַסער אָפּצוקילן דעם מאָטאָר.

מיכל וויל אים עפּעס אַ פֿרעג טון, אָבער דער שאָפֿער גייט גיך אַרײַן אין שטוב.

דער שאָפֿער, ווײַזט אויס, וואַרט אויף אַ ווינטל, אויף דער אָוונט־קילקייט. ער וויל נישט פֿאָרן אויף דער היץ.

...אַ הייסער שאָטן דרייט זיך אין קרייז, ווערט אַלץ קלענער און פֿאַרשווינדט...

נאַש און מיכל גייען איצט אַראָפּ דעם באַרג. ס'איז קיין סימן פֿון שאָטן נישט מער געבליבן.

דער שאָפֿער טוט זיך אָן די ווינטע — יאַק און לאָזט אָן דעם מאָטאָר פֿון דער מאַשין.

נאַש און מיכל קלעטערן אַרויף אויפֿן לאַסט־אויטאָ, גלײַך מע האָט זיי אײַנגעלאַדן.

— וואוהין פֿאָרט איר? וואָס ווילט איר?

— מיר פֿאָרן מיט דיר. וואוהין דו פֿאָרסט, פֿאָרן מיר אויך...

— וואָס הייסט? ווער זאָגט אײַך, אַז איך פֿאָר?...

— ס'איז קלאָר אַז דו פֿאָרסט... אַז דער מאָטאָר גייט...

— איך פֿאָר אויפֿן פֿראָנט.

— אויסגעצייכנט... מיר פֿאָרן אויך אַהין... נעם, פֿאַררויכער אַ ציגאַרעט. מיכל דערלאַנגט אים אַ פּעקל ציגאַרעטן.

קלערן, קלערט ער בײַ זיך: לאָמיר נאָר אַרויספֿאָרן, וועט ער פֿאָרן אַהין, וואו מען באַדאַרף...

...דער לאַסט־אויטאָ פֿאַרקערעוועט קיין מזרח צו. די שטאָט איז צעשטערט, האָט דער שאָפֿער געראַטעוועט, וואָס סע האָט זיך געלאָזט און אַהער געבראַכט.

איצט פֿאָרט ער צוריק צום גאַרניזאָן.

עס פֿאָרט זיך שלעכט אויף אַ זײַטיקן וועג, פֿול מיט גריבער און לעכער. עס נעמט דיר אַרוים די קישקעס.

דער וועג איז אָבער זיכערער. מע קאָן נישט וויסן. אויף דער הויפּט־שאָסיי קאָן מען באַגעגענען מיליטער אָדער, ווער ווייסט, וואָס פאַרא אָנ־שיקעניש, וואָס פאַרהאַלט די מאַשין און הייסט דיר פאָרן, דער רוח ווייסט וואו...

הוידעט מען זיך אויף דעם שטומפּיקן וועג, ארויף און אראָפּ, עס טרעסעט דיר ארוים די געדערים.

אויך אויף דעם זייטיקן וועג האָבן נאַכטיקע פאַרשווינען געוואָלט סטאָפּירן די מאַשין.

דער שאָפער איילט זיך. ער וויל נישט שטיין בלייבן. ער האָט זיך זיינע עסקים.

די פּאַסאַזשירן זענען באַלאָדן מיט זעקלעך אויף די פּלייצעס. נאָר די זעקלעך אינטערעסירן איצט נישט. דער שאָפער וויל פון גאָרנישט וויסן.

זיי ווינקען צום אים, אפשר דאָך...

— פאָר ווייטער, פאָר ווייטער — הערט זיך מיכלס שעפּטשענדיק קול אין דער פינצטער.

דער לאַסט־אויטאָ בוצקעט זיך, וואַרפט זיך איבער לעבער און שטיינער.

נאַש און מיכל האַלטן זיך ביי די הענט, זיי זאָלן נישט ארויסטאַנצן פון דער מאַשין.

פּלוצעם פּאַק־פּאַק... עס האָט געקראַכט. דער קויטשוק האָט געפּלאַצט.

ס'איז נישט וויט פונעם שטעטל יאַנקאַ.

מיכל און נאַש לאָזן איבער דעם שאָפער זיך ווייטער פאָרען ביי דער מאַשין...

מיר וועלן זיך נאָך טרעפן... אפשר קומען מיר באַלד צוריק... ביז דו פאַרריכסט דאָס ראָד...

...זיי לאָזן זיך גיין צופוס ווייטער...

די זון בריט שוין אויפן צעניט. מידע שלעפּן זיי זיך אין זיג־זאַג...

...אויף דער באַנק, לעבן א פּלויט זיצט א פרוי מיט א טאָרבעלע סע־מעטשקעס. זי ברומט פאַר זיך א דוינע:

איך האָב איין לײַ-
און ס'טוט מיר ווײ...
טרא-לאַ-לאַ, טרא-לאַ-לאַ...
פאר א טרינק
דארף איך צוויי...
טרא-לאַ-לאַ, לאַ-לאַ...

מיכל שטעלט זיך גישט אָפּ וועגן א פּאָר נישטיקע סעמעטשקעס. ער קויפט בײַ איר דאָס גאנצע טאָרבעלע און פרעגט, צי זי האָט נאָך סע-מעטשקעס.

— יאָ, ס'איז פאראן — און זי לאדט אים איין אין שטוב.

זי דרייט זיך אוים צו נאשן:

— סאָלדאט, וואָס שטייסטו אין דרויסן, קום אריין...

איז נאָש אויך אריינגעגאנגען אין שטוב.

די שטוב האָט צוויי הייף, פאָרנט און הינטן.

א וואָגן פאָרט אדורך די ארקאדע צו די שייערס פון הינטן.

ס'איז א בנין פון אן איינפאָר-הויז פון פאָריקן יאָרהונדערט.

פון ביידע זייטן דורכגאנג זענען טירן.

לינקס וואוינט די פרוי. רעכטס האָט זי ארײַנגעלאָזט די צוויי זעל-נער.

זיי האָבן זיך באדאנקט פאר דער מוטערלעכער אויפנאמע.

זי האָט זיי דערלאנגט מאמעליגע מיט מילך.

מיכל האָט געבראכט א פלעשעלע בראָנפּן.

די אלטיטשקע האָט זיך גאָר דערפרייט און ווידער געזונגען:

אם און לעו —
שי וורעאו סע בעאו...
טרא-לאַ-לאַ, לאַ-לאַ-לאַ...
שי ניטש אטשעלא נו-אי אל מעו —
טרא-לאַ לאַ, לאַ-לאַ...

ס'איז געוואָרן פריילעך. אַלע האָבן געזונגען.

מיכל האָט זיך גענומען האָפּסען אַ האָרע, — האָט זיך די אַלטיטשקע צעוויינט. זי ווייסט נישט, וואו אירע קינדער זענען פאַרפאַלן געוואָרן.

— גאָט זאָל זיי באַשטראָפן די רשעים, וואָס האָבן אויסגעטראַכט מלחמות און אָנגעצונדן אַ וועלט, ברענען זאָלן זיי אין אייביקן פייער...

22

ווען די גרופּע אַלעף איז אָנגעקומען צו דער הילצערנער כאַטע, צום טרעף-פּונקט, האָבן זיי געהאַפּט, זיך דאָ צו טרעפן מיט נאַש און מיכל...

זיי האָבן זיך דערווייל איינגעאָרדנט צווישן די ביימער. אויב סע וועט שטאַרק רעגענען, וועלן זיי זיך אַריינכאַפּן אין דער כאַטע.

...ביז צו דער טרעפונג מיט לונגון דאַרף מען נאָך צוואַרטן אַ גאַנצע וואָך.

וואָס טוט מען?

אַז מע טוט גאָרנישט, קומען טרויעריקע געדאַנקען.

אַ גאַנצן טאָג קוקן זיי אַרוים אויף דער גרופּע „בית"...

וואו זענען זיי? נאַש און מיכל? לעבן זיי נאָך?

ווען די גרופּע אַלעף איז געלעגן באַהאַלטן אין קוסט, האָבן די זשאַנדאַרן צווישן זיך געטענהעט, אַז זיי האָבן נעבעך געכאַפּט די אַנדערע פּאַרטיזאַנער.

— פּוסטע רייד, אונדז איבערצושרעקן...

— זיי האָבן זיך זיכער אויך געראַטעוועט, נאָר וואו זענען זיי?...

אַלעף האָט פאַרלוירן די געדולד לאַנג צו וואַרטן:

— וויקו, לאָמיר עפּעס צו זיך נעמען פון די גוטסקייטן, וואָס דו האָסט געבראַכט...

וויקו האָט אַרויסגעבראַכט פון סינאַיאַ אַ פולן רוקזאַק מיט סאַלאַמי, קעז, ברויט און מאַקאַראָני — אויך אַ פלאַש זעקס-און-ניינציק-גראַדיקן ספּירט מיט אַ קילאָגראַם באָנבאָנעס.

דער פראָוויאַנט דאַרף גרייכן אויף א וואָך, איז באַשטימט געוואָרן, נאָר איינמאָל אין טאָג איבערצוכאַפּן, און אויף דער נאַכט, פאַרן שלאָף א גלעזל יש.

דעם ספּירט האָט וויקו אויסגעמישט מיט די באַנבאָנעס, איז דער־פון געוואָרן אן אמתער ליקער.

ס׳האָט אַלעף פּאָליובעט נאָך א גלעזל, צו דערוואַרעמען די נשמה אין א רעגנדיקער נאַכט.

וויקו איז אָבער געווען פאַר דיסציפּלין און אויסגעהאַלטן, וויאַזוי מע האָט באַשלאָסן.

האָט יורי איבערגענומען די ווירטשאַפט און האָט פּאַרמאַצעווטיש באַשטימט די טעגלעכע ראַציעס.

דער הונגער קלעטערט אויף נאַקעטע ווענט, אויף עקרהדיקע ביימער.

וויקו האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויפן שפּיץ בוים זען, וואָס עס טוט זיך דאָ, אַרום און אַרום... וואו קאָן מען זיך אין א נויטפאַל אויסבא־האַלטן?

ווי א מאַלפּעלע איז וויקו געשפּרונגען פון איין צווייג צום אַנדערן, געקראָכן פון איין בוים אויפן אַנדערן, — האָט ער אַנטדעקט די לאַנקע מיט מאַלענעס.

די אכילה שאַפט א מחיצה צווישן זאַטע און הונגעריקע, טיילט אָפּ און פאַרפרעמדט איינעם מיטן אַנדערן.

דער הונגער פאַרקיטעוועט, באַזייטיקט חברישע אומשטימיקייטן, פאַרהאַרטעוועט צו גראַניט און שמידט אויס צו שטאָל פריינדשאַפט און ברידערשאַפט.

אַלעף איז געווען אין זיבעטן הימל פון די אַנטדעקטע מאַלענעס.

אמת, נישט יעטוועדער איז גלייך ביי דער אכילה. איינער עסט, ווייל ער איז הונגעריק, א צווייטער עסט מיט פאַרגעניגן, א דריטער מיט שטאַר־קער הנאה, א פערטער מיט זשעדנעקייט, א פיפטער אויף ביידע פּיס־קעס, א זעקסטער האָט גרויסע אויגן — און בלייבט געפּלעפּט...

...קאָן מען זיך דען זאַט עסן פון מאַלענעס אַליין?

מחשבות האָבן זיך פאַרכליניעט.

...א חלום פון מאלענעס האָט זיך זיי געחלומט. גרויסע, זאַפטיקע מאלענעס, וואָס צעטאַפּען זיך אין מויל.

פארשיכורט, ווי פון שפאנישן שאמפאניער, האָבן זיי אָנגעפולט דעם קאשקעט און אלע קעשענעס מיט מאלענעס.

אלץ אויסגעליידיקט און ווידער געיאָגט נאָך פרישע מאלענעס.

סע האָט נאָך גישט רעכט געטאָגט, האָט זיך אריינגעריסן אין חלום א נעברום פון „הימל עפן דיך".

א בער, גרויס ווי א בארג, שטעלט זיך אוועק פאר זיי, אויף די הינ-טערפיס און שרייט געוואלט.

די פארטיזאנער אנטלויפן, גלייך דער הימל פאלט איין איבער זיי.

דער חלום איז צערונען געוואָרן אין דער סאמע מיט פונעם חלום, ווייל ווי נאָר די פארטיזאנער האָבן זיך דערנענטערט צו דעם מאלע-נעוואטע וועלדל, האָט דער בער זיך צעדונערט מיט זיין געברום און האָט זיי פאריאָגט.

די בערעכע איז שטארק אויפגעבראכט.

— זיי וועלן שוין פארזאָגן קינדס-קינדער, צו קריכן אין פרעמדע סעדער, ברומט די מאמעשע צו אירע אייניקלעך, די שפילעוודיקע בע-רעלעך.

— זעט נאָר, זעט, ס'איז זיי גאָרנישט געגוג, פאר אָט די צוויי-פיי-סיקע, ס'איז זיי נאָך אלץ צו ווייניק, זיי האָבן איינגעשלונגען א וועלט, קו-מען זיי נאָך ראבעווען אונדזערע פארמען, אונדזער אדמה מקדמונים, וואָס מיר האָבן נאָך בירושה פון אונדזערע אור-אור-אבות. אזעלכע שמאטעדיקע צוויי-פיסלדיקע.

— אפילו די פעל רייסן זיי אונדז אראָפּ פון די ביינער.

— אלץ איז ביי זיי פון גזלה-גנבה, זיי פוצן זיך אויס מיט משונה-דיקע קאָלירן, זיי ווילן דערמיט אויסנעמען ביי אונדז...

מיר מוזן זיין שטענדיק אויף דער וואך, כדי אָפּצוהיטן אונדזערע מאלענעס.

— וויאזוי איר דערזעט נאָר איינעם פון די מלאכי-חבלהניקעס-דערלאנגט זיי א ברומעלע, ווי שטארק איר קענט נאָר, וועלן זיי איינגע-זונקען ווערן פאר שרעק.

— נעדענקט זשע קינדערלעך, בערעלעך מיינע, מיר דארפן פאר־טיידיקן אונדזער וואלד, אונדזער היים, קענן די צווייפיסלדיקע שונאים, מיט אלע מיטלען...

23

די אלטישקע פון יאנקא איז געווען צופרידן מיט אירע זעלנער.

— „טראָגט א פוקס א ביקס אין פיסק".

— א ביקס רעגירט די וועלט. באזונדערס אין צייטן פון מלחמה, זאָגט די אלטיטשקע.

זי דארף איצט נישט לעבן אין מורא, זי איז געשיצט פון מיליטער. עס וואקסט אויך איר האָפענונג, אז זי וועט נאָך זען אירע קינדער־וואָס מיכל און נאש ווינטשן איר פון גאנצן הארצן...

...דער שאָפער האָט איבערגעלאָזט דעם לאסט־אויטאָ און איז צו־דיקנעפאָרן אויף אן אנדערער מאשין, ברענגען א ראָד פון דער היים.

אייגנטלעך האָט ער געקאָנט געפינען אונטערוועגנס גענוג רעדער פון פארלאָזטע צעבראָכענע מאשינען.

מילא, ווער קאָן וויסן, וואָס ער האָט בדעה, וואָס ער טראכט צו טון...

עס שטעלן זיך אָפּ אין שטעטל יאנקא אלץ מער דייטשן. זיי דרייען זיך דאָ ארום, ווי נאָך א בהלה.

זיי האבן טענות צו דער וועלט, וואָס האָט זיי פארראַטן,

— איר זענט אונדזערע פריינד. איר וועט אונדז נישט פארלאָזן. מיר האָבן אין איינעם פארגאָסן אונדזער בלוט... צוזאמען וועלן מיר דורכהאלטן ביז צום סוף. הייל! זיג...!

מיכל שאָקלט צו מיטן קאָפּ:

פאר אונדזער זיג, פאר אונדזער קריג!...

...מע דארף צואיילן דעם נצחון.

— אפשר האָט די גרופע „אלעף" געפונען א פארבינדונג מיטן צענ־טער...

אויך די גרופע „בית" וויל דערגיין אהין וואָס גיכער...

אויב נישט דאָ, וועלן זיך די גרופּעס מסתמא טרעפן דאָרטן.
דאָס וועלדל בײַם צענטער איז תמיד פול מיט פּאַרטיזאַנער.
מע וועט זיך פאַרבינדן מיט אַנדערע און דורכקעמפן ביז צום סוף פון נצחון. וויאַזוי מע וועט באַשליסן... דאָ אַרומבלאָנדזשען איז פאַרלוירענע צייט.
...אין שטאָט האָבן זיך נאַש און מיכל דערשלאָגן צום שטאַב פון דער אַרמיי. האָט מען זיי געפירט צו אַ ספּעציעלער אָפּטיילונג, וואָס דאַרף אויפקלערן זייער סיטואַציע און באַשטימען וואָס ווייטער...
דער קאַפּיטאַן פון דער אויספאָרשונג האָט זיי אויסגעהערט און געהייסן וואַרטן. ער וועט אָנפרעגן.
ס'איז איצט נישט קיין צייט פון גריבלען זיך.
אויבנאויפיק איז די אויספאָרשונג אַ זייער פּשוטע:
אַ פאַררעטער ווערט באַזייטיקט אָן קאָפּ-דרייעניש. געוועזענע געפאַנגענע שיקט מען דערווייל אויפן פראָנט, זיי זאָלן זיך אָפּקויפן זייערע זינד.
אין איינציקע פאַלן איז די סעלעקציע געווען קאָמפּליצירטער.
אַ דײַטשער געפאַנגענער האָט דערקלערט, אַז ער האָט נאָך אין דער היים, אין האַמבורג, געאַרבעט פאַר די אַמעריקאַנער. האָט ער ענערגיש פאַרלאַנגט אַ פאַרבינדונג מיטן אַמעריקאַנישן אַמבאַסאַדאָר.
אַ יונגערמאַן האָט אומשולדיק געשמייכלט, גלייך אים קאָן גאָרנישט געשען, פאַרקערט, מע דאַרף אים אויסצייכענען.
אמת, ער האָט געאַרבעט אין דער געסטאַפּאָ פון אָדעס, אָבער נאָר לטובת די רוסן און ער האָט דאָרט געראַטעוועט אַ סך יידן, זאָגט ער.
נאָך אַנדערע וואַרטן אויף מעדאַלן.
צוויי פריינד, איינער שטיל-מעלאַנכאָליש, דער אַנדערער, איינהאַנטיק, אָבער פלינק און זייער געשיקט. ער וואַרפט מיט אַ מעסער און טרעפט געַנוי אין פינטל.
מע האָט זיי, מיט עטלעכע חדשים צוריק, פאַראַשוטירט. די זשאַנדאַרן האָבן זיי געכאַפּט און פאַרשפּאַרט.

מע האָט זיי פאַרמישפּט צום טויט, אָבער נישט אויסגעפירט דעם מישפּט.

זיי זענען אַנטלאָפן פון דער תּפיסה אין א סאַמאַטאָכע פון באָמבעס און איצט זענען זיי דאָ אין סעלעקציע-פּונקט.

דער אויספאָרשער האָט זיי געגלויבט. זיי האָבן א סך געוואוסט.

דער איינהאַנטיקער האָט באַשריבן די קלענסטע זאַך מיט אַלע פּי-טשעוועקעס.

פון דעם שטעטל, וואָס ער האָט זיך אויסגעוויילט אַלס געבוירן-אָרט (געווען איז ער א מינסקער) האָט ער געקענט אַלע סודות, האָט ער גע-קאָנט דערציילן שעהן-לאַנג איבער אַלע שכנים פון זיין גאַס און פון אַנדערע געסלעך, איבער זייער האַנדל און וואַנדל און אפילו, וואָס עס האָט זיך זיי געחלומט און נישט געחלומט...

דעם קאַפּיטאַן האָט זייער אימפּאָנירט, וואָס די צוויי אינפאָרמאַטאָרן באַרופן זיך אויפן גענעראַל.

נאַש און מיכל דערקלערן, אַז זיי האָבן אויך די זעלבע רעקאָמענ-דאַציע.

איז געבליבן, אַז אַלע פיר זאָלן פאָרן צום ראַפּאָרט.

דער קאַפּיטאַן טעלעפאָנירט, אָבער ער קריגט נישט די פאַרבינדונג מיטן גענעראַל.

מוז מען נאָך צוואַרטן...

דער אָפּקלייב-פּונקט געפינט זיך לעבן דער טינע. זענען פיר יאַטן געזעסן ביים וואַסער און געוואַרט אויף א שיפל.

דער איינהאַנטיקער, וואָס רופט זיך ראַסקאַל, האָט געשפּילט אויף א האַרמאָשקע. באַזונדערס איז ער געווען פאַרליבט אין טאַנגאָס. דערצו האָט ער געגנבעט געוואוסט, ווען און וואו מע האָט א געוויסן טאַנגאָ געזונ-גען און ווער עס האָט אים געשאַפן. מיט איין וואָרט: א היסטאָריקער פון טאַנגאָס.

מיט זיין האַרמאָשקע האָט ראַסקאַל זיך אויסגעקויפט אַלע זינד.

ענדלעך יאָוועט זיך א שיף. וואָס פאַרט קיין אָדעס. זאָל זיין אָדעס. ווייטער איז גאָט א פאָטער...

די מאטראָסן פון דער שיף זענען גלייך געווען מסכים, מיטצונעמען די יאַטן מיט דער האַרמאָשקע.

דער קאַפּיטאַן פון דער שיף האָט זיך צוערשט געקווענקלט. דער ים־זונג איז איצט אומזיכער. פון וועגן די מינעס און באָמבעס איז מען נישט באַוואָרנט מיטן לעבן...

נאָר צולעצט זענען זיי דאָך אַרויף אַרויפן שיפל.

מיטן טאַנגאָ־הימן „שיראָקאַ סטראַנאַ מאַיאַ ראָדנאַיאַ"... איז דאָס שיפל אַרוים אויפן ים, באַגלייט פון דער פריילעכער האַרמאָשקע...

24

— קערן מיר זיך אום צו דער גרופּע „אַלעף",

וואָס וועלן זיי דאָ לאַנג זיצן?

די גרופּע „בית", די גרופּע „גאש" באַווייזט זיך נישט.

ס'איז פאַראַן נאָך אַ שוואַכע האָפענונג, אַז „אַלעף" מיט „בית" זאָלן זיך טרעפן,ביים שווארצן קלויסטער.

דאָס וואָלט געווען אַ שטאַרקע איבערראַשונג און אַ גרויסע פרייד.

...אַלעף, וויקו און יורי שפּאַנען ווייטער איבער די בערג, בייטן יעדן טאָג דעם פּלאַץ און נעכטיקן אונטער אַן אַנדערן בוים.

האָבן זיי דערזען שוועמלעך.

וויקו האָט זיך גלייך געכאַפּט צום קלייבן. יורי האָט אים פאַרהאַלטן:

— מע דאַרף דאָך וויסן, וואָס איז עסעוודיק און וואָס איז גיפטיק.

— אָט די שטאָלצע שוועמלעך מיט דער שלאַנקער טאַליע, מיט פּעפיטאַ־קליידעלעך, זענען זייער שיין און אַפּעטיטלעך, אָבער גיפטיק.

גיפט איז רייצנדיק.

יענע שוועמעלעך, די געפּינטלטע מיט רויטע טופּעלעך, דאַכט זיך, זענען אויך נישט כשר.

די מיוחסת מיטן שירעמל, יום-טובדיק אויסגעפוצט, און אוודאי טרפה.

נאָר די וואָכעדיקע, פּשוטע שוועמעלעך, זענען עסעוודיק. ווייסלעך-גרויע שוועמעלעך, וואָס באַהאַלטן זיך באַשיידן צווישן די גראָזן, זענען נישט געפערלעך.

אָט די, וואָס קריכן אויף דיביימער, די חוצפּהדיקע, טויגן נישט...

אהין-אהער. וויקו האָט אוועקגעוואָרפן אלע שוועמעלעך. ווער קאָן וויסן, וואו דאָס גיפט ליגט באַהאַלטן?

— לאָז עס גיין צו אלדי גוטע יאָר...

זיי לאָזן זיך ווייטער גיין צום וואָקזאַל.

...א פול געשטאָפּטער צוג, נישטאָ קיין פּלאַץ פאר א שפּילקע-קעפּל.

כאַפּט זיך די גרופּע „אלעף" ארויף אויפן דאַך פון א וואַגאָן.

ס'איז נאָר א נס, וואָס זיי זענען נישט אראָפּגעפאַלן, ווייל אויפן דאַך איז אויך געווען געענג פּאַסאַזשירן.

דער דאַך פון וואַגאָן איז דערצו נאָך רונדלעך — משופּעדיק.

האָט מען זיך אָנגעהאַלטן אין בלעכענעם קאַנט פון דאַך, ביי די ראַנדן, אין דער מיט — און זיי זענען בשלום אָנגעקומען.

די גאַסן — פון וואָקזאַל צו דער שטאָט — זענען געווען פול מיט מענטשן, ווי אין אן עולם-התוהו.

מע האָט זיך געדרייט, ווי אין א קאַרוסעל פון לונא-פּאַרק.

מען איז אויפגערודערט. מע ווייסט נישט, אויף וואָס פאר א וועלט מען איז.

ס'איז נישט געשטויגן — נישט געפלויגן...

— די דייטשן, אונדזערע אייגענע אליאירטע, באָמבאַרדירן בוקא-רעשט.

רומעניע האָט אויסגעדרייט דעם דישעל...

די רומענישע אַרמיי קעמפט איצט קעגן די דייטשן, קעגן זייערע געוועזענע פארבינדעטע...

די רוסישע טאַנקען זענען שוין ביי די טויערן פון דער הויפּט שטאָט...

די נאַציס אַנטלויפן ווי מייז, ווען די שיף גייט זיי אונטער...

יורי, וויקו און אלעף זענען נשתומם געוואָרן, וואָס עס קומט דאָ פאָר.

ס'איז נישט צום גלויבן, אזא איבערקערעניש...

זיי זענען געלעגן אין וואלד, געקלעטערט אויף די בערג און אראפ־געקומען שוין נאך אלעמען...

ס'איז שוין פארביי צוויי טעג, זינט דאס אלץ האט פאסירט און זיי האבן דערפון גארנישט געוואוסט...

זיי דרייען זיך ארום שווארצן קלויסטער.

פאר זייערע אויגן איז איצט אלץ ווייס, עס בלענדט זיי די ליכטיקע זון. זייער הארץ איז פול מיט פרייד און האפערדיקייט.

זיי דרייען זיך ארום, ווארטן אומגעדולדיק אויפן חבר לונגו, ווי אויפן דערלייזער, ער זאל זיי אנזאגן, וואס זיי האבן צו טון.

נאר לונגו קומט נישט.

דער שטאט־זייגער קלאפט אלץ שטארקער, ער וועקט דאס געוויסן, ער רופט צו דער עבודה.

שוין די העכסטע צייט. אין אזא הייסן מאמענט, אן א פארבינדונג, וואס טוט מען?

דערנעבן איז א קלייטל פון צוקערקעס. געבעקס איז נישט פאראן. דערפאר איז דא האלווא, טערקישער האלווא, וואס צעטאפעט זיך אין מויל.

זיי קייען האלווא און קוקן ארויס אויף לונגון, זייער דערלייזער.

אזוי לאנג עס קייעט זיך, נישקשה, מעג ער פארשפעטיקן. לונגו איז ערשט אנגעקומען, ווען עס האט זיך געענדיקט דאס קעסטל האלווא.

יורין דרייט זיך דער מאגן. ער האט זיך איבערגעגעסן מיט האלווא.

לונגו איז זייער פארנומען. ער האט קיין צייט נישט לאנג צו רייען.

— עס האט זיך איצט אלץ געביטן. דאס פארשטייט א יעדער איינער. איצט איז נישט מער די רייד פון פארטיזאנער־אויפטוען. מיר באהאלטן זיך נישט מער אין וואלד. מיר קעמפן אפן אויפן ברייטן קאנטינענטאלן פראנט פון גאנץ אייראפע קעגן פאשיזם און נאציזם.

— אלץ דארף זיין גרייט פארן פראנט, פארן זיג.

איצט הייסט עס, פארקאטשען די ארבל, זיך צוגרייטן צו גרויסע פא־ליטישע געשעענישן.

יעדער דאַרף זיך איינרייען אין דעם אַנטיפאַשיסטישן פראָנט...

— איר וועט אָפּליגן די פּאַרטיזאַנישע בגדים, דאָס הייסט, די אוניפאָרמען אייערע, זיך איבערטון, ווערן ציוויל, און פאָרן אין דער הויפּטשטאָט.

לונגו פירט די גרופּע „אַלעף" אין א קאָנספּיראַטיווער שטוב, ארום פון דער שטאָט, און הייסט זיי דאָרט וואַרטן.

עס דויערט נישט לאַנג און אַנשטאָט לונגו מיט די בגדים, באַווייזט זיך א פּאַטראָל, וואָס זוכט דעזערטירן און פאַשיסטן, וואָס באַהאַלטן זיך אוים.

די גרופּע „אַלעף" לעגיטימירט זיך. נאָר עס העלפט נישט. דער פּאַטראָל פירט די גרופּע צו דער קאָמאַנדע...

25

דאָס קריגס-שיף האָט פּאַטראָלירט לענגאויס די ברעגעס פון ים טאָמער די נאַציס האָבן פּראָבירט זיך צו ראַטעווען איבערן ים, האָבן די כוואַליעס זיי פאַרשלונגען.

דער שיפס-קאַפּיטאַן רימט זיינע אינסטאַלאַציעס, וואָס זענען בכוח אויך מינעס אומשעדלעך צו מאַכן.

ער האָט וואָס צו דערציילן, ער שטאַמט נאָך פון די פּאָטיאָמקינצעס. ער האָט אויך אָנטייל גענומען אין אויפשטאַנד.

א שטורמיש לעבן, פול מיט אַוואַנטורעס.

דער ים דרימלט מיט אָפענע אויגן. ער וואַרעמט זיך און שטרעקט זיך אויף דער האַרבסטיקער זון. ער הערט זיך צו צו די ים-געשיכטעס פון קאַפּיטאַן און שמייכלט צופרידן.

נאַש און מיכל וואָלטן זיך באַדאַרפט אָפּרוען, נאָר זיי ווערן מיטגעריסן פון קאַפּיטאַנס פאַנטאַסטישער דערציילונג, וויאַזוי ער האָט אונטערגעטונקען א דייטשן סובמאַרין.

אַזוי לאַנג דער ים כוואַליעט נישט, איז גוט, שלאָפט מען אין האַמאַק, ווי אין אן אייגן בעט.

א בלייערנער שלאָף נעמט אַלץ ארום. חלומות וויגן זיך נישט אין האמאק...

...עס האָט זיך אויפגעוועקט דער ים אין מיטן נאכט. א שרעק האָט אים ארומגעכאפט. ער טומלט, מאכט טומבעס, קייקלט זיך אַלץ העכער און העכער, אויף דער לייטער צום הימל.

נאָש שפּרינגט אראָפּ פון האמאק. ער האלט זיך ביים בויך, ער כאפּט זיך אָן ביים קאָפּ. ער לויפט ארויף אויפן דעק.

עס דויערט נישט לאנג, פולט זיך אָן דער דעק מיט בלייכע פּאסאַזשירן, פארשלאָפענע, וואָס ראנגלען זיך, ארויסצוגעבן די נשמה פונעם גוף.

די מאטראָסן שפּאצירן ארום, ווי קאָסמאָנויטן אויף אַן אנדערן פּלאַנעט. זיי בארירט נישט די ים-שלאפקייט. זיי טרייסטן אַלעמען:

— באלד, באלד, נאָך אזא שטורעם, ווען דער ים האָט שוין אויסגעגעבן די מעזינקע אין ווידער רואיק. דער ים איז מיד, די כוואַליעס לייגן זיך צוריק אין זייערע בעטלעך און שלאָפן אויסגעשעפּט און צופרידן, ווי נייגעבוירן.

דער פעלדשער באווייזט נישט יעדן צו העלפן. העלפט מען זיך אַליין, און איטלעכער גיט עצות.

זאָגט איינער:

— איך האָב זיך מיין רפואה, זינט עס האָט אָנגעהויבן דער שטורעם, נעם איך גאָרנישט אין מויל אריין, א כזית אפילו נישט.

א צווייטער זאָגט:

— פארקערט, מע דארף עסן, ווי געוויינטלעך, אז נישט, פאלט מען פון די כוחות...

26

דעם קאפּיטאנס דערציילונגען דערמאנען נאָש זיין אמאָליקן וויזיט אין אָדעס.

...די אָדעסער באַרימען זיך מיט זייער אָפּערע. די געביידע איז זייער שיין און אפשר נאָך שענער פון דער ווינער אָפּערע. דער זעלבער אַרכי־טעקט האָט אויפגעבויט ביידע אָפּערעס.

נאַשן אימפּאָנירט נישט שטאַרק דער בנין. אפשר דערפאַר, מיינט ער, ווייל די אָדעסער אָפּערע איז באַשעדיקט פון דער מלחמה.

אָבער היות ער קען נישט די ווינער אָפּערע, קאָן ער נישט מאַכן קיין פאַרגלייך. נאַש דערמאָנט זיך בלויז אין אילוסטרירטע קאַרטלעך, אַז די ווינער אָפּערע איז לעבן א פּאַרק מיט א ברייטער אַלעע.

מיכל וויל בילכער זען אן אויפפירונג פון אן אָפּערע אָדער באַלעט.

דער באַגלייטער זאָגט זיי צו, אז ער וועט זיך באַמיען צו באַקומען בילעטן. נאָר ער איז נישט זיכער.

א סך קינסטלער פון דער אָדעסער אָפּערע פעלן איצט. זיי זענען געוואָרן עוואַקואירט.

די קינסטלער האָט מען געשאָנעוועט און אָפּגעהיט.

— איר זאָלט הערן זיי זינגען, פשוט ספערן־מוזיק, נישט אַנדערש. זיי קאָנען זיך פאַרמעסטן מיט די גרעסטע קינסטלער פון דער וועלט.

למשל אַזא אויפפירונג ווי „ספּאַרטאַקוס" פון כאַטשאַטוריאַן אין מרעיש עולם.

די מאָלדאַוואַנקע איז נישט ווייט. נאַש און מיכל האָבן געזען דאָס הויז, וואו איסאַק באַבעל איז אויפגעוואַקסן.

זיין אין אָדעס און נישט באַזוכן די מאָלדאָוואַנקע?...

די מאָלדאָוואַנקע איז די נשמה פון אָדעס. פון דעם קוואַרטאַל שטאַמען באַבעלס העלדן.

די מאָלדאָוואַנקע האָט אויסגעשמידט זייער כאַראַקטער.

אין דעם הויז פון באַבעל גייט מען אַריין דורך א טויער.

אין די וואוינונגען קומט מען אַריין פון הויף.

אז מען עפנט א טיר טרעט מען אַריין אין א ברייטן גאַניק מיט גרויסע שויבן. אויפן גאַניק איז אויך די קיך.

זיצט זיך גדליה אויפן גאַניק מיט א נאַכט־מיצל אויפן קאָפּ, איינ־געהילט אין א כאַלאַט פון באַבע טאָלצעס ציטן און טרינקט טיי.

דער סאַמאָוואַר קאָכט און זידט. גדליה לאַדט איין זיינע געסט, מיכל און נאַש, צו אַ גלעזל טיי.

כאַפּט מען אַ שמועס.

— אין באַבעלס גאַס איז געווען אַ קוזניע, דערציילט גדליה געלאַסן, האָט מען דאָ אויך געקאָוועט פערד.

פלעגן זיך פאַרזאַמלען אין הויף די פערד-גנבים. זייערע מבינים האָבן באַשלאָסן, וועלכעס פערד עס האָט די ווערט אוועקצוגנבענען...

איסאַק באַבעל האָט פאַראייביקט די מאָלדאַוואַנקע.

דאָ האָבן געלעבט נישט נאָר פערד-גנבים.

דאָ האָבן רעוואָלוציאָנערן אויסגעשמידט דעם רויטן אָקטאָבער.

גדליה אַנטשולדיקט זיך, וואָס די שטוב, דער גאַניק איז נישט איינגעאָרדנט, ווי סע דאַרף צו זיין.

ער האָט זיך דאָ ערשט נישט לאַנג אַריינגעצויגן.

בשעת דער מלחמה האָט ער געלעבט אין אַ באַהעלטעניש, אין אַ קעלער, און געאַרבעט אין אַן אומלעגאַלער קוזניע.

אויף באַבעלס שטוב האָט זיך קיינער נישט אומגעקוקט, איז זי פאַרוואָרלאָזט געוואָרן.

אין זכות פון באַבעלס „אָדעסער דערציילונגען" האָט מען אים צוגעטיילט די שטוב.

— זאָל די וועלט וויסן און געדענקען דעם שרייבער פון דער מאָלדאַוואַנקע איסאַק באַבעל און זיין העלד, גדליה דער אַנטיקוואַר.

גדליה היט אָפּ די אָדעסער ירושה, דעם גוטן שם פון באַבעלס מאָלדאַוואַנקע...

מיט זיינע אַלטע כוחות האָט גדליה געשמידט וואָפן אין קעלער פאַרן קאַמף קעגן שונא פון דער מענטשהייט.

— דאָס שווערט פון דער רעוואָלוציע טאָר נישט פאַרזשאַווערט ווערן, האָט ער ביי איסאַק באַבעל געלערנט. און איצט, רחמנא-לצלן, איז באַבעל אויך אומגעקומען דורכן שווערט...

— וואָסער שווערט?...

— איך ווייס... אפשר — מיינס...

...נאַש און מיכל זענען צוריקגעגאַנגען צום פּאָרט. זיי נעכטיקן אין דער שיף, מיט וועלכער זיי זענען געקומען, ביז זיי וועלן זיך אוועק־פּעקלען פון דאַנעט.

מע האָט זיי אָנגעזאָגט, זיי זאָלן נישט קומען שפּעט. ביינאַכט דרייען זיך אַרום פינצטערע עלעמענטן, וואַגאַבאָנדן פון דער מלחמה. מע דאַרף זיך היטן, נישט געניזוקט צו ווערן.

...פון יענער זייט איז דער הימל פּורפּור־רויט. די זון איז האַלב פאַר־זונקען אין ים.

עס פאַרשווינדן פאַמעלעך רייפטלעך זון, אָוועקגעשניטן פון א רויט געשליפן שווערט.

...נאַש און מיכל גייען אַראָפּ די טרעפּ, וואָס פירן צום פּאָרט.

זיי בלייבן ביסלעכווייז שטיין אויף די שטאַפּלען פון דער הויכער לייטער, פאַרטראַכטן זיך, איידער זיי נידערן אַראָפּ, זיי זאָלן זיך, חלילה, נישט אויסגליטשן.

דאָ טרעט מען אויף טרעפּ פון היסטאָריע, אויף די קרבנות פון דער פּאָטיאָמקין־מרידה.

דאָס זענען די מאָנומענטאַלע טרעפּ פון העלדישן מאַטראָסן־אויפֿ־שטאַנד.

אין מאַרק אייזענשטיינס פילם „פּאָטיאָמקין" זענען די טרעפּ א שלאַכטפעלד פון עולים ויורדים.

די טרעפּ שפּיגלען אָפּ א סימבאָלישן פאַרמעסט צווישן צוויי וועל־טן....

א גאַנץ קיילעכדיק יאָר זענען די פּשוטע טרעפּלעך אַן אויסגעטרע־טענער וועג, וואָס שטייגט אַרויף צום צאָל־אַמט און נידערט אַראָפּ צום פּאָרט־דעפּאָזיט.

אין פילם „פּאָטיאָמקין" זענען עס גורלדיקע טרעפּ אויף דער היסטאָ־רישער לייטער פון רעוואָלוציע.

דער קינסטלערישער אמת איז מער איינדרינגלעך און אויפטרייס־לענדיק ווי די רעאַליטעט.

— קוואַד עראט דעמאָנסטראַנדום.
אזוי זאָגט גאַש...

27

די שטוב, וואוהין לונגו האָט אריינגעפירט די גרופּע „אלעף", איז מער א סאלאָן. א זאַל פון איבער הונדערט פלעצער פאר זיצונגען און פארזאמלונגען.

אָבער קיין בענקלעך זענען נישט געווען. דער זאַל איז געווען ליידיק.

האָבן זיך וויקו, יורי און אלעף אויסגעשטרעקט אויפן דיל, מיט די רוקזעק צוקאָפּנס.

— בייטן וואָס גיכער די פעל און ארוים אויף דער עלעגאנטער גאַס, האָט זיי אָנגעזאָגט לונגו.

— אָבער וואָס וועלן זיי איצט טון אין דער הויפּטשטאָט? וואָס פאר אן ארבעט דערוואַרט זיי?

זיי געהערן דאָך צום פראָנט און צו דער אַוואַנגאַרד — וואָס זשע הייסט מען זיי בייטן די אוניפאָרם?

— האָט זיך, הייסט עס, שוין געענדיקט איין פאַזע פון זייער קאַמף און איצט הויבט זיך אָן א ניי קאפּיטל מיט נייע געראַנגלען...

זיי זענען ארוים אויף דער ליכטיקער שיין און דווקא, דעמאָלט, ווען זיי פילן זיך פריי, ווי דער פויגל אין גרינעם וואַלד, ווערן זיי ארעסטירט.

...גראָד איצט זענען זיי אריינגעפאַלן.

געמיינט האָט דער פּאַטראָל, אז זיי האָבן געכאַפּט א גרופּע פאַשיסטן, וואָס ווילן נישט קעמפן קעגן די היטלעריסטן, וואָס זענען פארקויפט מיט לייב און לעבן צו די נאַציס.

די דירה איז פריער געווען א פאַשיסטישע נעסט. שפּעטער, אז מען האָט די פאַשיסטן באַזייטיקט פון דער מאַכט, האָבן אַנטיפאַשיסטן באַניצט די וואוינונג.

דאָס ווייסן אָבער נישט אלע. קומען א טייל זיך אויסבאַהאַלטן דאָ, אָדער ארומנישטערן אין דער אלטער נעסט.

האָט מען נאָכגעשפּירט דער באַהעלטעניש.

אין די־אַנטשיידנדיקע הייסע טעג, האָט מען פאַרדעכטיקט יעטוועדן, וואָס באַווייזט זיך דאָרטן, בפרט נאָך אין אַ מיליטערישער אוניפאָרם.

ביי דער אויספאָרשונג האָבן די פאַרטיזאַנער פאַרטיידיקט זייער אידענטיטעט, אַז זיי זענען, לויט זייער מאַרשרוט, סאָלדאַטן מיט אַ באַזונדערער מיסיע.

— דער מאַיאָר בייזערט זיך:

189 — ס'איז אַלץ ליגן. איר געהערט נישט צום יעגער־באַטאַליאָן. איר זענט נישט פון קיין טראַנסמיסיע. וואָס פאַרא טעלעפאָן־פאַרבינדונג פאַרריכט איר דאָ?

לויטער ליגנס... מיר האָבן זיך דערקונדיקט. דער יעגער־באַטאַליאָן איז שוין מיילן־ווייט פון דאַנען, און איינעם מיט זיין טראַנסמיסיע־קאָמפּאַניע.

— איר זענט דעזערטירן, פאַשיסטן...

...ווי גיך האָט זיך דאָ אַלץ געביטן...

ערשט נעכטן האָט מען געבושעוועט קעגן קאָמוניסטן, און היינט מאַכט מען ראַציעס אויף פאַשיסטן...

— ליידיקט אויס די קעשענעס, די רוקזעק אויך, באַפעלט דער מאַיאָר.

...די גאַנצע קאָמענדאַטור איז פאַר שרעק פאַרגליווערט געוואָרן, ווען זיי האָבן דערזען די גראַנאַטן און מינעס, וואָס זענען געלעגן אין די קעשענעס. פון יעדן רוקזאַק האָט אַרויסגעשטאַרצט אַ צונויפגעלייגט מאַשין־געווער...

מיט אַזויפיל געווער האָט די גרופּע „אַלעף" געקאָנט איינוואַרפן דעם גאַנצן בנין, אַ גאַנצן קוואַרטאַל.

די מיליטער־לייט זענען ערשט צו זיך געקומען, ווען מען האָט די פאַרטיזאַנער אַראָפּגעפירט אין קעלער...

28

נאַש און מיכל הוידען זיך אין לאַסט־אויטאָ.

...חורבות, צעשטערטע טאַנקען און קאַנאָנען, אַראָפּגעשאָסענע אַוויאָנען זענען צעזייט און צעשפּרייט איבער די אַמאָליקע שלאַכט־פעלדער...

...מיט דער פאַרשטאָט-באַן זענען נאַש און מיכל גלייך אַרויסגע־פאָרן צום וועלדל פון פּאַרטיזאַנער.

זיי האָבן זיך נייגיריק אַרומגעקוקט.

ווער איז דאָ נאָך פאַרבליבן פון באַקענטע?

איז נאָך עמעצער פאַראַן פון פריער?

די זעלבע דאַטשעס, די זעלבע גערטנער, די זעלבע ביימער...

יאָ, די פאַרבן האָבן זיך געביטן.

אין פרילינג איז געווען אַלץ צאַרט און פלאַטערנדיק. איצט זענען די פאַרבן מידע, אָפּגעהאַרעוועטע, פון אויסשטיין אַזוי פיל רעגנס און היצן.

...דער זומער האָט געבראַכט גרויסע נצחונות. די מלחמה איז געווע־ן. איצט דאַרף מען פאַרזיכערן דעם שלום.

דאָס וועלדל באַקומט זיין אַמאָליקן, סאַמאָראָדנעם כאַראַקטער. עס ווערט ווידער אַן אָפּרו-אָרט, אַ דאַטשע לעבן דער הויפּטשטאָט.

ס'איז אָבער ווייטער פאַרבליבן דער נאָמען „פּאַרטיזאַנער-וועלדל", אַלס זכר פון דער מלחמה.

נאַש און מיכל האָבן נישט מער אָנגעטראָפן די חברטע מאַגדאַ. זי איז אויפן פראָנט. זי אַרבעט אין דער פּאָליטישער אָפּטיילונג פון אַ די־וויזיע.

סוועטלאַנאַ נעמט זיי אויף. זי איז איצט אויף מאַגדאַס אָרט.

סוועטלאַנאַ איז מער דיסטאַנצירט. מע פילט נישט די נאָענטקייט און האַרציקייט פון מאַגדאַן.

סוועטלאַנאַ רעדט צו דער זאַך, אָבער מיט באַגייסטערונג.

ס'איז פאַר איר אַלץ קלאָר און זעלבסטפאַרשטענדלעך.

זי איז האָפערדיק און גלויביק, ווי עס געהערט צו זיין.

— אָט-אָט, שפּרייזט די רעוואָלוציע איבער אַלע עקן פון דער וועלט. עס איז אַלץ צו ווייניק און גאָרנישט געגנוג.

— די רעוואָלוציע איז אַ קאָסמיש געזעץ.

דורך רעוואָלוציע האָבן זיך געשאַפן אַלע פּלאַנעטן און קאָנטינענטן.

די רעוואָלוציע באַשטימט אויך די ביאָלאָגישע אַנטוויקלונג.

די רעוואָלוציע איז דאָס לעבן אַליין.

וואויל איז צו דעם, וואָס לעבט און קעמפט פאר דער רעוואָלוציע...

— און אייערע צוקונפטס-פּלענער?

...מיכל האָלט זיך ביי זיינעם: פון לאנג שוין האָט זיך ביי אים אנטוויקלט א פּלאַן, א באשיידענער. ער וויל אויספּארטיקן א פּאַליוואַלענט געצייג, א מין כל-בוניק, וואָס קאָן אַלץ, שניידן, העמערן, בויערן, פיילן וכדומה...

— וואָס דארפסטו אזא אוניווערסאַלן אינסטרומענט, אז דו ביסט אליין א פאקטאָטום?

נאָך קען שוין פון לאנג מיכלס פּלענער. ער האָט זיך צו זיי נישט מער צוגעהערט. ער האָט מער באטראַכט סוועטלאַנאַן.

איר ענערגישער גאנג, איר זיכערקייט, איר זוניקע צורה... זעען אים געפעלן.

פלעגן שפּאצירן, נאָך און סוועטלאַנאַ, אין לאנגע פארנאַכטן און קורצע אָוונטן, איבערשמועסן, דיסקוטירן...

סוועטלאַנא האָט פאנטאזיע און אנטוויקלט סטראטעגישע פּלענער, וואָס פאראייניקן די גאַנצע וועלט...

— מע דאַרף פאָרזעצן דעם קאמף, כדי צו געווינען די מאסן, אריינציען דאָס גאַנצע פאָלק אין שטראָם פון דער רעוואָלוציע...

...אין דער שטילער אָזערע, נישט ווייט פון וועלדל, איז זייער אָנגענעם זיך צו באָדן.

נאָר דער גרונט איז ליימיק, בלאָטיק, איז גלייכער נישט אדיינצוגיין; נאָר אריינצושפּרינגען, אריינצושווימען אין וואַסער.

באמיט זיך סוועטלאַנא, נאָך אויסלערנען שווימען. צוערשט אויף דער טריקעניש, דערנאָך אין וואַסער.

אויף דער טריקעניש איז, פארשטייט זיך, לייכטער צו שווימען.

— דו מוזט זיך אויסלערנען שווימען — טענהעט זי.

זי קוקט אים גלייך אין די אויגן, גלעט זיינע שלייפן, זיינע אויגן, גלייך זי היפּנאָטיזירט אים.

— מיט א יארמעלקע, מיט באָרד און פאות וואָלטסטו געקאָנט זיין א רב. פארשטייט זיך, א מאָדערנער רב, א אינטעליגענטער, וואָס זאָל-

ארויספירן די פרומע, רעליגיעזע, אפגעשטאנענע שיכטן פון דער פינצ־טערניש, צום ליכט.

דאס איז א רעוואלוציאנערע און אויך א מעסיאנישע אויפגאבע.

— דו קענסט די דריבנע אותיות, האסט דאך געלערנט אין א ישיבה.

— האסט שוין פארגעסן!? וועסט זיך מיט דער צייט דערמאנען, וועסט זיך צונרייטן... וועט מען מאכן פון דיר א רב. ס'קאן גאר קיין בע־סערער נישט זיין. צוערשט אין א קלענערער קהילה, דערנאך וועסטו אנ־פירן אלע קהילות פון לאנד...

נאש האט זיך ברייט פאנאנדערגעלאכט:

— איך א רבי? דו שפאסט!? פאנטאזירסט? אדער ביסט, כ'וויים וואס...

— אפשר גלוסט זיך דיר גאר ווערן א רביצן?

...נאש וועט זיך קיינמאל נישט אויסלערנען שווימען...

אזוי האט סוועטלאנא געטראכט...

29

די קאמענדאטור האט זיך אומגעקוקט און איינגעזען, אז לויטן אוים־זען, לויט דער באנעמונג... אפשר דערפאר און אפשר וועגן די כלי זין...

זיי האבן געוואלט וואס גיכער פטור ווערן פון די פארטיזאנער און האבן זיי אוועקגעשיקט צום צווייטן ביורא פון ארמיי־שטאב.

דער גענעראל פון אינפארמאציע־ביורא איז געווען איבערראשט פון דער באגעגעניש, האט זיך אנטשולדיקט, וואס מע האט זיי פארדעכ־טיקט און פארשפארט אין קעלער, נאכדעם, וואס זיי האבן דערקלערט, אז זיי זענען פארטיזאנער.

ער וועט גלייך שאפן א פארבינדונג מיטן גענעראלשטאב.

נאר דערווייל מוז מען צוווארטן, ביז עס וועט זיך אויפקלערן דער ענין.

— ווייל מע דארף זיין באווארנט.

— אז מע וועט זיי נאָכאמאָל כאפּן מיט פאַלשע פּאַפּירן, ווער ווייסט, וואָס סע קאָן פּאסירן? אין דער בהלה, אין דער איבערקערעניש, איז מען קיינמאָל נישט געגנוג באוואָרנט. מען איז נישט זיכער מיטן לעבן... זיך לאָזן אין וועג אריין, אזוי היי-הוי, איז זייער געפערלעך...

די גרופּע „אלעף" איז נישט געווען פארשפּארט. זיי זענען פריי ארומ-געגאנגען.

פון דער אָרטיקער באפעלקערונג זענען א סך סאקסן אנטלאָפן מיט די דייטשן.

עס האָבן זיך דאָ ארומגעדרייט א סך מיליטער-לייט און אגענטן פון צווייטן ביוראָ.

...די אגענטן האָבן עפּעס באזונדערס אין זיך: א קעציישן גאנג, א ביטרען בליק, א פארדעכטיקן קוק, אויגן קרייזן ארום, גלייך זיי זעען גאָרנישט, פלוצים ווארפן זיי זיך אויף עפּעס, שטויסן אָפּ און כאפּן צוריק...

די אגענטן האָבן זיך געוואונדערט, וואָס זוכן דאָ די דריי פּאר-טיזאנער, פארשטעלט אין אן אוניפאָרם?

זיי האָבן אָנגעקוקט די פּארטיזאנער פון קאָפּ ביז פוס, כדי זיי גוט צו פארגעדענקען.

די פּארטיזאנער איז דאָס ווייניק אָנגעגאנגען. זאָלן זיי קוקן, אז עסק האָבן זיי...

דערווייל זענען פאָרגעקומען אויספאָרשונגען...

— ווער איז אייער קאָמענדאנט? — פרעגט דער גענעראל.

— אלעף איז אונדזער אָנפירער.

האָט דער גענעראל אלע מאָל געלאָזט רופן אלעפן, אים דערקלערט, אז ס'איז נישט לייכט זיך צו פארבינדן מיטן גענעראלשטאב.

— נאָר די צייט שטייט נישט, די געשעעניש יאָגן זיך, אז עס שווינ-דלט פאר די אויגן, איז דער אינפאָרמאציע-דינסט גרייט, זיי דערווייל צו באשעפטיקן, כדי זיי זאָלן נישט ארומגיין בטל.

מיר געהערן דאָך צום גענעראלשטאב, פארענטפערט זיך אלעף, אָן זיין וויסן, אָן זיי הסכמה, קאָנען מיר זיך נישט אנגאזשירן...

— אויב אזוי קאנען מיר איך דאָ נישט לאנג האלטן, האָט דער גע־נעראל אומצופרידן געענטפערט.

א צווייטן טאָג האָט זיך דער שמועס איבערגעחזרט.

דער גענעראל האָט אָנגעהויבן שטעלן אנדערע קשיות, סטראטע־גישע, טאקטישע, אויסצופּרואוון זייערע קענטעניש...

— מיט וואָס פארא מיטלען פארשפּארט מען דעם ריקצוג פון די פאשיסטן?...

— מיט סאבאָטאזש אין הינטערלאנד, אויפרייסן בריקן, צעשטערן וועגן, אויפשטעלן באריערעס, וועגטקעס. מיט שווערער ארטילעריע... דערצו געהערט אויך א פסיכאָלאָגישע, מאָראלישע צעטומעלונג פון שונא.

דער גענעראל האָט זיך ארייַנגעלאָזט אין א לאנגער חקירות און ארויסגענומען א סטראטעגישע קארטע און געוויזן, וואו און ווי אזוי מע דארף דאָ האמעווען דעם דייטשן ריקצוג און נעמען אין געפאנגענשאפט גאנצע ארמייען...

אלעף האָט זיך באדאנקט פאר דער מיליטערישער לעקציע און דער גענעראל האָט באדויערט, וואָס מען קאָן נישט ענגער צוזאמענארבעטן.

— ס'איז פאראן דער גוטער ווילן. נאָר לאָמיר מער נישט רעדן דערפון.

...דעם אנדערן טאָג האָט די גרופּע פארטיזאנער, אלעף, יורי און ווי־קו, באקומען דעם געהעריקן אויסווייז, אויף צו פאָרן אין דער הויפּט־שטאָט און אויך צידה לדרך...

30

סוף כל סוף, פירן אלע וועגן אהיים.
דער וועג האָט געדויערט אכט יאָר, 1936 — 1944.
א לאנגער וועג. א סך גרענעצן געשווארצט.
פון בוקארעשט ביז מאדריד.

און צוריק צו וועגס, נאָכן שפּאַנישן בירגער-קריג, אינטערנירט אין די לאַגערן פון פראַנקרייך און אַלזשעריע, באַפרייט פון לאַגער דזשעלפא אין 1943.

און ווידער איבער ימים און לענדער.

איצט פאָרט די גרופּע „אַלעף" אהיים — א קאַצנשפּרונג...

די גרופּע „בית" דאַרף מאַכן א נישט קורצערן שפּרונג.

...אַלעף, וויקו און יורי זענען אָנגעקומען אין דער הויפּטשטאָט אין סאַמע ברען פון געשעענישן.

וויקו האָט געפונען זיינע קרובים.

אַלעף האָט אויסגעזוכט זיין שוועסטער.

די תפיסות האָבן געעפנט זייערע טויערן, די מענטשן זייערע הערצער.

יורי איז אויפגענומען געוואָרן מיט א סך ליבשאַפט פון אומבאַקאַנטע חברים, וואָס זענען ערשט ארויס פון דער תפיסה. דאָס לעבן איז געוואָרן אַלץ רעשיקער, קאָכעדיקער. א וועלט מיט ארבעט. מע ווייסט נישט וואָס פריער צו טון.

די יאַטן האָבן געאַרבעט אויף פאַרשידענע געביטן פון פּאַרטיידיקונג, פּראָפּאַגאַנדע, קולטור...

מע דאַרף אַלץ אָנהייבן פון פאָרנט און פאַרזיכערן די צוקונפט נאָכן זיג איבער די פאַשיסטן.

נאַש און מיכל זענען שפּעטער אָראָפּגעקומען...

מע האָט זיך נישט רעכט ארומגעזען... מיטגעריסן פונעם שטראָם זענען זיי גלייך אריין אין דער ארבעט.

עס האָבן געפעלט פּאָליטישע, אָרגאַניזאַטאָרישע קאַדערס.

אַלץ ווערט איבערגעבויט און אויפגעבויט, אין פּוילן ברען פון דער מלחמה, אויף די חורבות פון דער אַלטער וועלט.

מאַגדאַ האָט זיך אָנגעשלאָסן אין דער ארמיי און איז פאָרויסגעגאַנגען קיין מערב.

מאַגדאַ איז צוגעטיילט געוואָרן דער פּראָפּאַגאַנדע-סעקציע, אין דער רעדאַקציע פון דער צייטונג „אַוואַנגאַרד".

די רעדאַקציע, וואו מאַגדאַ האָט געאַרבעט און דער פאַרלאַג וועלכן אַלעף האָט אָנגעפירט, זענען געווען אין דעמזעלבן בנין.

אזוי ארום האָט זיך די נאָענטע פריינדשאַפט פון אלעף און מאגדא באנייט און אויפגעפרישט.

...איר כאראקטער האָט זיך פארהארטעוועט אויפן פראָנט.

איר שמייכל, איר אינטאָנאציע האָבן זיך מאָדיפיצירט.

די שטריכן פון איר פּנים זענען געוואָרן שטרענגער, באמערקט אלעף, אָבער דאָך חנעוודיק און אָנציעענדיק.

אן אָריענטאלישע שיינקייט האָט געשאָטנט אין אירע טיפע, שווארצע אויגן.

כאָטש מאגדא אנטוויקלט באפעלערישע געדאנקען, קלינגט מילד איר צעקרישעט קול.

איר הארץ ציט זי צו ראָמאנטישע אידילעס.

אימפּאָנירט האָט איר תמיד, מער פון אלע יאָטן, אלעף.

זיין פעסטער גאנג, זיין ברייט-ביינערדיקע האלטונג, זיינע פּרינציפּן פון אייזערנער דיסציפּלין, זיין הערשערישע שטים, זיין אנטשלאָסנקייט האָט געוועקט פארטרויען און סימפּאַטיע צו אים.

זי האָט אין אים געזען דעם געבוירענעם קאָמענדאנט, דעם באַצווינגער פון שונא.

אין פּארטיזאנער-וועלדל פלעגט זי פירן מיט אלעפן לאנגע געשפּרעכן, וואָס האָבן ארויסגערופן א גייסטיקע און פּסיכישע נאָענטקייט, טיפע געפילן פון צוגעבונדנקייט.

זיי האָבן אין איינעם אנאליזירט די פּאָליטישע סובטיליטעטן פון דער אלגעמיינער לאגע, פון דער ניי-געשאַפענער וועלט-סיטואציע און די פּערספּעקטיוון פון די וויטערדיקע קאמפן.

מאגדא האָט פּאָרויסגעזען פאר אלעפן א הויכן טשין, א וויכטיקן ראנג.

זי האָט דערפאר אלעפן פּאָרגעשלאָגן צום מיליטערישן אָנפירער פון דער פּארטיזאנער-גרופּע.

— מאגדא זאָל זיך נאָר נישט טועה זיין, האָט וויקו ביי זיך געטראכט.

אלעף אלס קאָמענדאנט איז אים נישט צום הארצן. אָבער ער וועט אכטונג געבן אויף אים.

וויקו האָט געטראָגן די פּאָליטישע פאראנטווארטלעכקייט. אין א גרעסערער פאָרמאציע וואָלט ער געווען פּאָליט-קאָמיסאר.

ס'איז א פּאָליטישע אויפגאבע צו פאָרמירן צוקונפטיקע קאַדערס.

— די צוקונפט איז גאָר גאָענט. זי שטייט פאר דער טיר. אין איצטיקן מאָמענט איז אפשר וויכטיקער צו זאָרגן פאר דער צוקונפט, ווי פאר דער קעגנוואַרט.

...א חוץ דעם איז אלעף געוואקסן אין וויקוס אויגן. זייט מאגדא ווייזט דייטלעך ארויס איר סימפּאטיע צו אלעפן, הן פּאָליטיש, ווי אויך סענטימענטאל.

דאָס הייסט, אז אויף אלעפן קאָן מען זיך פארלאָזן. זיין שוועסטער איז א בעסערער מבין פון אים.

די גאָענטקייט צווישן מאגדאן און אלעפן איז שפּעטער נאָך קלאָרער געוואָרן. צוליב אלעפן איז זי נאָך דער מלחמה פארבליבן אין דער הויפּטשטאָט.

מאגדא איז בטבע געווען א שטרענגע, אן אנטשלאָסענע, מיט אן אימפּאָנירנדיקער האלטונג.

בנוגע אלעפן איז זי געוואָרן א מילדע, א צארטע, א זאָרגעוודיקע, א מוטערלעכע.

עם האָבן זיך אנגערופן פארבאהאלטענע אקאָרדן...

31

מאגדא האָט פאָרגעשלאָגן א סצענאר: „די זון גייט אויף אין מזרח", א פילם וועגן באפרייטן היימלאנד.

דעם פילם-רעזשיסער הארלאמב האָט די אידעע געפעלן.

ער וועט באניצן די וואָכן-זשורנאלן פון דער ארמיי, ארייננפלעכטן די שיינקייטן פון די בערג, ווייזן די פארברידערונג פון פארבינדעטע ארמייען און פעלקער און אלס אפּאָגיי — די באפרייאונג.

האראלאמב ארבעט צוזאמען מיטן קאמפאזיטאר הערשל נחמן.
הערשל פלעכט צונויף פאלקס-מאטיוון מיט מאדערנער, אטאנאלער מוזיק.
די ארבעט איז נישט לייכט אנגעקומען. אלע מאל נייע איינפאלן
— מיר פארלירן זיך אין קלייניקייטן, שרייט האראלאמב. עס דארף זיין א צענטראלער פונקט, א הויפט-טעמע. לאמיר אריינברענגען די גרופע פארטיזאנער — „בערג".
— מע דארף פייערן די העלדן ביים לעבן, נישט נאכן טויט.
דאס איז א וויכטיקער סוזשעט.
— איצט, צו דער ארבעט. מע דארף שמידן דאס אייזן, אזוי לאנג ס'איז הייס.
הערשל דער מנגן האלט אים אונטער.
עס בינדן זיך ביי אים גלייך אקארדן צווישן בארג סיני און די קארפאטן.
די תורה פון יושר און גערעכטיקייט הילכט אראפ פון די בערג.
עס שפרייזט דער נביא פון באעוולטע און געליטענע פון דור המדבר צום בעיישט ביז — אחרית הימים.
ער שפרייזט איבער וועלדער און בערג און קינדיקט אן דער וועלט די נייע אמונה...
דער קאנסולטאנט איז אין פרינציפ מסכים. נאר ער האלט, אז מען זאל נישט אנהייבן מיט ששת ימי בראשית. מע דארף גלייך צוטרעטן צו די געשעענישן, צו דער אקציע, דאס איז וויכטיק-אין מעדיאם רעס.
— עס האט קיינער גאר אנדערש נישט געטראכט, שטרייכט אונטער האראלאמב.
— מיר וועלן אנהייבן גלייך מיט שפאניע. זיי זענען דאך אינטער-בריגאדיסטן.
— חס וחלילה, וואו ביסטו פארקראכן אין יענע מדבריות? שמייכלט דער אינסטרוקטאר.
— נו, איז גוט, ווייזן מיר דעם צענטער, דעם פארטיזאנער-וואלד, וואו עס קאנסטיטואירט זיך די גרופע „בערג".
— א שיינער מהלך פון צענטער ביז צו אונדזערע „בערג".

— אויב אזוי זאָל זיין געענטער. הויבן מיר אָן דערמיט, וואו פּאַר־טיזאַנער גייען דורך קיינעמלאַנד, אָדער גאָר דורך איבעראַל־זייער־לאַנד.

— ס'איז צו קאָמפּליצירט, מיין ליבער האראלאמב, פּאַרציט די נאָז פּיליפּ, דער קאָנסולטאַנט. מיר האָבן אויך נאָך אַנדערע גרופּעס פון פּאַרטיזאַנער, מיר טאָרן זיך נישט אזוי צעשפּרייטן...

— איך מיין, שלאָגט פאָר דער אינסטרוקטאָר, עס זאָל זיך אָנהייבן מיט א שולפּייערונג. די פּאַרטיזאַנער דערציילן פאר די שילער. מע זעט זיי אָנקומען אין זייערע מונדירן מיט א סך מעדאַלן.

— פאר אן עפּישן פילם איז עס א גוטע אידעע. רעטראָספּעקטיוו ווייזט מען דעם בארג, דעם „גרויסן שטיין", די כאלופּעס, די גאנצע פּאַ־נאָראַמע פון דער באַזע.

— א רייכער פּייסאַזש. מע ווייזט אים דורך די פענצטער פון צוג, ווען זיי פאָרן אין דער הויפּטשטאָט.

— לאָמיר שוין האַלטן דערביי. מע דאַרף נאָך צוטראַכטן... מע וועט זען...

— איך האָב צוטרוי צו דיין קינסטלערישן געשמאַק און צו דיין פּאָ־ליטישער אינספּיראַציע...

32

האראלאמב האָט זיך נישט געלאָזט. ער האָט צוגעגרייט א סצענאַ־ריע מיטן טיטל: „דער וואַלד אין נעפּל" — ווייל די טעטיקייט פון דער פּאַרטיזאַנער־גרופּע „בערג" איז אומבאַקאַנט און פאַרנעפּלט...

האראלאמב האָט פאַרבעטן די פּאַרטיזאַנער צו מאַכן אן עקסקורסיע און אַרויפקלעטערן צו דער פּאַרטיזאַנישער באַזע, צום „גרויסן שטיין", וואו עס האָבן זיך געפונען די כאַלופּעס פון טענענצווייגן, דער דע־פּאָזיט פון אַמוניציע און מינעס, פאַרגראָבן אונטער א סקאַלע, דער גרוב, וואו די פּאַרטיזאַנער האָבן אינסטאַלירט זייער קיך, דער קוואַל, פון וועל־כן זיי האָבן געשעפּט וואַסער, דער שפּיץ בארג, פון וואַנען זיי האָבן זיך פאַרבונדן מיטן צענטער...

בקיצור, הארלאמב, וויל פאָטאָגראַפירן דעם גאַנצן ארום, רעגיס־טרירן דעם פויגל־געזאַנג, און אויב עס לאָזט זיך, אפילו אויפכאַפּן אויפן טאָן־באַנד די וועווריקלעך, וואָס האָבן געגנבעט דעם צוקער...

מאַגדאַ האָט געבעטן, מע זאָל צוואַרטן. זי וויל אויך מאַכן די עקסקורסיע אין די בערג.

...נאָר ארויסגעשטעלט האָט זיך באַלד, אַז זי גרייט זיך חתונה צו האָבן, און דאָס איינגיכן...

— מיט וועמען וויל זי דאָס חתונה האָבן?

יעדער האָט געמיינט, אַז זי איז שוין אַ חתונה געהאַטע פון לאַנג־וואָרעם — זי זעט טאַקע גוט אויס, נאָר זי טראָגט שוין אַ היפּש פּעקל יאָרן מיט זיך. זי איז עלטער פון אלעפן.

— ווער איז דער חתן?

וויקו ענטפערט נישט און אלעף שמייכלט...

ס'איז אַ סוד פאַר גאַנץ בראָד.

מאַגדאַ און אלעף גייען חתונה האָבן.

וויל זי פּראַווען אַ חתונה־מאָלצייט אויף די בערג, אויף דער אמאָליקער באַזע פון די פּאַרטיזאַנער.

גיי, ווייס...

האָט מען געפּראַוועט אַ חתונה...

דערנאָך איז מען ארויסגעפאָרן אין די בערג.

מיכל האָט אַלץ צוגעגרייט פאַר אַ חתונה־פּיקניק. הערשל האָט מיטגעבראַכט זיין אַקאָרדעאָן. די לבנה האָט געלויכטן.

איז געווען פריילעך, ביז אין בלויען טאָג אַריין.

הארלאמב האָט געמאַכט אַ סך אויפנאַמעס.

אפילו די וועווריקלעך האָבן אָנטייל גענומען אין דער סעודה.

צוליב דער כלה האָט נאָך געזונגען דאָס שפּאַנישע ליד: „קאַרמעלאַ מיאַ, קע גוּאַפּאַ ערעס...”

מע האָט זיך אַלץ מער דערמאָנט און דערציילט פון יציאת „בערג”

אויסגעשעפּט פון מידקייט, אויסגעליידיקט די זכרונות, האָט זיך דער עולם אומגעקערט אהיים.

33

למאי זאל איך ליגן זאגן, ס'איז געווען א פריילעכע חתונה...

— פארוואס האט סוועטלאנא און נאך נישט חתונה? — פאלט מיכל אריין אין די רייד הארלאמבן.

— וואס פרעגסטו מיך נישט בעסער וועגן פילם?... גאר אזוי ווי איך ווייס נישט, וועט עס מיר נישט שאטן...

— ערשטנס, דערקלערט יורי, האט סוועטלאנא א זון, וואס שטודירט אין דער קונסט-שול.

צווייטנס האט די פראפאגאנדע-סעקציע אן אנדערן פלאן.

— ס'איז איצט נישט די צייט פון חתונות...

סוועטלאנא שוועבט צווישן צוויי וועלטן, איינגעהילט אין סודות... נאך אין דעריבער זייער אויפגעבראכט. אויב זי האט סודות פאר אים, הייסט עס, זי האט נישט קיין צוטרוי, טויג עס נישט.

סוועטלאנא ווייסט זיכער, וואס עס איז געשען מיט קאראלי „ציגיינער", און זי וויל נישט זאגן, כאטש אלע זענען זייער באזארגט.

קאראלי האט באדארפט ברענגען די אנווייזונגען.

ער האט זיך נישט באוויזן. ער איז פארפאלן געווארן.

— ווער ווייסט, וואו ער איז שוין איצט...

— דאס לעצטע מאל האב איך באגעגנט קאראלין, א הינקענדיקן, מיט א שטעקן, ביי א פוסבאל-מעטש.

— א שאד, זאג איך אים, דו שפילסט נישט מער אין פוסבאל, אוים...

זיי שפילן דען יא? — קאראלי חכמעט זיך.

— עס ארט מיך נישט אזוי דער פוס, עס ערגערט מיך נאר, וואס איך קאן מער נישט שפילן קיין פוסבאל.

— שפיל זשע גאלף. גאלף שפילט מען דאך מיטן שטעקן.

דער עולם שרייט: גאל-גאל-גאל...! זיי ווילן נאר גאלם.

— דער עולם איז נישט מער ווי געדעבט. מ'שטיינס געזאגט, אויך

מיר פוסבאל? און דאָס שפּילט דער קלוב „ראַפּיד"... מיט געלאָמטע פּיס...

— „דינאַמאָ" איז דען בעסער? ס'איז א דור המדבר, א מלחמה־גענעראַציע. און דערצו נאָך א טריקעניש. איז מען אויסגעמוטשעט און אויסגעהונגערט.

— דער עולם אָבער האָט כּוח. מע שרייט ווידער: גאָל־גאָל־גאָל...

דער ספּאָרט האָט זיך זיין אייגן וועלטל, וואָס איז חוץ למחנה און אַרויס פון אַלע אַנדערע טאָג־טעגלעכע באַדערפעניש.

פוסבאַל פאַרשיכורט און פאַרטויבט די נויט.

— פוסבאַל איז א דראָג, וואָס באַרוישט און פאַרפירט אין נירוואַנאַ.

— ביסט פאַרבליבן, קאַראָלי, א פוסבאַל־ענטוזיאַסט.

— א הינקענדיקער ענטוזיאַסט באַוואונדערט נאָך מער די טעכניק און קונסט פון פוסבאַל...

איצט שפּיל איך זיך מיטן שטעקן...

34

קאַראָלי הינקט אויף א פוס, שטיצט זיך אויפן שטעקן.

מען האָט אים אַראָפּגעלאָזט מיט א פּאַראַשוט אין א פינצטערן רעגן.

ער איז אַראָפּגעפאַלן אויף א פויערישער כאַטע. אין דער כאַטע האָט מען געפּראַוועט א חתונה יענע נאַכט.

די מחותנים האָבן זיך דערשראָקן, געמיינט, ס'איז אן ערדציטערניש, זענען זיי אַלע אַרויסגעלאָפן און דערזען דעם נישט געוואונטשענעם גאַסט, וואָס קאָן נישט אַראָפּקריכן פון דאַך, מיט א צעבראָכענעם פוס.

זענען געקומען צו לויפן די זשאַנדאַרן און האָבן אים אַראָפּגעשלעפּט פון שטרויענעם דאַך.

קאַראָלי איז געזעסן איינגעשפּאַרט א פּאָר חדשים. מע האָט אים נישט געמישפּט, ווייל עס האָט שוין געהאַלטן ביי נעילה.

נאָך דער באַפרייונג זענען אַראָפּגעקומען קאַדערס אים אויספרעגן. זייט דעם באַזוך ווייסט מען נאָרנישט פון אים. ער איז אוועק מיט די געסט אַהין, וואו מע טוט אויספאָרשן און אויפקלערן, ווי אַזוי ער איז געבליבן לעבן...

זיין פרוי זוכט אים איבעראַל. זי קאָן אים נישט געפינען.

גיי, ווייס, וואוהין מע האָט אים פאַרשלעפּט...

אין אַ שטוב פון דחקות האָבן געלעבט דריי ברידער און דריי שוועסטער, איינס ווי איינס, קעמפערישע נאַטורן, גרייט זיך מקריב צו זיין פאַר דער רעוואָלוציע.

די עלטסטע שוועסטער, ריקאַ, איז אַלס קינד געגאַנגען אין דער שניידערישער לער. אין וואַרשטאַט האָט זי זיך באַקענט מיט אומלעגאַלער אַרבעט.

האָט זיך איר נשמה צוזאַמענגעהאָפטן מיט קאָנספּיראַציע.

האָט ריקאַ דערנאָך אַריינגעצויגן אין קאָנספּיראַטיוון קרייז איר ברודער לייבל, וואָס האָט געאַרבעט עבודת-פרך ביי דער קאָוואַדלע.

לייבל האָט רחמנות געהאַט אויף די פערד, ווען ער האָט באַשלאָגן פּאָטקאָוועס.

— נאַרעלע, לאַכט פון אים דער קאָוואַל, די פערד זענען באַשוכט און דו גייסט אַרום באָרוועס. ס'איז אויף דיר מער רחמנות.

מער אויפגעוועקט זענען יידל און פאַני.

יידל איז געוואָרן פאַרקויפער אין אַ געשעפט, האָט זיך אויסגעלערנט בוכהאַלטעריע, איז געוואָרן אַ ספּעציאַליסט אויף שטייערן.

ווער וואָלט געגלויבט, אַז ער זאַמלט געלט פאַר דער „רויטער הילף"?

פאַני, די קראַנקן-שוועסטער, האָט חתונה פאַר אַ דאָקטער, פאַרט מיט אים קיין שפּאַניע היילן די פאַרוואונדעטע פון בירגער-קריג.

אויף דעם שוין אויסגעטראָטענעם וועג זענען געגאַנגען דאַנאַ און עמיל.

זיי האָבן געפונען אַ לייכטערע באַשעפטיקונג, עמיל אַלס ראַדיאָ-טעכניקער, דאַנאַ אַלס מאָדיסטין.

דאַנאַ פלעגט שפּאַצירן און היטן עמילן, וואָס פאַרקלעפּט די ווענט מיט אומלעגאַלע אַפישן.

איז עמעצער אָנגעקומען, האָבן זיי זיך ארומגענומען...
קאראָלי „ציגיינער“ איז א גילגול פון עמילן...
...וואונדערבאר וואָלט געווען, ווען דאנא וואָלט איצט אומגעריכט
אראָפּגעפאלן, ברענגען די מעדאלן, ווי ס'איז דעמאָלט געשען אויפן
וואָקזאַל מיט מאגדאן.

35

נאָש איז ווי יוסף — א בעל-חלומות. האָט זיך אים שוין ווידער געחלומט.

און כאָטש ער ווייסט, וואָס יוסף איז אויסגעשטאנען פאר זיין חלומות-דערציילעריי, דערציילט ער זיי דאָך.

אזא איז ער נאָש.

...מיכל שטראָלט פאר פרייד:

— איר זעט. מע האָט אין אונדז ניט פארגעסן. מיר קריגן מעדאלן...

נאָש איז ווייניקער באגייסטערט:

— איר ווייסט דאָך, אזעלכע זאכן שפּאָרט מען נישט. די גאנצע וועלט קריגט מעדאלן נאָך א מלחמה.

ס'איז שוין באלד אכט אזייגער, די געסט דארפן קומען.

— די געסט? זיי וואָלטן באדארפט זיין די גאסט-געבער און איינלאדן די פארטיזאנער צו זיך.

— אזוי דארף צו זיין. אזוי איז בעסער, שא-שטיל, אָן א רעש... פריוואט זיך טרעפן האָט אויך ניט געטויגט...

נאָר אין ביוראָ פון אלעפן, נאָך דער ארבעט, קיינער דארף ניט וויסן, דאָרטן וועלן זיי קומען און ברענגען די אויסצייכענונגען פון העכסטן קאָמאנדאָ פאר פארדינסטן אין דער פאָטערלענדישער מלחמה.

דערויף האָבן זיך פינף יאָטן אויסגעפוצט ווי צו א גרויסן יום-טוב, האָבן צוגעגרייט משקה און פארבייסנס...

...דער גרינער קראוואט פאסט נישט צום גרויען אנצוג פון אלעפן.

האט מיכל גלייך אויסגעטאן זיין רויטן קראוואט און זיך געביטן מיט אלעפן. רויט פאסט גיבער... און מיכל דארף נישט קיין קראַ- וואט. ער טראגט א ספארט-העמד.

...וויסן ווייסט מען נישט, ווער עס זענען די געסט. מע האט גערעדט טעלעפאניש מיט אלעפן, איינמאל און צוויימאל.

ס׳האט זיך אים אויסגעוויזן א באקאנט קול.

— אפשר איז עס דער שעף אליין, בכבודו ובעצמו... וויל אלעף זיך איינרעדן. דאס וואלט געווען אן איבערראשונג...

נאש צעלאכט זיך:

— א גדולה מיט גריוון... דער שעף האט נישט וואס צו טון... איינגנם אהער, צוליב אונדז, אראפצוקומען.

יורי מיינט, אז דער שעף איז דווקא יא אראפגעקומען.

איך האב אים באגעגנט, דא נישט לאנג, לעבן וויקטאריא-פלאץ. ב׳האב אים געוואלט באגריסן, זיך צו אים גענטערן, האט ער בכי- זונדיק אוועקגעקוקט...

בין איך געבליבן פארוואונדערט שטיין. נאר איך האב זיך גלייך געכאפט:

קאנספיראציע... ס׳איז אוים מלחמה, איז אוים חברים... מע קען זיך נישט מער... מילא...

— עס קלינגט? דער טעלעפאן? ניין, ס׳איז די טיר.

אלעף לויפט גיך עפענען...

ועמען דערזעט מען?

דעם אינסטרוקטאר, וואס האט זיי געפירט צום וואלד און א באגלייטער,ביידע אנגעטאן אין נייע קאסטיומען, נישט גאנץ נאך דער מאס, צוגעשניטן אין איילעניש...

מע נעמט זיך ארום, מע קלאפט זיך אויף די פלייצעס..

אלעף קוקט אויפן זיינער...

דער אינסטרוקטאר אנטשולדיקט זיך:

— כ׳האב פארשפעטיקט? זייט מוחל.

— ניין, נישט דאָס מיין איך, איך ווייז אייך דעם זייגער, וואָס איר, חבר קאַפּיטאַן, האָט מיר געשענקט פאַרן פאַרשווינדן אין וואַלד...

מיכל: — מיר אַלע האָבן אים מקנא געווען. אונדז האָט איר געגעבן נאָר א בוטאַלע.

— דער זייגער איז דאָך געווען אַ קאָלעקטיווער זייגער...

— יאָ, יאָ, אוודאי, קאָלעקטיוו, אָבער ניצן ניצט דער זייגער נאָר איינעם...

— מיכל, מיכל, שושקעט גאָש, פּישט שוין ווידער אין לעבל...

— ס'איז נאָר א שפּאַס, פאַרענטפערט זיך מיכל...

— וואָס מאַכט דיין פּוס בעסער, זאָג מיר, שפּרינגט איבער דער גאַסט...

— איך האָב אים געראַטעוועט אין שפּאַניע פון כירורגישע מע-סערלעך, וואָס האָבן אים געוואָלט אָפּשניידן, האָט ער מיך געראַטע-וועט אין די בערג, ווען איך האָב זיך אָנגעשטויסן אין די זשאַנדאַרן און געשטעלט פּיס...

...דער אינסטרוקטאָר זעצט זיך און שטייט גלייך ווידער אויף...

זיצן איז נישט כדאי, נישטאָ קיין צייט...

דער באַגלייטער נעמט גלייך ארויס א פּעקעלע פון רעגנמאַנטל.

דער אינסטרוקטאָר לייגט עס אויפן טיש ווי א קעסטעלע מיט דימענטן, צעפּאַקט פאָרזיכטיק דאָס זיידענע פּאַפּיר: עס באַווייזן זיך פינף פּירעקיקע קאַרטאָן-שאַכטעלעך אין דער גרייס פון א זייגערל.

ער נעמט ארויס יעדן מעדאַל פון זיין עטוי, ווי א ברילִיאַנט, שפּיגלט זיך אין אים און שפּיליעט זיי אָן א יעדן אין קאָלנער.

— מזל-טוב! מיינע גליקוואונטשן.

טראַכט זיך גאָש שטילערהייט:

ס'איז א האַלבער מזל-טוב. א סעקרעטנע, אַנאָנימע אויסצייכענונג.

וואו איז דאָס ברעוועט? א מעדאַל אָן א אדרעס, אָן א צייגעניש?

— וויפל איז דאָס איצט דער ווערט?

— נישט וויכטיק — דער זשעסט איז דער עיקר...

מע וויל זיך אוועקזעצן.

— ניין, זאָגט דער אינסטרוקטאָר לאָמיר אויסטרינקען ביז צום דנאָ און נאָך אמאָל: צו געזונט! צום גליק!

— פאר דער פארטיידיקונג פונעם פאָטערלאנד!

— און געגאנגען... נישטאָ קיין צייט... זייט אונדז מוחל... מיר וועלן זיך נאָך זען...

דער באגלייטער פארקנעפּלט זיך פון אויבן ביז אראָפּ.

דער אינסטרוקטאָר האָט אראָפּגערוקט דעם קאפּעליוש ביז איבער די אויגן — און זיי זענען ביידע אויסגעוועזן די צייט...

...פינף פארטיזאנער זענען געבליבן מיט די גלעזלעך אין די הענט, ווי פארן פאָטאָגראף.

— נו, זאָגט נאש, אויב שוין יאָ אזוי, מיר זענען שוין דאָס אויך איבערגעקומען, זאָל זיין א שמחה, לאָמיר פארזוכן, וואָס פארא טעם דאָס האָט...

יעדער פון זיי האָט עפּעס געבראכט צו דער שמחה.

אלעף האָט אין זינען געהאט משקה: א וואָדקא און א ברענדי, א ווישניק...

יורי האָט באזאָרגט מיט זיסקייטן...

נאש האָט צונויפגעמישט לעבער-פּאַסטעטע מיט פארשיידענע קעזן...

מיכל האָט געבראכט עפּל מיט נים און ניסלעך...

וויקו האָט אויסגעפונען מארינירטן הערינג מיט ציבעלעס...

— וויקו, לאָז געמאך די ציבעלעס, סע וויל זיך איצט נישט ווייגען...

האָט מען די אלע גוטע זאכן אויסגעשטעלט אויפן ביוראָ.

געהייסן האָט עס, סע וועט זיין א שטייענדיק פארבייסנס, אזא מין קאָקטייל.

נאָר אז די געסט זענען אוועק, מעג מען זיך פארגינען מאכן א קערמעשל און אבּיסל באלאקעווען.

— דער מעדאל איז דאָך א שיינער אָנדענק...

וויקו שפּיגלט זיך אין דער אויסצייכענונג.

— נאָר אז ס׳איז נישטאָ קיין ברעוועט, קאָן זיך א יעדער דער־מיט אויספוצן.

— מיר זענען דאָך אָבער פארשריבן ערגעצוואו, אין די אנאַלן פון דער מלחמה.

— נישקשה, וויכטיקערס לאָזט מען פארגעסן אין די ארכיוון...

— איך וועל לאָזן דעם מעדאַל א ירושה פאר מיינע אייניקלעך, וואָס דארפן ערשט געבוירן ווערן...

— מע וועט זיי דיר אויסלייגן אויף א סאמעטן קישעלע צו־קאָפּנס...

— פארקערט, צופוסנס, דער כבוד ליגט צופוסנס פארן בר־מינן...

— איז פיין, וואָס מיר האָבן זיך דאָ געטראָפן, אַלע אין איי־נעם. אבי מע זעט זיך.

— קומט אַלע צו מיר, דעם 10־טן אָקטאָבער, צו מיין דריי און דרייסיקסטן געבוירן־טאָג...

— ווען מיר עסן פון מאכלים, וואָס נאש פלעגט צוגרייטן אין די לאגערן אויף די זאמדיקע ברעגעס...

...לאָמיר אויסטרינקען דעם לעצטן כוס...

*

אזוי פארענדיקט נאש זיין חלום און מיכל, ווייל אן אַלטער פריינט, וואָרגט ער אים:

— זאָג נישט קיינמאָל, אז דו טרינקסט דעם לעצטן כוס...

36

— ס׳איז נישט אזוי שפּעט, און זע נאָר, ווי פּוסט די גאסן זענען...

— אוים מורא פאר די נאָכווייענישן פון דער מלחמה...

...דער דרויסן איז פּוסט און קאַלעמוטנע. סע וויל זיך רעגענען. נידעריקע וואָלקנס הענגען איבער די הייזער.

א װאַרעמער רעגן װאָלט אפשר אָפּגעװאַשן דעם עיפּוש פון דער צעשאָסענער ערד, װאָלט אָפּגערייניקט די טריבע פּלאַכטעס פון דער שטויביקער אַטמאָספערע...

נאָר אומזיסטע רייד. סע רעגנט נישט.

ס'איז גיכער א נעפּל, װאָס קריכט פּויליבלעך אַלץ נעענטער און נעענטער.

...פינף פּאַרטיזאַנער זענען אַרױס אױף דער גאַס, גלייך אױפן פעלד, גלייך אין װאַלד...

יעדער קוקט זיך אַרום, מאַכט א פּאָר טריט הין און צוריק, אין פאַרשיידענע ריכטונגען, װאַרט אױף א צייכן, אױף א פּאַראָל.

איינער בלייבט שטיין, גלייך ער האָט עפּעס געפונען, פאַרהאַלטן זיך אױף די אַנדערע...

ס'איז גאָרנישט. גייט מען װייטער...

איינער איז פאַרױסגעלאָפן, קערט זיך אום אן אַנטױשטער, נישט געפונען קיין טאַקסי, בלייבט שטיין, װאַרטנדיק, ביז דער צװייטער דערנענטערט זיך. קוקן זיך איבער און פאַרשטייען נישט, װאָס דאָ איז געשען.

די שטאָט איז פּוסט. נישטאָ קיין מענטשן, נישטאָ קיין מאַשינען, קיין אויטאָבוסן.

זיי גייען װייטער ביז צו א צװייטן סלופּ, ביז צו א צװייטער סטאַציע...

א שיכור האַלט אַרומגענומען א סלופּ, קוקט אױפן שילד מיט די נומערן פון די אויטאָבוסן, פון די טראַמװייען:

— װאו ביסטו, טייערע מיינע, 31, 32, 33, 34, 35 ?... װאו ביסטו פאַרפאַלן געװאָרן אין אַזא פינצטערער נאַכט, ליבינקע, 34, 42, 49 ?...

דער נעפּל װערט אַלץ געדיכטער, דריקט אַלץ שװערער אױף דער נשמה, אױף אַלע אברים — קאָנסט אים נישט, דעם נעפּל, אָװעקפּאַטשן מיט די הענט, אָװעקטרייבן מיט די פיס...

...א קאַפּעליוש קאַטשעט זיך אױפן אַספאַלט, קלעטערט אױף די גלייכע מױערן, בלייבט הענגען אױף א בױם.

...דער נעפּל שלינגט אַלץ איין אין זיין ווייטן שלונד: דעם קאַ־פּעליוש, דעם קאָפּ, וואָס דער קאַפּעליוש האָט צוגעדעקט, דעם סלופּ, וואָס האָט דעם קאַפּעליוש צעקנייטשט.

...דער נעפּל זאַמלט זיך פון אַלע זייטן, נעמט אַרום די גאַס מיט די פּאַרטיזאַנער פון אויבן, פון אונטן, פון רעכטס, פון לינקס, פון דרויסן און פון אינעווייניק...

...פינף פּאַרטיזאַנער פאַרשווינדן אין נעפּל.

אין דער ווייטנס שוועבט זייער ניגון:

„אַלעף" איז אַן אָדלער,
מיט גוטס פאַר „בית" צאָלט ער,
די „דלת" העלפט דעם „גימל"
אַרויפקריכן אין הימל —
די „היי" בעט ביים „וואָוו":
שיץ מיך פאַרן „תוו"...

אינהאלט

דעם לייענער א פאָרוואָרט פון ה. ג. 5
ערשטער טייל: רעגנבויגנס אין פרילינג 7
צווייטער טייל: רעגנבויגנס אין זומער 95

לעקטאָר: חיים גאָלדענשטיין
טעכנישער רעדאקטאָר: שטעפאן לעפּאָיעוו
הבחור הזעצער: צוקי צוקערמאַן

דרוק-פעיק דעם 27.03.1979, דערשינען 1979.
טיראזש: 350+65+40. פאָרמאט 16/50×80.
פאפיר טיפ A 50,4-100×80. טיפאָגראפישע
בויגן 11,50 פארלאג-בויגן 7,11

באשטעלונג נר. 2462
פאָליגראפישע אונטערנעמונגען דער „13-טער
דעצעמבער 1918" בוקארעשט, גריגאָרע אלעק-
סאנדרעסקו-גאס נר. 93—89, סאָציאליסטישע
רעפובליק רומעניע

ISO SCHAPIRA

ALEF ESTE UN VULTUR

EDITURA KRITERION
București — 1979